

Sosiaalidemokraattien suhtautuminen kirkkoon ja uskontoon vuosina 1946–1952

Laura Johanna Koskelainen

Helsingin yliopisto
Valtiotieteellinen tiedekunta
Poliittinen historia
Pro gradu -tutkielma
Toukokuu 2013

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty Valtiotieteellinen tiedekunta		Laitos – Institution – Department Politiikan ja talouden tutkimuksen laitos	
Tekijä– Författare – Author Koskelainen, Laura Johanna			
Työn nimi – Arbetets titel – Title Sosiaalidemokraattien suhtautuminen kirkkoon ja uskontoon vuosina 1946-1952			
Oppiaine – Läroämne – Subject Poliittinen historia			
Työn laji – Arbetets art – Level Pro gradu -tutkielma		Aika – Datum – Month and year Toukokuu 2013	Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages 102
Tiivistelmä – Referat – Abstract			
<p>Tämä pro gradu -tutkielma käsittelee Suomen sosialidemokraattisen puolueen (SDP) kirkkopoliittikkaa eli puolueen ja sen keskeisten jäsenten suhtautumista Suomen evankelis-luterilaiseen kirkkoon, kirkossa tehtyihin päätöksiin ja uskontoon. Tätä heijastetaan siihen, miten kirkko SDP:n päätöksiin suhtautui. Tutkimus liittyy laajemmin ymmärrettynä kirkon ja valtion suhteisiin. Taustalla on myös puolueen erilaisten ohjelmien sisältö ja niiden tulkinta. SDP:n puolueohjelmassa eli niin kutsutussa Forssan ohjelmassa vuodelta 1903 vaadittiin kirkon ja valtion eroa ja uskonnon julistamista yksityisasiaksi. Tutkimuksen tarkasteluvuodet ovat 1946–1952. Tutkimuksen alkupisteenä on Kristillisten sosialidemokraattien liiton perustaminen vuonna 1946 ja tutkimukseni päättyy vuoden 1952 puoluekokoukseen.</p> <p>Tutkimus käsittelee, miten SDP:n ja kirkon väliset suhteet kehittyivät toisen maailmansodan jälkeen. Tuolloin Suomessa oli suuri murrosaika ja teollistumisen kasvu voimistui. Sekä poliittisissa puolueissa ja Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa oli uudelleenarviointin aika. Yksi esille tulleista kysymyksistä oli SDP:n suhtautuminen kirkkoon ja uskontoon. SDP:n ja kirkon vuoropuheluun liittyviä kysymyksiä ovat tutkimusajankohtana uskonnonopetus, uskonnonvapaus, kirkon ja valtion ero ja avioeron kokeneiden uudelleen vihkiminen. Pyrkikö SDP kehittämään omaa erityistä kirkkopoliittikkaa, jolla tähdättiin kirkon muuttamiseen? Miten SDP:n jäsenet pyrkivät vaikuttamaan kirkon suuntaan siten, että ”kirkkokansa” äänestäisi SDP:tä eri vaaleissa ja miten kirkkoa lähellä olevien mielikuvaa puolueesta pyrittiin muuttamaan?</p> <p>Tutkimuksessa käytetty aineisto on pääasiassa puoluekokouspuheita, puoluekokousten keskusteluja, lehtikirjoituksia, aikalaiskirjallisuutta ja ohjelmaehdotuksia. Tekstiä ja puheita analysoidessa on kiinnitetty huomio argumentaatioihin ja erilaisiin vaikuttamisen tapoihin. Keille puhe suunnataan? Miten heihin pyritään vaikuttamaan? Millä tavalla se, keille puhutaan vaikuttaa puheen sisältöön? Minkälaisia puhetapoja löytyy ja millaisia teemoja puheissa käsitellään?</p> <p>SDP:n suhtautuminen kirkkoon ja uskontoon muuttui tutkimusajankohtana myönteisemmäksi. Syvin erimielisyys puolueen ja kirkon välille syntyi avioeron kokeneiden uudelleenvihkimyksen ja pakollisen siviiliavioliiton tiimoilta. Kirkolliskokous esitti kirkkolainmuutoksena eduskunnalle, että papit eivät vihkisi eronneita uuteen avioliittoon. Samoihin aikoihin SDP:n kansanedustaja jätti aloitteen, jossa hän vaati, että siviiliavioliitto tulisi kaikille pakolliseksi. Tähän keskusteluun Kristillisten sosialidemokraattien liitto ei ottanut liittona kantaa. Muutenkaan Kristillisten sosialidemokraattien liitto ei ollut merkittävä voima koko puolueen näkemyksiä muutettaessa ja lainsäädäntötyössä. Eniten vaivaa liiton jäsenet näkivät puolueohjelman uskontoa käsittelevän kohdan muuttamiseksi. Kristillisten sosialidemokraattien liitto pyrki muuttamaan keskusteluilmapiiriä ja kehittämään liiton omaa toimintaa, joka oli melko hengellistä.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords Sosiaalidemokratia, kirkko, uskonto, uskonnonopetus			
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Helsingin yliopiston kirjasto			
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information			

Sisällysluettelo

1. JOHDANTO	3
2. SOSIAALIDEMOKRAATTIEN LÄHENTYMINEN KIRKKOON ALKAA	11
2.1. Kristillisten sosiaalidemokraattien liitto perustetaan	11
2.2. KSDL:n johtohahmot vaativat kirkon ja työväenliikkeen lähentymistä	19
2.3. KSDL yrittää muuttaa uskontopykälää vuoden 1946 puoluekokouksessa	31
2.4. Toiminta hahmottuu ja järjestö verkostoituu	39
3. KIRKKOON LIITTYVÄ KESKUSTELU VOIMISTUU	46
3.1. Yksi pappi nousee eduskuntaan SDP:n listoilta vuonna 1948	46
3.2. Avioliittolaki ja avioeron kokeneet herättävät keskustelua	50
3.3. Puoluekokous muuttaa suhteita kirkkoon ja uskontoon	65
3.3.1. Sivistyspoliittisen ohjelman valmistelu ja käsittely	65
3.3.2. Uskontokysymys puolueen ohjelmassa hyväksytään lopullisesti	69
3.3.3. Periaateohjelman valmistelu ja käsittely	72
4. KSDL:N VAIKUTUSVALTA LISÄÄNTYY	77
4.1. KSDL vahvistaa poliittista toimintaansa monella suunnalla	77
4.2. Uskonnonopetus määrittelee kirkon ja SDP:n välejä	83
4.3. Periaateohjelma hyväksytään vuoden 1952 puoluekokouksessa	88
5. JOHTOPÄÄTÖKSET	93
LÄHTEET	97

1. Johdanto

Tutkimustehtävä

Pro gradu -tutkielmani käsittelee Suomen sosialidemokraattisen puolueen (SDP) kirkkopoliittikka eli puolueen ja sen keskeisten jäsenten suhtautumista Suomen evankelis-luterilaiseen kirkkoon, kirkossa tehtyihin päätöksiin ja uskontoon. Otan myös huomioon sen, miten kirkko suhtautui SDP:n jäsenten tekemiin kirkkoa tai uskonnonopetusta koskeviin päätöksiin. Tutkimuksessa ei tarkastella suhtautumista ortodoksiseen kirkkokuntaan.

Kiinnostukseni SDP:n kirkkopoliittikkaan nousi kirjoittaessani Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian lisensiaatintutkimusta, joka käsitteli Suomen evankelisluterilaisen kirkon teollisuustyön toimikuntaa vuosina 1953–1960.¹ Toimikunnan tarkoituksena oli tutustua suomalaisiin teollisuudessa työskenteleviin ihmisiin ja tehdä yhteistyötä heidän kanssaan. Työmuotoina olivat pääasiassa keskustelutilaisuudet ja seminaarit. Vuonna 1958 pidettiin ensimmäinen kolme kuukautta kestävä teollisuusseminaari, jossa joukko pappeja työskenteli tehtaissa kuukauden ajan. Teollisuustyön toimikunnan jäsenet tapasivat myös ammattiyhdistysliikkeen jäseniä, jotka pääasiassa olivat juuri sosiaalidemokraatteja. Tämän johdosta minua kiinnostaa tietää, millainen SDP oli 1950-luvulla ja miten se suhtautui kirkkoon.

Aikaisempi tutkimus

Tutkimukseni liittyy laajemmin ymmärrettynä kirkon ja valtion suhteisiin. Tässä tutkimuksessa tarkastelen kuitenkin vain yhden puolueen suhtautumista kirkkoon. Taustalla on myös puolueen erilaisten ohjelmien sisältö ja niiden tulkinta. SDP:n puolueohjelmassa eli niin kutsutussa Forssan ohjelmassa vuonna 1903 vaadittiin kirkon ja valtion eroa ja uskonnon julistamista yksityisasiaksi. Tutkittava ilmiö liittyy myös keskusteluun uskonnonvapaudesta eli siihen, onko ihmisellä oikeus kuulua uskonnolliseen yhteisöön tai erota siitä.

---

¹ Koskelainen, Laura: Sosiaalista diakoniaa vai evankeliumia katvealueelle? Suomen evankelis-luterilaisen kirkon teollisuustyö vuosina 1953–1960. Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian lisensiaatintyö. Helsingin yliopiston kirjasto 2010.

Kirkon ja valtion suhteita on tutkineet esimerkiksi Mikko Juva² vuonna 1983 valtiokirkkoajatuksen muuttumista käsittelevässä kirjassaan. Uskonnonvapautta ovat tutkineet Juha Seppo sekä vuonna 1983 että 2003 ilmestyneissä kirjoissaan³. Leena Sorsa tutki väitöskirjassaan Suomen evankelis-luterilaisen kirkon näkemystä uskonnonvapaudesta⁴ ja Mika Nokelainen ortodoksisen kirkon ja valtion suhteiden muodostumista⁵.

Suomessa puolueet ovat perinteisesti ottaneet melko vähän kantaa uskonnollisiin kysymyksiin. Joissakin puolueissa, kuten Keskustapuolueessa ja SDP:ssä on ollut uskonnollisia tai kirkollisia kysymyksiä käsitteleviä toimielimiä. SDP:een perustettiin vuonna 1978 Seurakunta-asiain jaosto, joka muutti vuonna 1984 nimensä Kirkollisasiain toimikunnaksi. Tätä kehitystä tutki pro gradu -tutkimuksessaan Joonas Mäkinen⁶. Mäkisen lisäksi SDP:n kirkkopoliitikkaa on tutkinut Hannu Soikkanen⁷ lyhyessä artikkelissa *Sosialidemokraattisen työväenliikkeen ja kirkon suhteiden kehitys 1950-luvulle*. Kristittyjen sosiaalidemokraattien Veljeys-liikettä tutki puolestaan Helena Honka-Hallila⁸. Honka-Hallilan kirjassa on paljon kuvia ja katkelmia KSDL:n tapahtumista, mutta käytyjä keskusteluja ei ole kovinkaan paljon kytketty puolueen erilaisiin ohjelmiin, muuhun yhteiskunnalliseen kehitykseen tai kirkolliseen keskusteluun. KSDL:n avainhahmon, Väinö Kivisalonsalon, ja kristillisten sosiaalidemokraattien toimintaa muutenkin pohditaan kirjassa *Näissä merkeissä*. Kirjan tavoitteena on esitellä KSDL:n kirkkopoliittinen ohjelma, joka syntyi siinä tilanteessa, kun Seurakunta-asiain jaosto oli perustettu.⁹ Nämä tutkimukset ja kirjat ovat jättäneet aukon, jonka pyrin tällä tutkimuksella täyt-

² Juva, Mikko: Valtio Kirkosta kansankirkoksi – Suomen kirkon vastaus kahdeksankymmentäluvun haasteeseen, Suomen kirkkohistoriallinen seura, Helsinki 1983.

³ Seppo, Juha: Uskovien yhteisö vai valtionkirkko: uskonnolliset vähemmistöyhteisöt ja evankelis-luterilaisesta kirkosta eroaminen Suomessa vuosina 1923–1930. Suomen kirkkohistoriallinen seura, Helsinki 1983; Seppo, Juha: Uskonnonvapaus 2000-luvun Suomessa, Helsinki 2003.

⁴ Sorsa, Leena: Kansankirkko, uskonnonvapaus ja valtio – Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen tulkinta uskonnonvapaudesta 1963–2003, Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisu- ja 109, Kirkon tutkimuskeskus, Tampere 2010.

1917–1922. SKHS. Helsinki 2010.

⁶ Mäkinen, Joonas: Sivustaseuraajasta kansankirkon toiminnaksi: SDP:n kirkkopoliitikka 1977–1987. Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopiston kirjasto 2008.

⁷ Soikkanen, Hannu: Sosialidemokraattisen työväenliikkeen ja kirkon suhteiden kehitys 1950-luvulle. Teoksessa Kirkko ja politiikka – Juhlakirja professori Eino Murtorinteen täyttäessä 60 vuotta 25.11.1990, Suomen kirkkohistoriallinen seura, Helsinki 1990.

⁸ Honka-Hallila, Helena: Veljeysliike. Kristillisen Sosialidemokraattien liitto 1946-, Suomen Sosialidemokraattinen puolue ry., Kristillisten Sosialidemokraattien liitto ry., Saarijärvi 2003.

⁹ Näissä merkeissä: Kristillisen ja sosialidemokraattisen toiminnan näköaloja, Toimittanut Pekka Lampinen, Väinö Kivisalonsäätiö, Hämeenlinna 1971.

tämään. Esimerkiksi puolueen vaikutusyrityksiä ja puolueen toimintaa määritteleviä ohjelmia ja niiden vaikutusta kirkkoon tai uskontokysymykseen ei ole näin tarkasti aiemmin kuvattu.

Sen sijaan muiden puolueiden suhtautumista kirkkoon toisen maailmansodan jälkeen on jo aiemmin tutkittu väitöskirjatasolla. Jaakko Olavi Antila kuvaa väitöskirjassaan Keskustapuolueen uskontopolitiikkaa¹⁰. Antilan tutkimuskohteena olleet keskustapuoluelaiset olivat voimakkaammin mukana kirkollisessa päätöksenteossa kuin sosiaalidemokraatit. Matti Helin tarkastelee väitöskirjassaan¹¹ kansandemokraatteja, jotka olivat lähes kaikki voimakkaita kirkkokriitiköitä. Leena Isotalo tutkii väitöskirjassaan¹² puolestaan Kokoomusta. Hänen väitöskirjansa tuo myös esille uutta tietoa puolueen perustamisvaiheista. Ville Jalovaara on tutkinut kirkon, presidentti Kekkonen ja kommunismin välistä suhdetta kahdessa kirjassaan.¹³ Jussi Kuoppala on tutkinut väitöskirjassaan sitä, miten papisto suhtautui wrightiläiseen työväenliikkeeseen¹⁴.

Sosiaalidemokraattien suhtautumista kirkkoon ja uskonnollisiin kysymyksiin on käsitelty muutamissa teoksissa. Suvi Kyrö käsittelee lisensiaatintutkimassaan, miten työväenkysymys on ollut esillä uskonnollisessa kirjallisuudessa. Kyrö tarkastelee esimerkiksi SDP:n jäsenten Väinö Kivisalonen ja Yrjö J. E. Alasen sodanjälkeisinä vuosina kirjoittamia teoksia. Kyrö esitteli kirjassaan myös muita teoksia, jotka olivat pääasiassa teologien kirjoittamia.¹⁵ Kyrön kirjan kautta välittyy hyvin erilaiset näkemykset siitä, miten kirkon piirissä suhtauduttiin työväenliikkeeseen.

Jussi Pikkusaari tutkii väitöskirjassaan, miten SDP:ssä käytiin 1900-luvun alussa keskustelua uskonnollisista kysymyksistä. Pikkusaari tarkastelee puolueen katsomuspoliittisen päämäärän ja käytännön katsomuspolitiikan välistä

---

¹⁰ Antila, Jaakko Olavi: ”Politiikka on kirkossa” – Keskustapuolueen kirkkopoliittisten tavoitteiden muotoutuminen vuosina 1966–1978, SKHS, Helsinki 2010.

¹¹ Helin, Matti: Päästä meidät pahasta – Uskonto Skdl:n politiikassa 1944–1961. Turun Yliopisto 1996.

¹² Isotalo, Leena: Yhteinen hyvä ja yksilön oikeus, Kansakoulun uskonnonopetus Kansallisen kokoomuspuolueen politiikassa 1918–1923. Suomen kirkkohistoriallinen seura, Helsinki 2012.

¹³ Jalovaara, Ville: Kirkko, Kekkonen ja kommunismi poliittisina kriisivuosina 1958–1962, Suomen kirkkohistoriallinen seura, Helsinki 2007; Jalovaara, Ville: Kirkko, Kekkonen ja politiikka 1962–1982, Suomen kirkkohistoriallinen seura, Helsinki 2011.

¹⁴ Kuoppala, Jussi: Suomen papisto ja työväenkysymys, Suomen kirkkohistoriallinen seura, Helsinki 1963.

¹⁵ Kyrö, Suvi: Työväenkysymys kristillisessä kirjallisuudessa, Yleisen kirkkohistorian lisensiaattitutkimus, Helsingin yliopiston kirjasto 2008.

ristiriitaa. Hänen mukaansa puolue esitti katsomuspoliittisen haasteen kirkolle, mutta vuosien saatossa hävisi taistelun.¹⁶ Vaikka Pikkusaaren kirja alkoi SDP:n alkuvuosista, sen herättämiä kysymyksiä voi hyvin esittää 1940-luvun loppupuolen tilanteessa.

Tutkimuksessani yhtenä tarkastelukohteena on eri puolueohjelmat. Suomalaisten puolueiden ohjelmia ovat tutkineet sekä Rauli Mickelsson että Olavi Borg¹⁷. Heidän kirjoistaan löytyy myös SDP:n ohjelmien analysointia.

Tutkimusta varten olen käynyt läpi SDP:n historiaan liittyviä teoksia. Tällaisia ovat Mikko Majanderin väitöskirja ja Hannu Soikkasen SDP:tä käsittelevän kolmiosaisen kirjasarjan viimeinen osa, joka tarkastelee puolueen historiaa vuoteen 1952 asti.¹⁸

Yksi uskontoon liittyvä kysymys, jota sosiaalidemokraattisessa puolueessa tutkimusajankohtana käsiteltiin oli uskontokasvatus, varsinkin koulujen uskonnonopetus. Uskonnonopetukseen liittyviä kysymyksiä on käsitelty muutamissa opinnäytteissä. Näistä omaa tutkimustani taustoittaa Harri Sainen väitöskirja. Saine tutki ja analysoi *Uskonnonopetus Suomen oppivelvollisuuskoulussa 1900-luvulla* useita opetussuunnitelmia.¹⁹ Omaa tutkimustani hyödyttää erityisesti Sainen väitöskirjan luku, jossa käsitellään kansakoulun opetussuunnitelmaa.

Kysymyksenasettelu

Tavoitteenani on tarkastella, miten SDP:n ja kirkon väliset suhteet kehittyivät toisen maailmansodan jälkeen. Tarkastelen niitä kysymyksiä, joista syntyi selkeä vuoropuhelu puolueen ja kirkkoon liittyvien kysymysten välille. Toisen maailmansodan jälkeen Suomessa oli suuri murrosaika ja teollistumisen kasvu voimistui. Sekä poliittisissa puolueissa ja Suomen evankelisluterilaisessa kirkossa oli uudelleenarviointin aika. Sodan aikana tapahtunut kansakunnan sisäinen lähentyminen loi uusia yhteyksiä, jotka jatkuivat jopa vuosikymmeniä sodan päättymisen jäl-

¹⁶ Pikkusaari, Jussi: *Vaikea vapaus – Sosiaalidemokratian häviö kirkolle Suomen kulttuuritaistelussa*, Bibliotheca historica 32, Suomen historiallinen seura, Helsinki, Tampere 1998.

¹⁷ Mickelsson, Rauli: *Suomen puolueet – historia, muutos ja nykypäivä*, Vastapaino, Tampere 2007; Borg, Olavi: *Suomen puolueideologiat – Periaateohjelmien sisältöanalyttinen vertailu sekä katsaus niiden historialliseen taustaan ja syntyprosessiin*, Porvoo 1964.

¹⁸ Majander, Mikko: *Pohjoismaa vai kansandemokratia? Sosiaalidemokraatit, kommunistit ja Suomen kansainvälinen asema 1944–51*, SKS, Helsinki 2004; Soikkanen, Hannu: *Kohti kansan valtaa 3. 1944–1952*, Suomen Sosialidemokraattinen puolue – Puoluetoimikunta, Vaasa 1991.

¹⁹ Saine, Harri: *Uskonnonopetus Suomen oppivelvollisuuskoulussa 1900-luvulla*. Turun yliopisto. Turku 2000.

keen. Taustalla kulkee koko ajan uskonnonvapaudesta käyty keskustelu joko positiivisessa tai negatiivisessa mielessä. Heti sodan jälkeen tapahtui kommunistisen liikkeen nousu ja ammattiyhdistysliikkeen voima kasvoi.

Toisessa maailmansodassa rintamalla oli useita pappeja. He kokivat sodan aikana lähentyneensä työväestöön kuuluviin rintamatovereihinsa. Aseveljeyttä syntyi myös sosiaalidemokraatteja ja kokoomusta kannattaneiden välille. Tutkimuksessani pohdin, näkyikö SDP:n sisällä lähentymistä ehdottaneiden aseveljeyden vaikutus. Otan selvää, ketkä ehdottivat ”uskontokysymyksen” pohtimista SDP:ssä ja millaisia puheenvuoroja he käyttivät esimerkiksi puoluekokouksessa. Miten heidän argumenteissaan näkyi kirkon jäsenyyden ja kirkossa vaikuttamisen merkitys. Muutamissa kohdissa sivuan sitä, millaisen haasteen SKDL toi SDP:n ja kirkon väliseen vuoropuheluun.

Tarkastelen myös, miten puolueessa otettiin kantaa niihin asioihin, jotka liittyivät kirkkoon ja uskonnon opetukseen. Osa näistä olivat aluksi kirkollisen päätöksenteon piirissä, mutta toisista päätti eduskunta. SDP:n ja kirkon vuoropuheluun liittyviä kysymyksiä ovat tutkimusajankohtana uskonnonopetus, uskonnonvapaus, kirkon ja valtion ero, ja avioeron kokeneiden uudelleen vihkiminen. Näissä kysymyksissä otan huomioon asiaan tutkimusajankohtana käydyt kirkolliskokouskeskustelut niiltä osin, jos joku SDP:n jäsen otti kantaa. Uskontoon liittyvät kysymykset olivat SDP:ssä niin kutsuttuja oman tunnon asioita. Jokainen edustaja sai ottaa kantaa omaan vakaumuksensa mukaisesti. Pyrkikö SDP kehittämään omaa erityistä kirkkopolitiikkaa, jolla tähdättiin kirkon muuttamiseen? Jos pyrki, millaisiksi tavoitteet muotoutuivat? Pyrkivätkö kirkkoa lähellä olevat sosiaalidemokraatit vaikuttamaan valtakunnanpolitiikkaan?

Tarkastelen, millaista keskustelua kirkolliskokouksen päätökset herättivät SDP:ssä. Millaista keskustelua käytiin ja pyrkivätkö he vaikuttamaan kirkon päätöksentekoon. Kirkolliskokouksessa ei ollut SDP:n edustajia, joten tarkkailen vain päätösten herättämiä reaktioita. SDP:n jäseniä oli myös seurakunnallisessa päätöksenteossa, mutta luottamushenkilöiden toiminnan eri seurakunnissa rajaan tutkimuksen ulkopuolelle. Tutkin myös, miten SDP:n jäsenet pyrkivät vaikuttamaan kirkon suuntaan siten, että ”kirkkokansa” äänestäisi SDP:tä eri vaaleissa ja miten kirkkoa lähellä olevien mielikuvaa puolueesta pyrittiin muuttamaan. Kuvaan keskusteluja, jotka lähtivät joko SDP:n tai kirkon taholta ja sitä, miten toinen osa-

puoli niihin suhtautui. Löytyikö yhteinen sävel, ja millaiset olivat vastapuolen vaikuttamisyrietykset tapahtumien muuttamiseksi?

SDP:n jäsenet perustivat Kristillisten sosialidemokraattien liiton (KSDL) vuonna 1946. Tarkastelen tutkimuksessani sitä, miten liiton toiminnan piirissä syntyneet aloitteet ja näkemykset vaikuttivat koko puolueen kannanottoihin ja ohjelmiin. Mielenkiintoinen tutkimuskysymys on myös KSDL:n jäsenten uskonnollinen profiili. Olivatko he uskonnollisesti konservatiiveja vai uudistusmielisiä? Millaiseksi he näkivät kirkon tehtävän? Tuliko kirkon heidän mielestään ottaa kantaa uskonnollisiin kysymyksiin? Otan selville, onko KSDL kristillisten oma yhteisö omine toimintamuotoineen vai pyrkikö se vaikuttamaan koko puolueen kannanottoihin ja ohjelmiin.

Forssan ohjelmassa vaadittiin kirkon ja valtion eroa ja uskonnon tekemistä yksityisasiaksi. Tarkastelen, miten myöhemmin puolueessa otettiin kantaa näihin puolueohjelmassa mainittuihin kysymyksiin. Mikä painoarvo niille annettiin? Forssan ohjelma oli voimassa aina vuoden 1952 puoluekokoukseen asti. Tämän lisäksi tuli myös eri alojen erityisohjelmia.

Lähdeaineisto ja menetelmät

Tutkimukseni arkistomateriaali löytyy Työväen arkistosta (TyArk). Uskontoon liittyviä kysymyksiä käsiteltiin esimerkiksi puoluekokouksissa. Vuosien 1946–1952 välillä pidettiin kaksi puoluekokousta. Puoluekokousten aloitteet, siellä esitellyt erityyppiset kirkkoa ja uskontoa sivuavat ohjelmat ja niiden johdosta käytävät keskustelut ovat tutkimukseni ydinaineistoa. Olen käyttänyt pääasiassa pöytäkirjojen digitoituja versioita. Digitoinnin yhteydessä skannatut tekstit on ovat tunnistettu automaattisesti eli ne eivät ole suoria pdf-kuvia alkuperäisistä pöytäkirjoista. Tämä on aiheuttanut joitain epätarkkuuksia tekstiasuun. Jos tekstistä haluaa olla täysin varma, pitää tutkia painettuja pöytäkirjoja. Digitoidusta aineistosta voi helposti tehdä sanahakuja, kuten ”uskontokysymys” tai ”periaateohjelma”. SDP:n Forssan ohjelma ja vuoden 1952 periaateohjelma on talletettu Poliittisten ohjelmien tietovaraintoon POHTIVA:an²⁰.

Uskontoa ja kirkkoa käsitteli SDP:ssä eniten Kristillisten sosialidemokraattien liitto (KSDL). Sen arkistomateriaali on Työväen arkistossa. Arkistosta

²⁰ Pohtiva-tietovarainto <<http://www.fsd.uta.fi/fi/aineistot/luettelo/FSD2256/>>

löytyy kirjeenvaihtoa, pöytäkirjoja ja kirjeitä. Tätä aineistoa ei ole digitoitu. KSDL:n arkistossa oli myös muutamia historiikkeja ja niiden käsikirjoituksia. Niitä ovat esimerkiksi Kalle Hautamäen kirjoittama *20 toimintavuotta* vuodelta 1966 ja Matti Kaupin painamaton käsikirjoitusluonnos vuodelta 1998.

Valtaosa tutkimuksessani käyttämästä kirkon ja SDP:n välejä kuvaavasta keskustelusta on käyty lehtien sivuilla. Olen tätä tutkimusta varten käynyt läpi sekä *Suomen Sosialidemokraatin* ja *Sosialistisen Aikakauskirjan* numeroita vuosilta 1946–1952. Suomen Sosialidemokraatti oli puolueen pää-äänenkannattaja ja Sosialistinen Aikakauskirja oli teoreettis-poliittinen aikakauslehti. Suomen Sosialidemokraatista katsoin lehtiä tiettyjen tapahtumien ympäriltä, mutta Sosialistisen Aikakauskirjan numerot olen katsonut systemaattisesti läpi. Kirkolliselta puolelta olen lukenut *Kotimaa*-lehteä ja kirkollista aikakauslehteä *Vartijaa* tietyistä kulloinkin ajankohtaisista kysymyksistä ja tapahtumista, kuten avioerolaista, vaaleista ja uskonnonopetuksesta. KSDL:n *Veljeys*-lehti ei vielä ilmestynyt tutkimusajankohtana.

Aineistoni on pääasiassa puoluekokouspuheita, puoluekokousten keskusteluja, lehtikirjoituksia, aikalaiskirjallisuutta ja ohjelmaehdotuksia. Tekstiä ja puheita analysoidessani kiinnitän päähuomion argumentaatioihin. Pyrin löytämään puheista erilaisia vaikuttamisen tapoja. Tällöin tarkastelen, keille puhe suunnataan? Miten heihin pyritään vaikuttamaan? Millä tavalla se, keille puhutaan vaikuttaa puheen sisältöön? Minkälaisia puhetapoja löytyy ja millaisia teemoja puheissa käsitellään?²¹

Rajaus ja rakenne

Tutkimukseni alkaa vuodesta 1946, jolloin perustettiin Kristillisten sosialidemokraattien liitto. Liiton tärkeimmät vaikuttajat Yrjö J. E. Alanen ja Väinö Kivisalo julkaisevat omat kirjansa, joissa käsitellään uskonnollisia kysymyksiä. Samana vuonna KSDL toivoo SDP:n puolueohjelman eli Forssan ohjelman muuttamista. Tänä vuonna jätetään jo muutosehdotus. Vuoden 1949 puoluekokoukseen tulee kuitenkin uusi ehdotus puolueohjelman muutokseksi.

---

²¹ Argumentti ja kritiikki. Lukemisen, keskustelun ja vaikuttamisen taidot. Toimittanut Marja-Liisa Kakkuri-Knuuttila. Gaudeamus. Helsinki. Tampere 1998, 24–29.

Luvussa kaksi kuvaan ensin sitä, miten Kristillisten Sosialidemokraattien liitto perustetaan. Kerron, ketkä olivat mukana liiton tärkeissä ensivaiheissa ja miten kirkon piirissä liiton perustaminen otettiin vastaan. Samassa alaluvussa kuvaan, miten SDP:n puolueohjelman uskontoa koskevaa kohtaa pyrittiin muuttamaan puoluekokouksessa.

Kolmannessa pääluvussa kerron, miten puolueen ja kirkon välinen vuoropuhelu voimistuu. Ensimmäinen pappi pääsee eduskuntaan SDP:n listoilta. Mikä oli hänen taustansa ja miten hänen toimintaansa eduskunnassa suhtauduttiin kirkon piirissä? Samassa luvussa käsittelen kahta eri avioliittoa koskevaa lakimuu-tosaloitetta. Toinen tuli kirkolliskokoukselta ja toinen SDP:n kansanedustajalta. Näitä molempia käsiteltiin valtiopäivillä vuorotellen keväällä 1949. Tämän luvun päättää kuvaus vuoden 1949 puoluekokouksesta, jossa käsiteltiin kolmea eri kirk-koon liittyvää kysymystä, nimittäin sivistyspoliittista ohjelmaa, uskontokysymystä SDP:n ohjelmassa ja periaateohjelmaa.

Neljännessä pääluvussa tarkastelen sitä, miten KSDL:n jäsenet roh-kaistuvat ottamaan kantaa poliittisiin asioihin sekä valtakunnan politiikassa että kirkon eri toimielimissä. Tässä luvussa kuvaan myös sitä, miten puolueessa ja kir-kossa suhtaudutaan kansakoulun opetussuunnitelmassa ja uskonnonopetuksessa tapahtuviin muutoksiin. Tämän luvun ja koko tutkimuksen lopettaa kuvaus vuoden 1952 puoluekokouksesta, jossa uusi periaateohjelma hyväksytään. Siinä sivutaan myös kirkon ja uskonnon asemaa.

Tutkimukseni etenee vaiheittain eli kronologisessa järjestyksessä. Esimerkiksi puolueohjelman uskontoa käsiteltävää kohtaa tarkastellaan kahdesti eli alaluvuissa 2.3. ja 3.3.2. Myös periaateohjelmaa käsitellään kahdessa eri puo-luekokouksessa ja kuvaan sen käsittelyä sekä alaluvuissa 3.3.3. ja 4.3. Olen pääty-nyt tähän ratkaisuun siksi, että kolmessa vuodessa sekä maan että puolueen tilan-ne oli muuttunut, mikä heijastui tehtyihin päätöksiin.

2. Sosiaalidemokraattien lähentyminen kirkkoon alkaa

2.1. Kristillisten sosiaalidemokraattien liitto perustetaan

Toisen maailmansodan jälkeen Suomen Sosialidemokraattinen puolue joutui kantamaan sodan taakkaa pitkään. Vuonna 1946 oli käynnissä sotasyylisyysoikeudenkäynti, jossa oli syytettynä muun muassa SDP:n entinen puheenjohtaja ja sodanaikainen ulkoministeri Väinö Tanner. Oikeudenkäynnin jälkeen Tanner istui vankilassa vuosina 1946–1948. Tämä antoi lisää voimaa SKDL:lle, joka oli SDP:n kenties aktiivisin poliittinen vastustaja.²² Kommunistit näkivät, että he olivat johtamassa Suomea kohti sosialistista yhteiskuntaa. Puolueella oli hallussa kuusi ministeripaikkaa kahdestatoista. Myös SDP pelkäsi, että kommunistien lisääntynyt kannatus veisi siihen suuntaan. Suomen poliittinen tilanne oli muutenkin vakiintumaton. Rauhansopimusneuvottelut olivat käynnissä syksyllä 1946 ja valmis rauhansopimus allekirjoitettiin keväällä 1947. Tämä rauhoitti poliittista ilmapiiriä. Tuli tunne, että Neuvostoliiton ote alkoi hellittää. SDP ja SKDL ryhtyivät heti sodan jälkeen taistelemaan melko hyökkäävästi kannatuksesta työpaikoilla ja yhteisissä järjestöissä.²³ Poliittinen tilanne oli siis kireä.

SDP sai sodan jälkeen lisää uusia jäseniä. Puolueen nähtiin edustavan perinteistä luokkataistelua, ulkopolitiikalle rakentavaa sosiaalidemokratiaa ja aseveliliiikettä lähellä olevaa sosiaalidemokratiaa, joko korosti kansallista yhteenkuuluvuutta ja sota-ajan synnyttämää yhteiskunnallista solidaarisuutta. Hannu Soikkasen mukaan puoluetta ei enää pidetty epäilyttävänä eikä työnantaja voinut enää asettaa esteitä puolueeseen liittymiselle. SDP:n jäsenmäärä lisääntyi vuoteen 1949 asti. Useat puolueeseen liittyneistä suhtautuivat kirkkoon myönteisesti.²⁴

Myönteinen suhtautuminen kirkkoon oli kuitenkin melko poikkeuksellista SDP:n alkuvuosina. Työväen lehdissä ja tilaisuuksissa kritisoitiin paljon kirkkoa. Myös vuonna 1903 laadittu Forssan ohjelma vaati kirkon ja valtion eroa ja uskonnonopetuksen poistamista kouluista. Sisällissota jälkiseurauksineen vaikutti negatiivisesti kirkon ja valtion suhteiden kehittymiseen. Tästä huolimatta, kun uuden uskonnonvapauslain myötä 1923 oli mahdollista erota kirkosta, vain harva

²² Soikkanen 1991, 72–74.

²³ Majander 2004, 376–377.

²⁴ Soikkanen 1991, 117, 169, 343–344.

erosi. 1920-luvulla eronneita oli vuosittain 3000–5000. Varsinkin maaseudulla kirkosta eroaminen oli lähes sama kuin erota koko yhteiskunnasta. SDP:n jäsenet suhtautuivat epäluuloisesti kirkkoon koko 1930-luvun varsinkin, kun monet papit olivat mukana isänmaallisen kansanliikkeen IKL:n toiminnassa. Sen sijaan porvarillinen ja sosiaalidemokraattinen naisliike lähestyivät toisiaan. Toisen maailmansodan aikana kirkon ja SDP:n suhteet lähenivät huomattavasti.²⁵

Puolueen jäsenenä oli jo ennen toista maailmansotaa ollut ihmisiä, jotka olivat osallistuneet joko Kristillisen työläisnuorisoliiton tai Suomen Kristillisen Työväen Liiton toimintaan tai suhtautuivat muuten kirkkoon myönteisesti. Sodan aikana lähentymistä tapahtui lisää, kun rintamalla papit ja työläiset olivat oppineet ymmärtämään toisiaan. Papeilla oli tärkeä rooli myös kotirintamalla muutenkin kuin sankarihautajaisia järjestettäessä. Kirkosta kiinnostuneiden vaikutusvalta puolueessa oli lisääntynyt. Vuonna 1929 Hämeen eteläisestä vaalipiiristä kansanedustajaksi valittu Väinö Kivisalo (s. 1882) oli näistä keskeisimpiä.²⁶ Kivisalo oli tätä ennen työskennellyt maa- ja metsätöissä ja puolueeseen liittyttyään hän oli toiminut piirijärjestön puhujana ja hän oli käynyt SDP:n puolueopiston, jonka jälkeen hänestä tuli SDP:n Etelä-Hämeen piirisihteeri. Kivisalo oli eronnut kirkosta keväällä 1923, ei kuitenkaan uskonnonvastaisuuden takia. Hän vastusti kirkkoa instituutiona ja pappien toimintaa. Vuonna 1939 hän liittyi uudelleen kirkkoon. Vuonna 1942 Kivisalo kirjoitti pääkirjoituksen Suomen Sosialidemokraattiin, jossa hän toivoi kirkon ja SDP:n läheisempiä suhteita.²⁷ Kivisalo oli suhtautunut siis kriittisesti kirkon toimintaan, mutta uskontokielteinen hän ei ollut koskaan.

Kun eduskunta kokoontui syksyllä 1945 heräsi keskustelu siitä, perustettaisiinko sosiaalidemokraattien kristillinen liitto.²⁸ Kokous, jossa pohdittiin liiton perustamista, pidettiin tammikuussa 1946. Tilaisuuteen osallistuivat SDP:n eduskuntaryhmän puheenjohtaja Alpo Lumme, Väinö Kivisalo, Erkki W. Mohell, Samuli Vire, Vihtori Karpio, Tauno Tapanainen, Niko Saarinen, Juho Kekkonen, Kalle Hautamäki ja H. Helasvaara. Näistä Lumme, Kivisalo, Vire ja Karpio olivat Kristillisen Työläisnuorisoliiton jäseniä. Kekkonen, Mohell, Tapanainen ja Saarinen kuu-

²⁵ Soikkanen 1990, 464–466.

²⁶ Soikkanen, 1990, 466–468; Honka-Hallila 2003, 27.

²⁷ Kyrö, 2008, 81; Suomen kansanedustajat 1907–1982, Helsinki 1982.

²⁸ KSDL:n valmistelevalle kokoukselle 15.1.1946, KSDL:n liittotoimikunta 1946–1985, 329,5 KSDL, Työväenliikkeen arkisto [TyArk]; 20 toimintavuotta, Historia-aineistoa 329.5/22, KSDL, TyArk.

luivat Kristillisen Työväen Liittoon. Kalle Hautamäki kuului Kristillisen Työläisnuorisoliiton lehden toimituskuntaan ja hän toimi myös MRA-liikkeessä.²⁹

Kristillisen työväen liitto oli perustettu vuonna 1906 vastareaktiona sosiaalidemokraattisen liikkeen hyökkäävälle kristinuskonvastaiselle asenteelle. Kristillisen Työväen Liitto toimi puolueena vuosina 1906–1922. Tämän jälkeen liitto jatkoi toimintaansa valistus- ja sivistysjärjestönä.³⁰ MRA- eli Moral Re-Armament -liikkeen taustalla oli niin sanottu Oxford-ryhmäliike, joka saapui Suomeen 1930-luvulla. Se tähtäsi hengellisen ja sosiaalisen elämän paranemiseen. Liikkeellä oli vahva kommunisminvastainen agenda.³¹ Palaan näihin liikkeisiin alaluvussa 2.4., jossa käsitelen tarkemmin KSDL:n verkostoitumista.

Karpio oli tutustunut Ruotsin Kristillisten sosiaalidemokraattien jo vuonna 1929 perustettuun Veljeys-liikkeeseen ja ystäväystynyt sen johtajan kirkkoherra Bertil Mogårdin kanssa. Tämä ystävyys antoi virikkeitä myös suomalaisen kristillisten sosiaalidemokraattien liiton perustamiselle. Karpio oli esitellyt Mogårdin myös Kalle Hautamäelle.³² Yhteys ruotsalaiseen veljesliikkeeseen syntyi jo varhaisessa vaiheessa. Yhteydenpito muihin pohjoismaihin sopi hyvin siihen, että koko puolue haki tukea nimenomaan pohjoismaista.

Valmistelevan kokouksen puheenjohtajaksi valittiin Väinö Kivisalo. Hän esitti uuden liiton tehtäviksi sosiaalidemokraattisen valistustyön harjoittamisen kristillisten työläisten ja yleensä kristillisten henkilöiden parissa, kristillisten ja sosiaalidemokraattisten piirien lähentämisen, sosiaalidemokraattisen ohjelman hyväksyneiden ihmisten kristillismielisten ihmisten saattamisen puolueeseen sekä kristillisten ja siveellisten arvojen ymmärtämyksen ja omaksumisen puolueen sisällä.³³ Kivisaloon tarkoitus oli siis tuoda kristillistä sanomaa puolueen jäsenten ja työläisten keskuuteen sekä madaltaa kynnystä, joka esti kristittyjen ihmisten liittymisen puolueeseen.

---

²⁹ 20 toimintavuotta, Historia-aineistoa 329.5/22, KSDL, TyArk; Honka-Hallila 2003, 27, Kyrö 2008, 95.

³⁰ Soikkanen, Hannu: Sosialismin tulo Suomeen. Ensimmäisiin yksikamarisen eduskunnan vaaleihin asti. Porvoo. Helsinki 1961, 305–309.

³¹ Kulhia, Ali: Avuksi pyynnöstä ja pyytämättä. Tampereen Kaupunkilähetyksen kristillissosiaalinen työ ja sen toimintakentät muutoksissa vuosina 1939–1961. Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian lisensiaatintutkimus. Helsingin yliopiston kirjasto 2009, 80–85; Ekstrand, Sixten: Tro och Moral, Oxfordgrupprörelsen och MRA i Finland 1932–1955, Åbo Akademis Förlag, Åbo 1993, 239 – 240; Kulhia 2011, 66–70.

³² 20 toimintavuotta, Historia-aineistoa 329.5/22, KSDL, TyArk.

³³ Honka-Hallila 2003, 95.

Liiton perustava kokous päätettiin pitää noin kuukauden päästä. Kokoonkutsujaksi valittiin Lumme. Erkki W. Mohellille annettiin tehtäväksi hankkia Ruotsin kristillisten sosiaalidemokraattien liiton säännöt ja laatia sen pohjalta ehdotus Suomen liiton säännöiksi.³⁴

Kristillisen Sosialidemokraattien Liitto (KSDL) perustettiin maaliskuussa 1946 Helsingin Työväentalolla. Kokoukseen osallistui 33 henkilöä eri puolilta maata. Keskustelussa käyttivät puheenvuoroja toimitsija Kalle Aaltonen, pastori Armas Tolsa, sihteeri Parkkinen Tervakoskelta, pastori Ensio Partanen Lahdesta, toimittaja Kalle Hautamäki, varatuomari Iivari Väänänen Jyväskylästä, opettaja Samuli Vire, kansanedustaja Uno Raatikainen, toimittaja Vihtori Karpio ja vartija Emil Tani Imatralta.³⁵ Perustamiskokouksessa olleista useat olivat jo SDP:n jäseniä. Tämän kokouksen yhteydessä systemaattisen teologian professori Yrjö J. E. Alanen ja pastori Erkki W. Mohell liittyivät puolueeseen.³⁶ He halusivat ilmeisesti odottaa, että puolue suhtautuisi myönteisemmin kristinuskoon ja liiton perustaminen oli heille merkki siitä. Valtaosa KSDL:oon heti perustamisen jälkeen liittyneitä olivat jo ennestään toimineet työväenliikkeessä.³⁷ Miesten rooli kokouksessa oli korostunut: yhtään naista ei pitänyt kokouksessa puheenvuoroa, vaikka muutama nainen olikin paikalla.

Kirkollinen Kotimaa-lehti kiinnostui liiton perustamisaikeista sen verran, että haastatteli perustamiskokouksessa ollutta kirjailija Vihtori Karpiota. Hän kertoi, että maassa oli ollut jo pitkään kristillinen työväenliike. Nyt kun KSDL oli perustettu, Karpio sanoi, että nyt ”kristilliseen elämänskäsitykseen tunnustautuvilla sosiaalidemokraateilla” oli paremmat mahdollisuudet vaikuttaa sosiaalisiin kysymyksiin. Parasta Karpion mielestä oli, että ryhmä on sosiaalidemokraattisen puolueen sisällä.³⁸ Karpio oli vuonna 1885 syntynyt kirjailija, joka oli kirjoittanut yhteiskuntaan, raittiuteen ja työväenliikkeeseen liittyviä kirjoja 1930-luvulta lähti-

³⁴ Kokouspöytäkirja, jossa pohdittiin kristillisten sosialidemokraattisen liiton perustamista, 15.1.1946, Liittotoimikunta 1946–1985, KSDL, 329,5, TyArk; Honka-Hallila 2003, 27.

³⁵ KSDL:n perustava kokous 20.3.1946, KSDL:n liittotoimikunta 1946–1985, 329,5, TyArk; Kauppi, Matti 1998: Kristillisten sosialidemokraattien liitto 1946–1996, painamaton käsikirjoitusluonnos, Historia-aineistoa, 329.5/22, KSDL, TyArk, 9; Honka-Hallila 2003, 28; Pikkusaari 1998, 379.

³⁶ Sosialidemokraattinen kristillinen liitto perusteilla, Sosialistinen Aikakauskirja 1–2/1946; Soikkanen 1990, 169; Kauppi 1998, 9.

³⁷ Soikkanen 1991, 169.

³⁸ Kotimaa (Km) 18.1.1946 Kristillisten ja sosialidemokraattisten piirien lähemmän yhteistyön aikaansaamiseksi ryhdytty järjestelmälliseen hankkeeseen.

en.³⁹ Mielenkiintoista oli, että Karpio koki liiton jäsenyydessä vaikutusmahdollisuuden sosiaaliin kysymyksiin eikä niinkään kirkon toimintaan. Mutta mihin kysymyksiin piti vaikuttaa ja millä tavalla, ei tullut tässä haastattelussa esille.

Kokouksessa päätettiin liiton ja paikallisyhdistysten säännöt ja tehtävät.⁴⁰ Liiton ensisijaisena tehtävänä oli olla sosiaalidemokraattisen puolueen jäsenten yhdistyksenä, ”jotka tahtovat toimia kristillisen vakaumuksen pohjalla oikeudenmukaisuuden toteuttamiseksi yhteiskuntaelämän kaikilla aloilla”. Tavoitteena oli myös tehostaa ”kristillisen rakkauden, ihmisten veljeyden, työväenliikkeen yhtenäisyyden ja yksilön siveellisen kunnan ja vastuuntunnon välttämättömyyttä yhteiskuntaelämän tervehtymisen edellytyksenä”.⁴¹ Liiton tavoitteena ollut veljeys vaikuttaa siltä, että kyseessä on enemmänkin miesten muodostama ryhmä. Toisaalta veljeyden korostaminen nousee muiden pohjoismaiden mallista: esimerkiksi Ruotsin vastaava liitto oli nimeltään Bröderskap. Työväenliikkeen yhtenäisyys kuului sekä SDP:n että SKDL:n puhetapaan. Molemmat näkivät itsensä oikean työväenliikkeen edustajina.

Väinö Kivisalon rooli oli keskeinen: hän oli laatinut sekä liiton ohjelman että säännöt.⁴²

Säännöt alkoivat yhteiskunnallisen tilanteen kuvauksella:

Kovia kokenut kansamme kaipaa yhteiskuntaelämän uudistusta tähänastista oikeudenmukaisemmaksi. Kaikki kaipaavat myös sopua ja hyvää tahtoa riitojen ja vihan repimään elämäämme. Tämän toteuttamiseksi kaivataan kaikkien oikeamielisten ihmisten, erityisesti kristittyjen ja sosialidemokraattien yhteistyötä.⁴³

Yhteiskunnan riitaisuus ja hajanaisuus ilmaistiin tekstissä selvästi. Siinä ei mainittu mitään sodan aikana tapahtuneesta yhdentymisestä. Kristittyjen ja sosialidemokraattien yhteistyö nähtiin parhaimmaksi lääkkeeksi riitaisuuteen. Siinä näkyi myös kamppailu kommunistien kanssa siitä, kuka edusti oikealla tavalla työväenliikettä.

³⁹ Suomen kirjailijat -matrikkeli. <<http://dbgw.finlit.fi/matr/tiedot.php?id=6564>>. Katsottu 9.4.2013.

⁴⁰ KSDL:n perustava kokous 20.3.1946, Liittotoimikunta 1946–1985, KSDL, 329,5, TyArk.

⁴¹ Kristillisten Sosialidemokraattien ohjelma sekä liiton ja paikallisyhdistyksen säännöt, Hämeen kansan kirjapaino, Hämeenlinna 1947; Honka-Hallila 2003, 28.

⁴² Työväenliikkeen arkisto, KSDL, Historia-aineistoa 329.5/22, 20 toimintavuotta.

⁴³ Kristillisten Sosialidemokraattien ohjelma sekä liiton ja paikallisyhdistyksen säännöt, Hämeen kansan kirjapaino, Hämeenlinna 1947.

Kristillisten sosialidemokraattien liiton tavoitteena oli kehittää yhteiskuntaa oikeudenmukaisuuden, tasa-arvon ja kansanvallan hengessä. Työväenliikkeessä sen tarkoitus oli poistaa ennakkoluuloja kirkkoa ja kristillistä toimintaa kohtaan. Sen tuli myös lähentää kirkkoa ja kristillisiä piirejä työväenliikkeeseen. Siksi sen tuli toimia sekä kirkossa että työväenliikkeessä.⁴⁴ Liike yritti vaikuttaa kahteen suuntaan. Perustamiskokouksen osallistujissa oli muutama pappikin mukana. Tavoiteohjelmassa ei tarkemmin määritetty, mistä kirkosta siinä puhuttiin, mutta kirkolla tarkoitettiin Suomen evankelis-luterilaista kirkkoa.

Liittotoimikunnan jäseniksi valittiin Alpo Lumme, Väinö Kivisalo, Vih-tori Karpio, Erkki W. Mohell, Kalle Hautamäki, Samuli Vire ja Väinö Leskinen. Vara-jäseniksi valittiin varastonhoitaja Tauno Tapanainen, ompelija Emilia Vehviläinen ja työmies Kalle Aaltonen.⁴⁵ Liittotoimikunnan jäsenet olivat melko iäkkäitä ja heil-lä oli pitkä tausta SDP:ssä. Sotarintamakokemusta oli harvalla, heistä Mohell luet-tiin asevelipappeihin ja Leskinen oli puolestaan asevelisosialisti.

Liittotoimikunnan avainjäsenistä Alpo Lumme oli syntynyt vuonna 1890. Hän oli ollut kansanedustajana vuodesta 1933 alkaen. Hän oli toiminut sitä ennen toimittajana, Tampereen kaupungin lastensuojelutyön johtajana, lastenval-vojana ja holhoojana sekä raittiuspuhujana.⁴⁶ Lumme ja Kivisalo olivat kansan-edustajia. Valtiopäiväpöytäkirjojen henkilöluettelosta näkee, että he eivät tehneet kansanedustajakausinaan vuosina 1946–1948 kirkkoon tai uskonnonopetukseen liittyviä aloitteita. Lumpeen aloitteet liittyivät pitkälti sosiaalihuoltoon. Kalle Hau-tamäki oli syntynyt vuonna 1894 ja hän oli työskennellyt toimittajana vuodesta 1919 alkaen esimerkiksi Mikkelissä ja Kajaanissa sekä Työväen Sanomalehtien Tietotoimistossa.⁴⁷ Väinö Leskinen oli syntynyt vuonna 1917 ja aloittanut kansan-edustajana vuonna 1945. Tätä ennen hän oli toiminut Työväen urheiluliiton ja Aseveljien liiton pääsihteerinä.⁴⁸ Leskisen rooli KSDL:ssä ei ollut keskeinen. Hänen toimistaan liitossa ei saa selvyyttä KSDL:n papereista eikä Tuomas Keskinen kir-joittamasta elämäkerrasta, muuta kuin sen, että "[H]änet nähtiin liikkuvan kristilli-

---

⁴⁴ Kauppi 1998, 10.

⁴⁵ Honka-Hallila 2003, 28.

⁴⁶ Suomen kansanedustajat 1907–1982, Helsinki 1982.

⁴⁷ Sanan vapaus. Suomen Sosialidemokraattinen Sanomalehtimiestenliitto ry:n 70-vuotisjulkaisu, Tampere 1978.

⁴⁸ Suomen kansanedustajat 1907–1982, Helsinki 1982.

sissä piireissä”.⁴⁹ Liittotoimikunnan jäsenet olivat siis suhtautuneet myönteisesti kirkkoon ja sen toimintaan, sillä he olivat valmiita osallistumaan tähän kokoukseen ja suostuivat toimimaan liittotoimikunnassa.

Liittotoimikunnan tehtävänä oli johtaa KSDL:n käytännön toimintaa. Sen osallistujat pyritti valitsemaan ympäri maata. Kun liitto oli melko vähävarainen, haasteeksi tuli matkakulujen korvaaminen. Siksi liittotoimikunta ei voinut kokoontua kovin usein. Liitolla ei ollut kokopäiväisiä palkattuja työntekijöitä.⁵⁰ Liittotoimikunnan tehtävä ja merkitys jäi avoimeksi. Kokouksia ei ilmeisesti pidetty usein, niiden toimintaa ei dokumentoitu tai liittotoimikunnan pöytäkirjoja ei ole talletettu. Työväen arkistossa ei ollut tutkimusajankohdaltani liittotoimikunnan toiminnasta muita merkkejä kuin perustamiskokouksen pöytäkirja. Sen sijaan liittokokouksia järjestettiin vuosittain ja paikallisjärjestöillä oli omaa toimintaansa.

Kokouksessa hyväksyttiin myös Väinö Kivisalon laatima julkilausuma. Siinä huomautettiin, että ”valtiollinen välinpitämättömyys sopi kaikkein huonoimmin kristityille”. Yhteiskunnassa oli Kivisalon mukaan ”kansanvaltaisen valtiojärjestyksen ja kansanvaltaisten vapauksien ja oikeuksien säilyminen oli vaaka- laudalla. ”Kristitylle ei ole samantekevää, säilyvätkö ne vai tulevatko niiden tilalle diktatuurijärjestelmän monenlaiset kahleet. Ainoastaan demokratia antaa sen vapauden, joka kuuluu kristinuskon olemukseen ja takaa ihmisen vapaan kehityksen.”⁵¹ Diktatuurijärjestelmällä Kivisalo tarkoitti Neuvostoliiton kaltaista järjestelmää, jossa kirkko ja uskonto oli joutunut tiukoille. Demokratiassa sille oli siis tilaa. Näin KSDL ilmaisi olevansa mukana SDP:n kommunisminvastaisessa toiminnassa.

Julkilausumassa todettiin, että sosialidemokratia edustaa pyrkimystä yhteiskunnallisten epäkohtien poistamiseksi nykyisyydessä ja oikeudenmukaista yhteiskuntajärjestystä tulevaisuudessa. Kokouksessa julkilausumaan lisättiin vielä, että ”sosiaalidemokratia edustaa yhteiskunnallista ja yksilöllistä vapautta”.⁵² Kansanvaltaisuuden korostamisella Kivisalo halusi tuoda esille, että hän vastusti

---

⁴⁹ Keskinen, Tuomas: Aika sotia – aika sopia. Väinö Leskinen 1917–1972. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki 1978, 65.

⁵⁰ Kauppi 1998, 11.

⁵¹ Työväenliikkeen arkisto, kansio 329,5, KSDL:n liittotoimikunta 1946–1985, KSDL:n perustava kokous 20.3.1946, Kivisalon julkilausumaehdotus; Km 2.4.1946: Kristityt yhteiskuntaelämää uudistamaan! Kristillisten Sosialidemokraattien Liiton julkilausuma.

⁵² Honka-Hallila 2003, 28.

kommunistista järjestelmää. Kansanvalta -termi on demokratia -sanan suomennos. Sosiaalidemokraatit käyttivät 1930-luvulta alkaen sanaa kommunisteja vastaan osoittamalla, että pienen ryhmän johtama vallankumous tai vähemmistön diktaattori ei tullut kysymykseen. Kansanvalta-termiä käyttämällä puolue osoitti vastustavansa kapitalistien yhteiskunnallista valtaa, kommunistisen puolueen vähemmistödiktatuuria ja oikeiston harjoittamaa kansanvallan kuristamista.⁵³

Kristillisten sosialidemokraattien liiton perustaminen sopi hyvin Pohjoismaisen yhteistyön edistämiseen, sillä muissa Pohjoismaissa kristillisten sosialidemokraattien liitot oli perustettu jo 1920- ja 1930 -luvuilla. SDP:lle kokonaisuudessaan pohjoismaiset yhteydet olivat hyvin tärkeitä. KSDL oli tekemisissä muiden Pohjoismaiden liittoihin lähinnä vuotuisten kesäkokousten kautta.⁵⁴

Rauhanaikaan vastikään siirtyneessä Suomessa vallitsi KSDL:n mukaan ”raakuus, viha, kostonhimo, siveettömyys, juoppous ja rikollisuus”. Näiden ongelmien voittamiseksi KSDL:n mukaan tarvittiin kristillistä lähimmäisenrakautta ja sosiaalista oikeamielisyyttä – eli kristittyjen ja sosialidemokraattien yhteistyötä. KSDL oli laatinut markkinointikirjeen, jossa kehoitettiin kaikkia, joita yhteiskunnallinen tila huolestutti, ottamaan yhteyttä SDP:n puoluetoimistoon.⁵⁵ Jäsenhankintaa KSDL teki myös eri SDP:n piireissä. Esimerkiksi Pohjois-Karjalan piiriyhdistys ilmoitti, että maakuntaan oli perusteilla KSDL:n jäsenyhdistyksiä. Kiertokirjeessä pyydettiin kaikkia kiinnostuneita ilmoittautumaan piiritoimistoon, mikäli paikallisyhdistyksen toiminta kiinnostaisi.⁵⁶ KSDL halusi saada uusia jäseniä puolueeseen ja kristittyjä liittymään tämän lisäksi myös KSDL:n jäseniksi.

KSDL:n perustamisesta haaveilleet olivat huomanneet ajan olevan kypsä uuden liiton perustamiselle. On mahdollista, että puolueen johtopaikoille nousseet oli niin kutsutut asevelisocialistit, kuten Unto Varjonen (s. 1916) puoluesihteeriksi ja Väinö Leskinen järjestösihteeriksi (s. 1917), olivat suopeita puolueen lähentymisessä kirkkoon. He olivat nähneet sotilaina rintamalla sotilaspappien toimintaa. Heille olivat tärkeitä sekä hyvät yhteydet Pohjoismaihin että Neuvosto-

⁵³ Hyvärinen, Matti: Valta. Teoksessa Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria. Toimittaneet Matti Hyvärinen, Jussi Kurunmäki, Kari Palonen, Tuija Pulkkinen ja Henrik Stenius, Vastapaino, Tampere 2003, 87–89.

⁵⁴ Kyrö 2008, 96–97; Majander 2004, 231–234.

⁵⁵ Arvoisille kansalaisille. s.d, Kirjeitä 1946–1965, 329,5, KSDL, TyArk.

⁵⁶ Väinö Mäntylä ja Toivo Pyörtänö Kuopion 1. It. Vp. Sos.dem. Piiritoimikunta, Kiertokirje 13/46, 24.8.1946, Kirjeitä 1946–1965, KSDL 329,5, TyArk.

liiton ja kommunismin vastustaminen.⁵⁷ KSDL:n perustamiseen tuli tukea puolueen johdolta, vaikka heillä ei ollutkaan keskeistä roolia liiton syntymisessä. KSDL:n johtohenkilöistä Kivisalo ja Alanen eivät olleet asevelisocialisteja, vaan vanhempaa sukupolvea. Suunta Pohjoismaihin oli myös KSDL:lle luonnollinen suunta hakea esimerkkiä liiton ohjelmalle ja säännöille.

2.2. KSDL:n johtohahmot vaativat kirkon ja työväenliikkeen lähentymistä

KSDL:n ajatusten julkisuuteen saattamisessa merkittävimpiä hahmoja olivat Kivisalo, Alanen ja Mohell. He kirjoittivat useita kirjoja ja lehtiartikkeleita, joissa käsiteltiin kristillisten sosiaalidemokraattien periaatteita ja ajattelumaailmaa. Heidän kirjallinen tuotantonsa ei kuitenkaan alkanut KSDL:n perustamisen myötä, mutta esimerkiksi Alasen kirjoituksissaan käsittelemiin teemoihin liiton perustaminen vaikutti. Kun KSDL oli perustettu ja Yrjö J. E. [Jaakko Edvin] Alanen oli liittynyt puolueeseen, hän yritti omalta osaltaan selvittää sosiaalidemokraattiseen maailmankuvaan liittyviä asioita kirkollisille piireille. Alanen oli ollut kiinnostunut työväenliikkeestä jo 1930-luvulta lähtien. Työkseen hän oli systemaattisen teologian professori Helsingin yliopistossa vuosina 1938–1948 ja teologisen etiikan ja uskonnonfilosofian professori vuosina 1948–1958. Alanen oli jakanut samankaltaisen kiinnostuksen työväenliikkeeseen Sigfrid Sireniuksen kanssa vuosina 1917–1918. Sirenius ei ollut sosiaalidemokraatti, mutta hän oli kiinnostunut työväenliikkeen asioista. Alasen ja Sireniuksen tiet erkanivat 1920-luvulla, jolloin Alanen omaksui herätyskristillisen linjan. Hän oli silti kiinnostunut työväenliikkeestä, vaikka hänen teologinen ajatusmaailmansa muuttuikin. Alanen aloitti sosiaalisista kysymyksistä ja poliittisesta työväenliikkeestä kirjoittamisen vasta sodan jälkeen. Hänen ensimmäinen aihepiiriä sivuava kirjansa ilmestyi vuonna 1944, jolloin hän ei ollut vielä SDP:n jäsen. Hän kirjoitti työväenkysymyksestä vuoteen 1950 asti. Alanen ei kannattanut sosiaalista kristillisyyttä, sillä pelkäsi sen muuttuvan yhteiskunnalliseksi ohjelmaksi. Uusi talousjärjestelmä edellytti uusia parannuksen tekijöitä ihmisiä, ei uutta kristinuskon tulkintaa. Alasen mielestä kirkon tuli keskittyä uskoon ja pelastukseen eli kirkon ei tullut laajentaa tehtäviään ajallisiin kysymyk-

---

⁵⁷ Majander, Mikko: Pohjoismaa vai kansandemokratia? Sosiaalidemokraatit, kommunistit ja Suomen kansainvälinen asema 1944–51, SKS, Helsinki 2004, 231–232.

siin. Teologisesti Alanen oli konservatiivi. Hän oli konservatiivisempi kuin Ruotsin Lundista inspiraatiota hakenut nuori asevelipappien sukupolvi.⁵⁸

Asevelipapit olivat toisessa maailmansodassa rintamalla olleita pappeja, jotka olivat rintamaolosuhteissa tutustuneet moniin sellaisiin ihmisiin, jotka eivät käyneet kirkossa aktiivisesti, kuten työläisiin. Useiden asevelipappien teologinen ajattelu muuttui osittain rintamakokemusten seurauksena. He halusivat, että kirkko olisi yhteiskunnallisesti aktiivinen, laajapohjainen ja jäseniään palveleva. Yksi merkittävimmistä asevelipapeista oli Erkki Niinivaara (s. 1907), joka sodan aikana palveli Jalkaväkirykmentti 11:n eli niin sanotun Ässä-rykmentin sotilaspappina. Asevelipapit haaveilivat uudenaikaisesta kansankirkosta. Rintamalla asevelipapit huomasivat kuitenkin, että työväestön ja yleensä miesten kysymykset eivät kohdanneet toisiaan ja kirkon olisi löydettävä yhteys kirkosta vieraantuneisiin. Siksi pappien tuli kuunnella kirkosta vieraantuneiden kysymyksiä. Asevelipappien uudet ideat alkoivat siis kehittyä jo sotavuosina. Rauhanneuvotteluiden jälkeen Asevelipapit ry:n toiminta lopetettiin ja monet asevelipapit ryhtyivät vaikuttamaan Kristillisessä palveluskeskuksessa ja Vartija-lehdessä.⁵⁹

Asevelipapit halusivat lähentää kirkkoa ja työväenliikettä. He halusivat nostaa kansallisen yksimielisyyden yli puoluerajojen, mikä edellytti valmiutta kuunnella toisinajattelevia ja kunnioittaa heidän mielipiteitään. Jo vuonna 1941 yksi asevelipappien järjestämä keskustelutilaisuus, jossa vieraina olivat puhemies Paavo Virkkunen, professori Elis Gulin, tohtori Lennart Pinomaa, Martti Simojoki, Heimer Virkkunen sekä sosiaalidemokraatit Väinö Voionmaa, Kalle Hautamäki ja Reino Henrik Oittinen.⁶⁰ Mukana ei ollut yhtään kommunistia tai SKDL:n edustajaa.

Teologiseksi tueksi Niinivaara löysivät vuoden 1943 tienoilla ruotsalaisen teologin Gustav Wingrenin kutsumusajattelun, jossa usko ei ollut vain uskoa syntien anteeksisaamiseen, vaan myös uskoa Jumalan huolenpitoon. Jumala hallitsi sekä hengellisellä alueella ja maallisessa elämässä. Usko synnytti rakkauden lähimmäisiin ja todellinen usko toteutui arjen työssä. Wingreniä seuraten Niinivaaran mielestä maallista ja hengellistä ei pitänyt erottaa toisistaan.⁶¹ Wingrenin kir-

---

⁵⁸ Kyrö 2008, 67–71.

⁵⁹ Niskanen, Hannu: Erkki Niinivaara uuden kansankirkkotulkinnan strategina ja teologina 1939–1953. Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian lisensiaatintyö. Helsingin yliopiston kirjasto 1987, 45, 49, 52.

⁶⁰ Kyrö 2008, 71, 78–80.

⁶¹ Niskanen 1987, 109–114.

joituksiin nojaten Niinivaara ryhtyi kritisoimaan suomalaista teologiaa, kuten Os-
mo Tiililää ja Yrjö J. E. Alasta. Alasen ja Niinivaaran välit kärjistyivät vuoden 1943
aikoihin. Alanen odotti hengellistä herätystä ja hänen mielestään asevelipappien
uusia Ruotsista haettuja ideoita merkkinä heikosta teologisesta tietämyksestä.
Nuorten pappien olisi tullut lukea enemmän esimerkiksi Alasen kirjoja. Alasen
mielestä suomalaispappien pitäisi pysyä ”vanhassa raamatullisessa luterilaisessa
teologiassa” ja Ruotsissa oli hänen mukaansa menty harhateille.⁶² Asevelipappien,
varsinkin Niinivaaran, ja Alasen välit olivat siis jo melko tulehtuneet jo ennen vuot-
ta 1946. Vaikka molemmat halusivat lähentää kirkkoa ja työväenliikettä, heidän
uskonnäkemyksensä ja keinonsa tilanteen korjaamiseksi olivat aivan eri linjoilla.
Asevelipapit halusivat olla ”kyselevällä mielellä” ja avoimia. Asevelipapit olivat siis
Alasta nuorempia ja heillä oli rintamakokemusta. Useat asevelipapit olivat olleet
Alasen oppilaita Helsingin yliopistossa. Alasen aatemaailma tuli ilmi seuraavista
työväenliikettä käsittelevistä lehtikirjoituksista ja kirjoista, joista useat ilmestyivät
KSDL:n perustamisen jälkeen.

Alanen kirjoitti runsaasti vuosina 1932–1960 pääasiassa kristillisistä
teemoista, mutta vuosina 1944–1950 häntä kiinnosti nimenomaan ”työväenkysy-
mys”. Alanen kertoi tuotannossaan kannattavansa nimenomaan Englannin työvä-
enliikettä, missä ei marxilaisuudella ollut mitään sijaa, vaan ajatusmaailma oli
”maltillista ja kansallista”. Siellä kristillisuus ja työväenaate olivat sopusoinnussa.
Alaselle oli tärkeämpää työväenliikkeen omien johtajien kristillinen vakaumus
kuin papiston sosiaalinen aktiivisuus tai pappien aktiivisuus työväenliikkeen suun-
taan. Kirkon tehtävä pysyi siis samana, mutta työväenliikettä tuli muuttaa. Helmi-
kuun alussa hän kirjoitti Kotimaa-lehteen artikkelin, joka käsitteli sosialisoi-
symystä kristillisen etiikan valossa. Hän kertoi, että SDP:n ohjelmassa ajetaan sel-
laista sosialisointia, joka ei haittaa maan taloudellista elämää. Alanen totesi, että
asiaa ei oltu teologisessa etiikassa kovin paljoa käsitelty. Hänen mukaansa nykyai-
kaisessa kristillisessä etiikassa ei esiinny jyrkkää asennoitumista sosialisoi-
mista vastaan, vaan pikemminkin sen puolesta. Alanen näki jopa, että kapitalistinen jär-
jestelmä oli kristillisen etiikan vastainen. Kristillinen etiikka ei myöskään korosta-
nut yksilöllisen omaisuuden pyhyttä ja loukkaamattomuutta. Alasen mukaan
omaisuus oli vain Jumalan uskoma leiviskä, jonka hoidosta ihminen on Jumalalle

---

⁶² Niskanen 1987, 123–125.

tilivelvollinen. ”Jos yhteiskunnassa tapahtuu se muutos ja mullistus, että yksityisten omistamat tuotantolaitokset siirtyvät yhteiskunnan haltuun, niin kristitty näkee tässä vain Jumalan tahdon toimintaa.” Hänen mielestään kristillisen kutsumusajattelun kautta työntekijä tunsin näin olevan koko kansan palvelija. Siksi kristillisen etiikan kannalta ei voitu asettaa tuotantolaitosten sosialisointia vastaan vaan sen puolesta.⁶³ KSDL:n kannalta oli hyvä, että heillä oli sujuvakynäinen ihminen, joka tunsin kristillisen etiikan hyvin, sillä Alanen oli systemaattisen teologian professori. Tässä lehtiartikkelissa näkyi myös se, miten hän selitti SDP:n keskeisiä ohjelmakohtia kirkollisille piireille. Hän käytti kirkollista kieltä: puhui leiviskästä, jonka hoidosta ihminen oli tilivelvollinen ja pohti, mikä olisi kristillisen etiikan kannalta oikein. Eettisten kysymysten painottaminen selittyi sillä, että se oli hänen teologinen erityisalaansa.

Samana vuonna Alasen ajatuksia ilmestyi myös kirjan muodossa. Hän julkaisi vuonna 1946 kirjan *Kirkko ja yhteiskunnallinen uudistus*. Siinä hän pohti kirkon ja kapitalismin, kirkon ja työväenliikkeen sekä kirkon ja luokkataistelun välistä suhdetta. Hän vertaili myös sekä Saksan että Englannin työväenliikkeen suhteita kirkkoon. Alanen oli harmissaan, että suomalainen työväenliike ei ollut omaksunut Englannin työväenliikkeen piirteitä. Sen sijaan Suomessa valtiolliseen toimintaan osallistuneet papit olivat liittyneet oikeistopuolueisiin. Näin työväenliikkeen edustajiin oli Alasen mukaan juurtunut käsitys, jonka mukaan papisto edusti porvarillista näkemystä ja vastusti työväenliikkeen tavoitteita.⁶⁴

Tässä kirjassa Alanen vaati SDP:n puolueohjelman uskontoa koskevien pykälien muuttamista. Hän muistutti, että suurin osa puolueen jäsenistä kuului kirkkoon ja kirkosta oli aina mahdollista erota. Sen sijaan suurempi merkitys ohjelman muutoksella olisi niille, jotka eivät ideologisten syiden vuoksi voineet liittyä SDP:een. Alasen mielestä SDP:n tuli muuttaa uskontoa koskeva ohjelmakohtansa ”nykyajan vaatimusten ja tarpeiden mukaiseksi”, eikä kuitenkaan tarvitsisi tinkiä ”omista demokraattisista ja sosialistisista periaatteistaan”. Hän ehdotti:

”Uskonnonopetus on järjestettävä kansanvaltaisuuden, oikeudenmukaisuuden ja uskonnonvapauden periaatteiden mukaisesti. Voimassa-

⁶³ Km 26.2.1946. Sosialisoidiskysymys kristillisen etiikan valossa.

⁶⁴ Honka-Hallila 2003, 33.

olevassa uskonnonopetuksessa on erityisesti korostettava kristinuskon eettillisiä ja sosiaalisia perusteita.”⁶⁵

Kansanvaltaisuuden Alanen määritteli siten, että kansan enemmistön uskonnollinen tunnustus tuli ottaa huomioon, jolloin noudatettiin myös oikeudenmukaisuuden periaatetta. Uskonnonopetusta ei saanut tyrkyttää kenellekään vastoin oppilaan tai hänen vanhempiensa ja holhoojiensa tahtoa. Valtion ja kirkon erottamisen vaatimus ei Alasen mielestä ollut niin loukkaavaa kuin sen vaatiminen, että uskonnonopetuksesta tuli tunnustuksetonta uskonnonhistorian opetusta. Valtion ja kirkon suhde oli Alasen mielestä kansalle tärkeä, joten sitä ei kannattanut ryhtyä katkaisemaan.⁶⁶ Kirjan tekoaikaan Alanen ei vielä ollut edes SDP:n jäsen ja hän pahoittelikin, että hän saattaisi vaikuttaa röyhkeältä antaessaan ehdotuksia.⁶⁷ Kun kirja oli ilmestynyt ja KSDL oli perustettu, Alanen liittyi puolueen jäseneksi.

Muutamaa vuotta myöhemmin ilmestyneessä *Kristinuskon ja työväenliike* -kirjassa Alanen pohti yhteiskunnan epäkohtia, talousjärjestelmää ja sen uudistamista, ihmisten uudistumista ja sitä, miten yksityinen hyväntekeväisyys ei riitä yhteiskunnassa. Hän hahmotteli myös kristittyjen ja työväenliikkeen yhteistyötä.⁶⁸ Alanen halusi, että SDP muuttuisi samanlaiseksi kuin Englannissa ja poistaisi kristinuskolle vihamielisiksi tulkitut ohjelmakohtansa. Se lähentäisi hänen mielestään kirkon ja SDP:n suhteita.⁶⁹

Kirjojen lisäksi Alanen kirjoitti sanomalehtiartikkeleita Suomen Sosialidemokraattiin, hänen puheitaan ilmestyi painettuna tai sitten häntä haastateltiin. Lehtikirjoitusten aihe oli 1940-luvun loppupuolella yleensä sosialismin tai sosiaalidemokraattisen aatteen ja kristinuskon yhdistävien asioiden löytäminen. Alasen mielestä molempien aatteellinen tausta oli sama. Suomen Sosialidemokraatti -lehdessä Alanen aloitti lyhyen artikkelisarjan, jossa hän kertoi työväenliikkeen tehtävästä ja vertasi sitä kristinuskoon.⁷⁰ Alanen vaikutti olevan KSDL:n mielipide-

⁶⁵ Alanen, Yrjö J. E.: Kirkko ja yhteiskunnallinen uudistus. Kristillinen palveluskeskus. Tampereen kirjapaino-osakeyhtiö 1946, 51–52.

⁶⁶ Alanen 1946, 52.

⁶⁷ Kyrö 2008, 94.

⁶⁸ Honka-Hallila 2003, 32–33.

⁶⁹ Kyrö 2008, 88.

⁷⁰ Pohjolan kansa 31.7.1946, Sosialismi ja kristinuskon. Sosialidemokratian ja kristinuskon aatteellinen pohja on sama; Suomen Sosialidemokraatti 8.8.1946 Työväen historiallinen tehtävä ja kris-

johtaja, jonka näkemyksiin liikkeen kannanotot perustuivat ja joka kertoi KSDL:n näkemyksistä laajemmalle yleisölle. Alaselle oli tärkeää työväestön ihmisarvon tunnustaminen ja hän toivoi, että kirkko suhtautuisi myönteisesti työväestön pyrkimykseen. Alanen piti kirkkoa ja työväenliikettä ”yhteiskunnallisina voimatekijöinä”, joiden olisi hyvä olla yhteistyössä.⁷¹ Alanen pyrki lähentämään kirkkoa ja työväenliikettä siten, että hän osoitti näiden ajattelumaailman ja eettisen perustan samankaltaisuuden. Kun kristityt ihmiset huomasivat ajattelumaailman samankaltaisuuden, heidän oli helpompi liittyä puolueeseen. Alasen kirjoituksissa ei näkynyt samaa asennetta, kuin asevelipapeilla eli että kirkon ja pappien tulisi olla avoimella ja kyselevällä mielellä, kun se oli tekemisissä työläisten kanssa. Alasella ei ollut käytäntöön liittyviä ehdotuksia siitä, miten kirkon ja pappien tulisi muuttaa toimintaansa ja käyttäytymistään.

Alanen oli Kotimaa-lehden silmissä arvostettu. Sen voi päätellä tavasta, millä Alasta luonnehdittiin hänen naimisiinmenonsa yhteydessä. ”Suomen kansan, nimenomaan kristikansan, hyvin tuntema ja rakastama, professori Yrjö J. E. Alanen” meni naimisiin vuonna 1949 tanskalaisen kreivittären Marie Louisen kanssa.⁷² Arvostuksen ei ollut hänen osuutensa vastaperustetussa KSDL:ssä, vaan hänen varsinainen työnsä systemaattisen teologian professorina Helsingin yliopistossa ja hänen kirjoituksensa kristillisiin lehtiin. Alanen oli ollut myös lehden päätoimittaja. Siksi hän sai myös tekstejään läpi lehteen.

Alasen lisäksi KSDL:n jäsenten ajatusmaailmaa valotti liiton sihteeri, pastori Erkki W. Mohell (s. 1917). Hän oli KSDL:n perustamisvaiheessa Helsingin eteläisen suomalaisen seurakunnan pastori. Mohell oli niin sanottu asevelipappi, eli hän oli ollut mukana sodassa. Mohellin isä oli toiminut Pelastusarmeijan johtajana Suomessa. Mohell oli toiminut Kristillisessä työväenyhdistyksessä. Niihin aikoihin, kun KSDL perustettiin, Mohell opiskeli lakitiedettä. Hän valmistui lainopin kandidaatiksi vuonna 1951 sen jälkeen hän toimi asianajajana Riihimäellä ja Hämeenlinnassa.⁷³ Hän oli perheensä ja työnsä kautta ilmeisesti nähnyt, miten köyhät ihmiset ja työläiset elävät, ja siksi hän koki SDP:n hyväksi puolueeksi.

---

tinusko; Suomen Sosialidemokraatti 17.12.1946, Sosialismi ihanteena ja tehtävänä kristinuskon valossa.

⁷¹ Kyrö 2008, 82–86, 92.

⁷² Kotimaa 23.8.1949 Kreivillisissä häissä.

⁷³ Suomen kansanedustajat 1907–1982, Helsinki 1982; Kyrö 2008, 101.

Mohell kirjoitti Kotimaa-lehdessä sananpalvelijan suhteesta työväenliikkeeseen. Hänen mielestään kristillisyyden ja sosialidemokraattisen ”hedelmällinen yhtyminen”, toisi sen henkisen voimatekijän, jonka varaan maan jälleenrakennus olisi hyvä pystyttää. Hän varoitti, että kirkon on vaara muuttua kansankirkosta vain harvojen kirkoksi, jos kirkko ei lisää yhteyksiä työväenliikkeeseen. Pahimpana esteenä Mohell piti sitä, että työväenliikettä oli syytetty epäkristilliseksi, sillä sitä pidettiin materialistisena ja kestäättömien utopioiden tavoittelijana. Myös Mohell oli sitä mieltä, että kapitalistinen järjestelmä oli epäkristillinen ja loi eriarvoisia luokkia yhteiskuntaan omaisuuden määrän perusteella. Kapitalismi oli valmis hylkäämään henkiset arvot. Mohellin mielestä sosialidemokratia oli se aate, joka ”poistaa yhteiskunnan häpeäpilkut” eli rakenteita myöten pyrkii poistamaan ”alastomat, piestyt ja nälkäiset”. Mohell näki, että kirkonpalvelijat olivat tottuneet työskentelemään lähinnä omistavien luokkien kanssa, sillä työväki oli jättänyt ne asiat ”oikeistolaisten hoitoon”. Sananpalvelijan tuli Mohellin mukaan seurata aikaansa ja perehtyä työväenliikkeen aaterakenteisiin myös tiedollista tietä.⁷⁴ Mohell halusi, että papit löytäisivät yhteisen sävelen työläisten kanssa, sillä ajattelu- maailma ei ollut erilainen. Sen sijaan kapitalismi oli epäkristillistä. Kun ajattelu- maailma todettiin samansuuntaiseksi, oli kristittyjen helppo liittyä SDP:een. Kansankirkkoaatteen korostaminen sopi hyvin asevelipappien henkeen eli siihen, minkä aatemaailman muokkaajana Niinivaaralla oli tärkeä asema. Mohell oli kuitenkin sitoutunut SDP:een, kun taas Niinivaara vältti puolueisiin sitoutumista.

Erkki W. Mohell kirjoitti myöskin Sosialistiseen aikakauskirjaan. Mohell viittasi Norjaan, jossa oli suunnitelmissa kristillisen puolueen perustaminen. Erillisessä puolueessa ei Mohellin mielestä tavoiteta ”kaikkia piirejä”. Puolue voisi saada niin korkeakirkollisen – tai ”korkeaporvarillisen” – ohjelman tai se voisi hajo- ta sisäiseen riitaansa. Mohell piti parhaimpana, että ”yhteiskunnallisesti valveutu- neet kristityt” hakeutuisivat työväenliikkeen piiriin varsinkin, kun KSDL oli perus- tettu. Sitä kautta olisi tärkeää saada ”kristilliset piirit” rakentamaan yhteiskun- taa.⁷⁵ Vastaperustetun KSDL:n jäsenet kirjoittivat siis ennen kaikkea siitä, miten tärkeää oli luoda yhteys kirkon ja työväenliikkeen välille. He pyrkivät kuroma- an kuilua umpeen ennen kaikkea tekstien voimalla. Mohellin mielestä oli hyvä, että

⁷⁴ Kotimaa 2.4.1946. Sananpalvelijan suhteesta työväenliikkeeseen.

⁷⁵ Mohell, Erkki W: Kristityt puolueisiin vai erillinen kristillinen puolueko? Sosialistinen aikakaus- kirja 4/1946, 102–103.

kristityt ottivat osaa poliittiseen toimintaan ja parhaiten kristittyjen eettiseen maailmaan sopi juuri SDP.

Samana vuonna Mohell kirjoitti myös aikakauslehti Vartijaan, jonka toimittajat olivat asevelipappeja. Hän kertoi kirjoituksessaan, että kristitty löytää poliittisen suunnan, joka tavoittaa veljeyden ja yhteiskunnallisen yhteyden juuri sosialismista. Hänen mielestään sosialismin maine kirkon ja kristillisyyden hyljeksi-jänä kuuluu menneisyyteen. Sosialismi ei Mohellin mielestä ollut välttämättä marxismia ja vielä vähemmän materialismia ja jumalankielteisyyttä. Sosialismi oli hänen mielestään oppi vanhurskaasta omaisuuden jakautumisesta ja sen pohjalle rakennetusta solidaarisesta yhteiskunnasta. Sosialismi tavoitteli yhteiskuntajärjestelmää, jossa oli osansa kaikille.⁷⁶

Näitä kahta Mohellin kirjoittamaa artikkelia on mielenkiintoista vertailla. Kirkkoa lähellä olevalle lukijakunnalle tarkoitettussa tekstissä Mohell käytti selvästi uskonnollista kieltä ja vetosi Jeesuksen opetuksiin. Hän kirjoitti siis eri kohderyhmälle eri tavalla. Tausta-ajatus kuitenkin oli sama: kristityille sosialismi ja varsinkin SDP oli sopiva asia.

Kolmas merkkihenkilö, Väinö Kivisalo, kirjoitti puolestaan uskonnollisista kysymyksistä SDP:n suuntaan. SDP:n teoreettisia ja ohjelmallisia kysymyksiä käsittelevässä lehdessä, Sosialistisessa aikakauskirjassa, ilmestyneessä kirjoituksessa Kivisalo kiinnitti huomiota SDP:n puolueohjelman eli niin sanotun Forssan ohjelman uskontoa käsittelevään kohtaan. Se oli käsitetty taisteluhaasteeksi kaikkea uskonnollisuutta vastaan. Se oli ”puolueen arka kohta”, josta jotkut puolueen jäsenet mieluummin vaikenivat kuin puhuivat. Se kohta oli ymmärretty taisteluhaasteeksi kaikkea uskonnollisuutta vastaan. Kivisalo sanoi, että suuri osa Forssan ohjelman vaatimuksista on saatu läpi, mutta uskontokysymykselle ei ollut tehty mitään, sitä voitiin pitää jopa ohjelman tarpeettomana painolastina. Ohjelman vaatimusta ei SDP:ssä oltu milloinkaan vaadittu toteutettavaksi. Kivisalon mielestä se, että 96 prosenttia kansasta kuului kirkkoon, merkitsi sitä, että melkein koko kansa piti valtiokirkkoa tarpeellisena. Kirkko esti Kivisalon mielestä uskonnollisen elämän pirstoutumista lahkoihin, ”jotka myrkyttäisivät kansalaisten mielet uskonnollisilla oppiriidoilla”. Kivisalo muistutti, että työväki voi vaikuttaa kirkollisiin asioihin, jos

---

⁷⁶ Mohell, Erkki W: Evankeliumi ja politiikka. Vartija 3/1946, 99–101.

tahtoo. Uskonnonopetuksesta Kivisalo näki, että jos ei haluta kirkon ja valtion eroa, voi uskonnonopetuskin pysyä kouluissa.⁷⁷ Kivisalon sanoma siis oli, että puolueen ohjelmassa oli voimassa kohta, jota ei sovellettu tai vaadittu otettavaksi käytäntöön. Siksi se tuli muuttaa.

Väinö Kivisalo kirjoitti toisen maailmansodan jälkeen yhteensä neljä kirjaa, jotka käsittelivät kirkon ja sosiaalidemokraattisen työväenliikkeen suhteita. Kivisalo oli liittynyt takaisin kirkkoon vuonna 1939 ja samoihin aikoihin hän oli toivonut Suomen Sosialidemokraatin pääkirjoituksessaan kirkon ja SDP:n lähentymistä.⁷⁸ Kivisalon mielestä sekä kirkko että SDP olivat yhteiskunnallisesti merkittäviä ja niiden oli syytä yhdistää voimansa. Kivisalo oli seurannut Ruotsin kristittyjen sosiaalidemokraattien toimintaa ja halusi Suomeen jotain samankaltaista. Vuonna 1946 Kivisalo kokosi kirjaansa *Yhteiskuntaelämä kristilliseksi* -kirjaansa eri tilaisuuksissa pitämiään alustuksia ja puheita. Kirjassa Kivisalo arvosteli etenkin pappien toimintaa ja korosti, että pappien tuli olla työväestön luottamuksen arvoisia. Kivisalo kirjoitti myös sosiaalisesta kristillisyydestä. Hänen mukaansa se tarkoitti sellaista kristillistä uskoa, joka pyrkii uudistamaan talousjärjestelmän kristillisten velvoitusten mukaan. Juuri muutosvaatimus erotti sosiaalisen kristillisyyden hyväntekeväisyydestä. Kirkon ei tulisi antaa vaikutusvaltaansa kapitalistien käytettäväksi.⁷⁹

Kivisalo puuttui kirjassaan eri talousjärjestelmiin. Hänen mielestään kapitalistinen järjestelmä oli epäkristillinen. Se ”pakottaa ihmiset elämään olosuhteissa, jotka ehkäisevät jumalallisten hyvyydenvoimien vaikutusta ja veljellisten suhteiden syntymistä ja säilymistä heidän keskuudessaan [...] kapitalistinen talousjärjestelmä kiihottaa, jopa monesti suorastaan pakottaakin synnintekoon”. Kivisalo näki, että työväen aatteet pohjautuvat kristinuskosta ja liittyivät siihen läheisesti. Kivisalosta oli ristiriitaista, että ”järjestäytynyt työväki [oli] suhtautunut viralliseen kristillisyyteen torjuvasti”. Kivisalon mielestä hyödytön ja vahingollinen työ on epäkristillistä: ”hyödyllistä työtä tekevä työläinen on yhtä pyhä Jumalan palvelija kuin kuka tahansa hengenmieskin”.⁸⁰

⁷⁷ Kivisalo, Väinö: Ohjelmamme uskontoa koskeva kohta. Sosialistinen aikakauskirja 3/1946, 24–26.

⁷⁸ Kyrö 2008, 80–83.

⁷⁹ Honka-Hallila 2003, 32; Kyrö 2008, 85–87.

⁸⁰ Kivisalo, Väinö: *Yhteiskuntaelämä kristilliseksi*. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki 1946, 12–13, 24–25.

Valtiokirkko oli sentyyppinen organisaatio, josta Kivisalo ei pitänyt. Siinä ilmeni liikaa ”ryhmäitsekkyyttä ja liioiteltua itsetehostusta”. Valtio­kirkko oli ”hirmuvalta” ja julistautunut Jumalan valtakunnaksi, vaikka sen tulisi johdatella ihmisiä sinne. Parempana Kivisalo piti alkukristillisyyttä ja sen ihanteita. Kristittyjen tuli taistella luokkavallan ja luokkaetuoikeuksien hävittämiseksi ja samanlaisten oikeuksien turvaamiseksi kaikille. Kirkon ja valtion eroa Kivisalo ei kannattanut. Se oli hänen mielestään ulkomailta omaksuttu kanta. Kirkko kokosi uskonnollista elämää ja ehkäisi ”lahkolaisuuden leviämistä”. Kirkko helpotti yhteishengen leviämistä ja oli tehnyt tästä syystä tehnyt työväelle suuren palveluksen.⁸¹ Keskeinen muutosvaatimus suuntautui siis kirkkoon, varsinkin papin rooliin ja käytökseen. Pappien tuli osoittaa olevansa työväestön luottamuksen arvoista.⁸²

Kirjassaan Kivisalo kuvasi, miten kirkon ja työväenliikkeen välisissä suhteissa näkyi, että käytännössä työväenliikkeen kannattajien asenne kirkkoon oli ollut kielteinen ja kirkonmiesten asenne työväenliikkeeseen on myöskin ollut kielteinen. Kivisalo huomautti, että virallisesti työväenliike on ollut lojaali kirkolle, joten käytäntö on ollut toisenlainen. Mutta jos kirkko on yrittänyt tuhota työväenliikettä tai päinvastoin, siinä ei ole onnistuttu. Sen sijaan on syntynyt katkeruutta. Kirkko on jäänyt vaille tukea, mitä työväenliike olisi pystynyt antamaan ja työväenliike on jäänyt ”vaille sitä henkisten voimien täydennystä, minkä ystävällinen vuorovaikutus kirkollisten piirien kanssa olisi sille voinut antaa”. Näin on syntynyt kuilu kirkon ja työväenliikkeen välille. Kirkolla ja työväenliikkeellä oli kuitenkin yhteinen vihollinen eli ”raaka mammonan palvonta ja tanssi kultaisen vasikan ympärillä”. Kun kirkkoon ja työväenliikkeeseen kuului kaiken lisäksi samoja ihmisiä, tulisi niiden tukea toisiaan tässä taistelussa. Tämä onnistuisi Kivisalon mukaan enemmän teoilla kuin sanoilla. Kirkon ja työväenliikkeen suhteista tulisi ”suun­naton rakentava voima”, jos ne suhtautuisivat toisiinsa myönteisesti. Tämä onnistui vain ”veljesrakkaudella”.⁸³ Kivisalo pyrki siis löytämään kirkon ja työväenliikkeen aatemaailman yhteisiä linjoja ja hän pyrki löytämään yhteisiä tulevaisuuden näkymiä, mitä yhteistyö saisi mahdollisesti aikaan. Kivisalon kielenkäytössä näkyi myös Raamatun lukemisen vaikutus. Hän käytti sellaisia Vanhasta testamentista tuttuja ilmaisuja, kuten mammonan palvonta tai kultainen vasikka.

⁸¹ Kivisalo 1946, 28–29, 121.

⁸² Kyrö 2008, 87.

⁸³ Kivisalo 1946, 102–104, 112–114.

Kivisalo pyrki kirjan välityksellä levittämään viestiä myös SDP:n merkkihenkilöille. KSDL:n liittotoimikunnan jäsen Alpo Lumme muisteli myöhemmin, että hän kävi Kivisaloon kanssa vankilassa tervehtimässä Väinö Tanneria ja Kivisalo jätti Tannerille painotuoreen kirjan Yhteiskuntaelämä kristilliseksi ja pyysi Tanneria ainakin selaillemaan. Tanner oli vastannut ”luuletko, etten minä näitä asioita ajattele”. Tätä lausahdusta Lumme piti tunnustuksena kristillisille sosialidemokraateille.⁸⁴ Kuitenkin esimerkiksi Pikkusaari piti Tanneria johdonmukaisesti kirkonvastaisena.⁸⁵ Voi siis olla, että Lumme tulkitsi ”asioiden ajattelun” hieman toisin kuin Tanner oli tarkoittanut.

Kun Kivisalo oli saanut kirjansa julkaistua, Alanen esitteli sen ja Kivisaloon persoonaa Kotimaa-lehden lukijoille. Alanen kertoi tutustuneensa Kivisaloon useissa kokouksissa ja tilaisuuksissa, joissa Kivisalo oli käynyt puhumassa. Alanen piti Kivisaloa ”itseoppineena kansanmiehenä”. Alanen kertoi, että Kivisaloon mielestä kristinusko ja sosialidemokratia olivat läheisessä yhteydessä toisiinsa. Kivisalo oli hänen mukaansa ”jämerähenkinen sosialisti, joka ymmärtää taloudellisten tekijäin merkityksen [...] mutta häntä innoittaa ihannekuva paremmasta, kauniimmasta ja inhimillisemmästä yhteiselämästä, jonka hän uskoo toteutuvan, kun kristinuskon perusteista tehdään täyttä totta myös yhteiskunnallisessa ja taloudellisessa elämässä.”⁸⁶ Kyrö aavistelikin, että Kivisalo ja Alanen tutustuivat toisiinsa vasta KSDL:n perustamisvaiheessa. Heillä oli yhteiset pyrkimykset saada kirkkoa ja työväenliikettä lähemmäksi.⁸⁷ Alanen yritti tuoda Kivisalosta mielikuvan, että SDP:ssä oli ainakin yksi vaikutusvaltainen ihminen, joka suhtautui kirkkoon ja uskontoon suopeasti.

Sekä Alasta että Kivisaloa kiinnostivat yhteiskunnalliset kysymykset, mutta teologisesti he olivat eri linjoilla. Kivisalo kannatti sosiaalista kristillisyyttä eli kristillistä uskoa, joka pyrki uudistamaan talousjärjestelmän kristillisten velvoitusten mukaan. Hänen mielestään kirkon ja työväenliikkeen yhteistyöllä saataisiin omaisuuden palvonta kuriin. Alasen mielestä kirkon ei tulisi niinkään keskittyä sosiaalisten kysymysten parantamiseen, vaan pelkästään evankeliumin julistami-

---

⁸⁴ Lumme, Alpo: Väinö Kivisaloon julistus. Näissä merkeissä, Kristillisen ja sosialidemokraattisen toiminnan näköaloja. Toimittanut Pekka Lampinen. Väinö Kivisaloon säätiö 1971, 18–19.

⁸⁵ Pikkusaari 1998, 363.

⁸⁶ Km 9.8.1946, Kristillistä sosialismia.

⁸⁷ Kyrö 2008, 83.

seen. Tästä huolimatta molempien toiveena oli tasa-arvoisempi yhteiskuntarakenne.⁸⁸

Alanen ja Kivisalo kirjoittivat nimenomaan yhteiskunnallisista kysymystä. Heidän tarkoituksenaan oli poistaa SDP:n ja kirkon välinen juopa ja toiveenaan tasa-arvoinen yhteiskuntarakenne. Tutkimuksessaan Kyrö erittelee Alasen ja Kivisaloon käyttämien käsitteiden 'yhteiskunta' ja 'sosiaalinen' välisiä eroja Pauli Kettusen artikkeliin nojaten. Kyrön mukaan Alaselle ja Kivisalolle käsitteen 'yhteiskunta' käyttö merkitsi taloudellista suunnitelmallisuutta ja rationaalisuutta. He tähtäsivät yhteiskuntanäkemyksen muuttumiseen. Tämän käsitteen vastinpari oli käsite 'sosiaalinen', joka oli julkisen ja yksityisen elämänpiirin välissä. Sosiaalisista kysymyksistä kirjoittivat toisen maailmansodan jälkeen varsinkin asevelipapit, jotka olivat rintamalla kokeneet lähentymistä työväenliikkeen edustajien kanssa. Asevelipapit halusivat uudistaa kirkon työmuotoja nimenomaan palvelun ja diakonian muodossa. Heille työväenkysymys oli nimenomaan sosiaalinen kysymys.⁸⁹ KSDL:n johtohahmojen ja asevelipappien näkemysten välillä oli siis eroja, jotka määrittelivät näiden eri ryhmien suhtautumista toisiinsa sekä kirkon ja työväenliikkeen lähentymiseen.

Alasen Kirkko ja yhteiskunnallinen uudistus ja Kivisaloon Yhteiskunta-elämä kristilliseksi päätyivät myös asevelipappeihin lukeutuneen pastori A. E. [Aapeli Erhard] Jokipiin käsiin, joka arvosteli kirjat Vartija-lehteen. Jokipii piti molempia kirjoja merkkiteoksina, jotka kuvasivat hyvin käynnissä olevaa yhteiskunnallista uudistusta. Alasen kirja oli Jokipiin mielestä tarkoitettu sekä kristikansalle että työväenliikkeelle. Kivisalosta Jokipii totesi, että Kivisalosta näkyi, miten paljon hyvää puolue toiminta oli tätä kehittänyt. Jokipii halusi onnitella kirkkoa siitä, että Alanen ja Kivisalo olivat juuri ne henkilöt, jotka halusivat parantaa kirkon ja järjestäytyneen työväenliikkeen suhteita.⁹⁰ Hänen kirjoituksistaan välittyi suopea suhtautuminen kirjojen ajatusmaailmaa kohtaan.

Mielenkiintoista on, että myös SKDL yritti lähentyä näihin aikoihin uskonnollisia liikkeitä. He eivät kuitenkaan liittoutuneet evankelis-luterilaisen kirkon kanssa, vaan Jehovan todistajat ja baptistit halusivat parantaa asemaansa yh-

⁸⁸ Kyrö 2008, 88.

⁸⁹ Kyrö 2008, 91–92; Kettunen, Pauli 2003: Yhteiskunta. Käsitteet liikkeessä, Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria. Toimittaneet Matti Hyvärinen, Jussi Kurunmäki, Kari Palonen, Tuija Pulkkinen & Henrik Stenius. Vastapaino. Tampere 2003, 196.

⁹⁰ Jokipii, A. E.: Kristillis-sosiaalisia merkkiteoksia. Vartija 1946, 161–163.

teistyön kautta. Baptistit halusivat saada paremmat kontaktit Neuvostoliitossa asuviin baptisteihin. Puoluetta kiinnosti myös kveekareiden avustustyö Pohjois-Suomessa. Yhteistyöllä SKDL halusi Helinin mukaan hälventää mielikuvaa siitä, että puolue olisi uskontokielteinen.⁹¹ KSDL:n suunta olivat siis sekä evankelis-luterilaisen kirkon että SDP:n jäsenet. Tarkoitus oli löytää enemmän yhteyksiä näiden välille. On mahdollista, että KSDL:n toiminta vaikutti jonkun verran siihen, että SDP:n jäsenkunta keskiluokkaistui. Monet olivat välttäneet puolueen kannattamista siitä syystä, että sitä pidettiin epäkristillisenä. Tavallaan kristillisyyden korostamisella oli myös mahdollisuus erottautua SKDL:stä, joka oli uskontokriittisempi, mutta silti rakensi suhteita pienempiin uskonnollisiin liikkeisiin.

2.3. KSDL yrittää muuttaa uskontopykälää vuoden 1946 puoluekokouksessa

Kristillisten sosiaalidemokraattien piirissä oli herännyt keskustelu ja kirjoittelu kristillisten piirien ja sosiaalidemokraattien lähentymiseksi. Se heijastui puolueen toimintaan loppuvuodesta 1946, kun KSDL päätti viedä ehdotuksensa SDP:n vuonna 1903 hyväksytyn SDP:n puolueohjelman uskontoa käsittelevän kohdan muuttamiseksi. Tämä kulki puolueen kielenkäytössä, kuten pöytäkirjoissa, myös nimellä 'uskontokysymys' tai 'uskontopykälä' joten kutsun uskontoa käsittelevää ohjelma-kohtaa näillä nimillä. Puoluekokouksen pääasia oli yritys sovittaa puolueen sisäisiä erimielisyyksiä, jotka johtuivat ennen kaikkea suhteista kommunisteihin, SKDL:oon, Neuvostoliittoon ja hallitusyhteistyöhön. Ennen puoluekokousta SDP:n oppositio laati julkilausuman, mutta puoluekokous oli enemmistön hallussa.⁹²

Puoluekokoukseen valmistautui myös Sosialistinen Aikakauskirja. Puolueen senhetkistä tilannetta käsittelevässä kirjoituksessa lehden päätoimittaja Yrjö Kaarne piti KSDL:n perustamista hyvänä asiana. Tämä tuli esille hänen artikkelissaan, jossa hän selosti myös puolueen työtä eri tahoilla, hallitustyöskentelyä, nuorisotyötä ja pohti puolueen taloutta. Hän piti KSDL:n perustamista merkittävänä asiana ja piti liittoa puolueelle tarpeellisena. Hän ei pitänyt liittoa ”jäsenväyslaitoksena puolueelle”, vaan että se voisi kerätä tähän mennessä hajallaan olleet ihmiset puolueen ja liiton jäseniksi. ”Tähän liittoon ei kaivata luutuneita nimikristittyjä eikä saivartelevia opeilla kiihkoilijoita, vaan persoonallisesti eläviä kris-

⁹¹ Helin 1996, 54–61.

⁹² Soikkanen 1991, 152–156.

tittyjä. Sellaisia ihmisiä, jotka haluavat luoda Kristuksen rakkaudenopista suurta valloittavaa todellisuutta. Mikäli liitto pystyy tähän, sillä on suuri tehtävä edessään ei ainoastaan puolueessa, vaan koko kansan keskuudessa”, Kaarne totesi.⁹³ Tuoreen liiton olemassaoloon puolueen teoreettisesti suuntautunut lehti suhtautui siis positiivisesti. Tämä näkyi myös siinä, että KSDL:n jäsenet saivat palstatilaa omille artikkeleilleen.

Vaikka KSDL oli perustettu, puolueen ohjelmassa eli niin sanotussa Forssan ohjelmassa oli kuitenkin kohta, jonka muuttamista liiton jäsenet toivoivat. Liiton mielestä ohjelmasta tuli muuttaa varsinkin ne kohdat, joissa vaadittiin kirkon ja valtion erottamista ja uskonnonopetuksen poistamista kouluista.⁹⁴ Forssan ohjelmassa käsiteltiin uskontoa ja kirkkoa muutamassa kohdassa. ”Se tuomitsee kaikkea lausuntovapauden sortoa, sekä kaikkea valtiollista ja kirkollista holhontaa.” Puolueohjelmaan liittyneessä vaatimuksessa 5 sanottiin:

Uskonto on julistettava yksityisasiaksi. Kirkko on erotettava valtiosta ja sekä kirkolliset että uskonnolliset yhdyskunnat katsottava yksityisiksi yhdistyksiksi, jotka itse järjestävät sisäiset asiansa. Uskonnonopetus on poistettava kouluista.⁹⁵

Forssan ohjelman velvoittavuudesta ovat tutkijat olleet eri mieltä. Forssan ohjelman kirjoittamisen aikoihin sosialismia ei oltu vielä omaksuttu maan omiin oloihin kriittisesti sovellettuna toimintaohjeena. Ohjelmaa eräänlaisena uskonkappaleena, johon asennoiduttiin hyvin mutkattomasti ja tunnevaltaisesti. Vain harva puolueen jäsenistä edes tunsi sosialismia. Forssan ohjelman periaateosa oli suora käännös Itävallan sosiaalidemokraattisen puolueen vuonan 1901 hyväksytystä ohjelmasta.⁹⁶

SDP:n alkuvuosia tutkineen Hannu Soikkasen mukaan vuoden 1905 aikoihin työväenliikkeessä oli kirkon- ja uskonnonvastainen ilmapiiri. Se ei aina hänen mukaansa levinnyt johtohahmoilta tavallisten kannattajien keskuuteen. Parhaiten vastakaikua löytyi suurempien kaupunkien teollisuustyöväestön kes-

⁹³ Kaarne, Yrjö: Puoluekokouksemme kokoontuessa. Sosialistinen aikakauskirja 5-6/1946, 113-114.

⁹⁴ Soikkanen 1990, 464, 469.

⁹⁵ Sosiaalidemokraattisen puolueen ohjelma. Hyväksytty Forssan puoluekokouksessa 17.-20.8.1903.

<<http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelma?tunniste=sdpohjelma1903>>. Katsottu 6.6.2011.

⁹⁶ Borg, Olavi: Suomen puolueideologiat – Periaateohjelmien sisältöanalyttinen vertailu sekä katsaus niiden historialliseen taustaan ja syntyprosessiin, Porvoo 1964, 63.

kuudessa. Joidenkin maaseutupitäjien vaatimus kirkon ja valtion erottamisesta hyväksyttiin, mutta siihen ei Soikkasen mielestä kiinnitetty paljoa huomiota eikä se aina merkinnyt kirkonvastaisuutta. Esimerkiksi työväenlehdissä olevissa kuolinilmoituksissa oli uskonnollista kieltä. Jo vuonna 1906 puoluekokouksessa oli aikomus käsitellä Forssan ohjelman uskontokriittistä kohtaa uudelleen, mutta asia päätettiin sivuuttaa. Puoluesihteri Yrjö Sirola näki, että ”sosialismi ei sinänsä vastusta kristinuskoa eivätkä ne ole ristiriidassa keskenään”. Usein arvostelu suunnattiin pelkästään kirkkoon. Kriittisimmin kirkkoon ja uskontoon suhtautuivat sosiaalidemokraattisen nuorisoliikkeen jäsenet. He vaativat varsinkin uskonnonopetuksen poistamista. Hieman vanhemmat puolueen jäsenet suhtautuivat siis ”varovaisesti ja tahdikkaasti” tai pyrkivät sivuuttamaan aiheen käsittelyyn.⁹⁷

Sen sijaan Jussi Pikkusaari on väitöskirjassaan 1990-luvun lopussa pitänyt Forssan ohjelmaa selkeästi uskonnonvastaisena, jossa keskeisintä oli yhteiskunnallinen katsomuksenvapaus. Pikkusaari näki, että 1900-luvun alussa oli käynnissä erityinen kulttuuritaistelu ja kirkko oli liittoutunut ”kapitalistin puolelle köyhälistöä vastaan”. Papit ajoivat omia etujaan ja pitivät kiinni kirkon oikeuksista valtioon nähden.⁹⁸ Mielenkiintoista oli muuten se, miten esimerkiksi Alanen ja Møhell yrittivät vuonna 1946 korostaa kapitalismin epäkristillisyyttä eli poistaa sitä leimaa, mikä kirkolla vielä 1900-luvun alkupuolella oli.

Pikkusaaren mukaan ohjelman uskontoa ja kirkkoa vastustavia pykälä ei kopioitu automaattisesti toisten maiden ohjelmista, vaan tietoisesti kirjoitettiin ohjelmaan, sillä puolueen ohjelma ja ajatusmaailma oli uskonnonvastainen. Puolueen jäsenet kannattivat katsomuksenvapautta, mutta usean SDP:n poliitikon tärkeysjärjestyksessä ne eivät olleet ykkössijalla. SDP:ssä katsomuksellisia kysymyksiä veivät eteenpäin 1900-luvun alussa muun muassa Hannes Ryömä, Väinö Tanner, Yrjö Sirola ja Karl Harald Wiik.⁹⁹ On mahdollista, että kirkkokielteisimmät jäsenet loikkasivat SDP:stä SKDL:ään, jolloin SDP:een jäi kirkon myönteisemmin suhtautuneet edustajat.

Pikkusaaren mukaan SDP:n jäsenillä ei ollut katsomuksellisissa kysymyksissä henkilökohtaista katsomuspoliittista intressiä ajettavanaan. Siksi puolu-

---

⁹⁷ Soikkanen, Hannu: Sosialismin tulo Suomeen. Ensimmäisiin yksikamarisen eduskunnan vaaleihin asti. Helsinki 1961, 296–305.

⁹⁸ Pikkusaari 1998, 95.

⁹⁹ Pikkusaari 1998, 207, 357.

een jäsenet päättivät joukolla jäädä kirkon jäseniksi. ”Vapautuminen katsomuksellisesta holhuunalaisuudesta” oli Pikkusaaren mielestä SDP:n jäsenille liian vaikeaa.¹⁰⁰ Pikkusaaren kirjassa kuvattuna ajankohtana julkaistiin kuitenkin kirkon vastaisia ja jopa pilkkaavia pienpainatteita ja lehtiartikkeleita. Sellaisten kirjoitusten määrä oli vähentynyt merkittävästi. Tutkimani ajankohtana ei pilkkakirjoituksia ilmestynyt kuin muutama. Tämä vahvistaa tavallaan Pikkusaaren teesin, että katsomuksellista irtiottoa ei oltu tehty.

Puolueen jäsenet ryhtyivät Forssan ohjelman hyväksymisen jälkeen yrittämään uskonnonopetuksen poistamiseen tähtääviä lakeja. Esimerkiksi vuonna 1907 ja 1908 uskonnonopetusta ehdotettiin vapaaehtoiseksi oppiaineeksi. Vuonna 1923 uskonnonvapauden astuttua voimaan osa SDP:n jäsenistä kampanjoi, että puolueen jäsenet eroaisivat kirkosta, kun se oli mahdollista.¹⁰¹

1940-luvun loppupuolella ajatusmaailma oli kuitenkin toinen, kun puolueessa pohdittiin Forssan ohjelman velvoittavuutta ja suhtautumista kirkkoon ja uskonnonopetukseen. Muitakin puolueohjelman kohtia pidettiin vanhentuneina. Idea kirkkoa ja uskontoa käsittelevän puolueohjelman kohdan muuttamisesta syntyi Yrjö J. E. Alasen ja puoluesihteerin Unto Varjosen käymistä keskusteluista, kun he pohtivat puolueen ja kristinuskon välisiä suhteita. Alasen mielestä SDP:n ohjelmassa oli kirkonvastainen leima, vaikka tavoitteen saavuttamiseksi ei erityisesti toimittu. Varjonen oli myös ihmetellyt, miksi papit eivät liittyneet SDP:een. Alanen oli sanonut yhdeksi syyksi juuri Forssan ohjelman uskontokielteisyyden. Myös Kivisalonen mielestä ohjelmaa tuli muuttaa. Varjonen kehotti Alasta ja Kivisaloa perehtymään asiaan.¹⁰² Alaselle ja Kivisalolle olivat kirkon ja valtion suhteet olivat tärkeitä. Alanen korosti uskonnonopetuksen asemaa koulussa ja Kivisalo vastusti kirkon ja valtion erottamista toisistaan.¹⁰³ Pohjatyö muutosprosessille oli jo alkanut Alasen ja Kivisalonen kirjoissa ja lehtiartikkeleissa esittämien näkemysten pohjalta.

Muutostoiveen Kivisalo lausui kesäkuussa 1946 pidetyssä puoluekokouksessa, kun hän tuli lavalle selostamaan KSDL:n toimintaa. Aluksi Kivisalo kertoi, että Kristillisten sosialidemokraattien liitto perustettiin maaliskuussa. Hän kertoi myös lyhyesti säännöistä, eli liitto on ”niiden sosiaalidemokraattisen puolueen

¹⁰⁰ Pikkusaari 1998, 354, 365.

¹⁰¹ Pikkusaari 1998, 134, 144.

¹⁰² Honka-Hallila 2003, 30–31; Kyrö 2008, 94.

¹⁰³ Kyrö 2008, 94–95.

jäsenten yhdysside, jotka tahtovat toimia kristillisen vakaumuksen pohjalla oikeudenmukaisuuden toteuttamiseksi yhteiskuntaelämän kaikilla aloilla”. Liiton tarkoitus oli Kivisalon mukaan lähentää ”kristillisiä piirejä” ja työväenliikettä. Kivisalo mainitsi, että puolueen ohjelmassa oli ollut 43 vuotta vaatimus kirkon ja valtion erosta ja uskonnonopetuksen poistamisesta kouluista. Tuolloin vaatimus oli perusteltavissa, kun kirkkoon kuuluminen oli pakollista. Mutta kun uskonnonvapaus oli tullut voimaan 1923, kuka tahansa sai erota kirkosta ja siitä huolimatta kirkkoon kuului 96 prosenttia kansasta. Heistä osa oli SDP:n jäseniä ja kannattajia. Kivisalo ihmetteli, että asiaa ei ollut aiemmin otettu esille, vaikka SDP oli ollut eduskunnassa jo yli 40 vuotta. Kivisalo piti kirkko- ja uskontokriittisiä kohtia ”kuolleen kirjaimena” ja ulkomaisena lainana. Se oli kuitenkin estänyt monia kristillismielisiä työläisiä liittymästä puolueeseen tai ammatillisiin järjestöihin. Siksi Kivisalo toivoi, että puoluekokous muuttaisi ohjelmakohdan ”sellaiseksi, että sen kristitty ihmisenkin voi hyväksyä”.¹⁰⁴ Uskontokielteinen pykälä oli siis voimassa, mutta sitä ei noudatettu. Kaikki puolueen jäsenet eivät edes tienneet sen olemassaolosta. Ohjelmaa tuli muuttaa ihmisten käytännön perusteella.

Puheessaan Kivisalo perusteli kirkon ja SDP:n lähentymistä ”ajankohdan uhkaavilla muutoksilla” eli yhteistyön oli tarkoitus olla yksi keino kommunismin vastustamiseen.¹⁰⁵

Kivisalo ehdotti, että puolueohjelman kohta muutettaisiin seuraavasti:

”Kirkon ja valtion suhde on järjestettävä kansanvaltaisuuden, oikeudenmukaisuuden ja uskonnonvapauden periaatteita vastaavaksi, uskonnonopetus kouluissa on järjestettävä samojen periaatteiden mukaisesti ja on siinä erikoisesti tehostettava kristinuskon eettillisiä ja sosiaalisia perusteita”.¹⁰⁶

Kivisalon lausuma ehdotus oli lähes sama kuin Alanen oli ehdottanut kirjassaan *Kirkko ja yhteiskunnallinen uudistus*. On siis mahdollista, että Kivisalo ja Alanen muokkasivat puoluekokousehdotuksen yhdessä tai sitten Kivisalo toimi itsenäisesti kirjan antaman ehdotuksen pohjalta. Kivisalo esitteli puoluekokoukselle luultavasti siksi, että hän oli KSDL:n puheenjohtaja ja muutenkin puolueen pitkäaikainen ja arvostettu jäsen.

¹⁰⁴ SDP:n XX puoluekokouksen pöytäkirjat 1946. Helsinki 1948 (SDP pk 1946 ptk.), 17.6.1946, ed. V. Kivisalo SDP, 175–177.

¹⁰⁵ Soikkanen 1990, 469; Honka-Hallila 2003, 31; Kyrö 2008, 97.

¹⁰⁶ SDP pk 1946 ptk 17.6.1946, ed. Kivisalo SDP, 177.

Forssan ohjelmassa oli vaadittu myös uskonnonopetuksen poistamista kouluista. Kivisalo ihmetteli, että jos tämä pykälä oli puolueelle tärkeä, niin miksi sitä ei ollut esitetty missään eduskunta-aloitteissa. Kivisalosta tuntui, että aiheesta oli mieluummin vaiettu kun puhuttu. Kivisalo muistutti, että vaatimus uskonnonopetuksen poistamisesta oli tullut Itävallan sosialidemokraattien vuonna 1901 hyväksymästä ohjelmasta, joka käännettiin Forssan ohjelmaan lähes sanasta sanaan. Forssan ohjelman ”uskontopykälät” olivat Kivisalon mielestä syynä, että kristityt työväenliikkeen edustajat eivät halunneet liittyä SDP:een tai ammattiyhdistysliikkeeseen.¹⁰⁷

Kivisalon mielestä ehdotus oli sopusoinnussa puolueen periaatteiden kanssa, sillä puolue kannatti kansanvaltaa, oikeudenmukaisuutta ja uskonnonvapautta. Hän sanoi, että hänen ehdotuksensa ei muuttanut puolueen asennetta millään tavalla, vaan saattoi käytännön ja puolueohjelman keskenään sopusointuun. Kivisalo pelkäsi, että jos ehdotus hylättäisiin, se voisi antaa kuvan, että SDP olisi jopa uskontovihamielinen puolue. Kivisalon mielestä ehdotuksen hyväksyminen ei muuttaisi puolueen asennetta millään tavoin, se vain virallisesti vahvistaisi pitkään jatkuneen käytännön ja saisi puolueohjelman sopusointuun käytännön kanssa. Kivisalo kertoi pelänneensä tuoda muutosehdotusta esille siinä pelossa, että jos se hylättäisiin. ”Silloin annetaan ulospäin puolueestamme sellainen näky, että puolue onkin pohjimmiltaan uskonnolle vihamielinen, vaikka on tahtonut näytellä viime aikoina myönteisyyttä.” Puoluetoimikunta oli kuitenkin rohkaissut ottamaan tämän asian esille puoluekokouksessa.¹⁰⁸

Puheenjohtaja Emil Skog kiitti Kivisalon selostuksesta ja ehdotuksesta. Hän huomautti, että se tuli merkitä pöytäkirjaan.¹⁰⁹ Ehdotusta ei kuitenkaan voitu tässä kokouksessa käsitellä ohjelmanmuutosasiana, sillä sitä ei oltu esitelty sääntöjen edellyttämässä ajassa. Kyseessä oli varsinainen päätösehdotus, jota olisi pitänyt esittää kirjallisesti puoluekokoukselle hyvissä ajoin. Siksi asiasta ei käyty keskustelua.¹¹⁰ Mielenkiintoista oli, että Kivisalo otti muutosehdotuksen tällä tavoin esille kohdassa, jossa tarkoitus oli vain esitellä KSDL:n toimintaa. Kyseessä ei ollut puolueohjelmaa muuttamaan pyrkivä ohjelmakohta. Olisi voinut luulla, että

¹⁰⁷ SDP pk 1946 ptk 17.6.1946, ed. Kivisalo SDP, 177; Borg 1964, 63.

¹⁰⁸ SDP pk 1946 ptk 17.6.1946, ed. Kivisalo SDP, 178.

¹⁰⁹ SDP pk 1946 ptk 17.6.1946, puheenjohtaja Skog SDP, 178.

¹¹⁰ SDP pk 1946 ptk 17.6.1946, ed. Kivisalo SDP; Soikkanen 1990, 469; Honka-Hallila 2003, 31; Kyrö 2008, 97.

pitkäaikaisena puolueen jäsenenä Kivisalo olisi tiennyt, miten ohjelmakohtia muutetaan ja missä aikataulussa. Kivisalo myöhemmin totesi, että asia oli jäänyt epähuomiossa antamatta puoluekokoukselle määräajassa.¹¹¹ Sen sijaan asia meni menettelytapavaliokuntaan, sillä asia oli kuitenkin puoluekokoukselle jätetty.¹¹² Menettelytapavaliokunta esitti hyväksyttäväksi seuraavan päätöslauselman:

”Kirkon ja valtion suhteet on järjestettävä kansanvaltaisuuden ja oikeudenmukaisuuden ja uskonnonvapauden periaatteita vastaaviksi. Uskonnon opetus kouluissa on järjestettävä samojen periaatteiden mukaiseksi ja siinä on erikoisesti korostettava kristinuskon eettisiä ja sosiaalisia perusteita.”¹¹³

Esitys hyväksyttiin yksimielisesti.¹¹⁴ Kivisalon ja menettelytapavaliokunnan ehdotuksen välillä oli vain teknisiä eroja. Uskonnonopetus oli jälkimmäiseen kirjoitettu eri virkkeeseen. Menettelytapavaliokunta vaihtoi ’tehostaa’ -verbin muotoon ’korostaa’.

Uskontopykälää pidettiin käytännössä jo muutettuna, vaikka se ei kaikkien sääntöjen mukaan läpi vielä tässä kokouksessa vielä mennytkään, jotta siitä olisi tullut pysyvä muutos puolueen ohjelmaan. Menettelytapavaliokunnan ehdotus kerrottiin Kotimaa-lehdessä ja tämän jälkeen haastateltiin Kivisaloa lyhyesti. Kivisalo kertoi, että muutos oli periaatteellisesti merkittävä, vaikka aiemmalla sanamuodolla ei ollut käytännön merkitystä ollutkaan.¹¹⁵

Kansainvaltaisuuden korostaminen oli koko SDP:ssä keskeisellä sijalla juuri vuonna 1946. Syksyllä puolue aloitti voimakkaan kampanjan kommunisteja vastaan. Pohjoismaista haettiin vetoapua, kun SDP pyrki parantamaan mahdollisuuksiaan sekä ammattiyhdistys- että kunnallisvaaleissa.¹¹⁶

Uskontopykälästä kirjoittanut Alanen piti käsittelyn siirtämistä lähinnä muodollisuutena: käytännössä muutokset oli jo hyväksytyt. Tässä kokouksessa muutosehdotuksista tuli menettelytapaohje, kunnes ehdotus ”Forssan pykälän” muutoksesta hyväksytään lopullisesti. Alanen totesi, että muutos ilmentää uutta periaatteellista asennoitumista kirkkoon ja kristinuskoon. Artikkelissaan Alanen

¹¹¹ SDP pk 1946 ptk 17.6.1946, pj. Skog SDP, 178.

¹¹² Soikkanen 1990, 469; Honka-Hallila 2003, 31; Kyrö 2008, 97.

¹¹³ SDP pk 1946 ptk 17.6.1946, 207.

¹¹⁴ SDP pk 1946 ptk 17.6.1946, 207; Honka-Hallila 2003, 31.

¹¹⁵ Km 20.6.1946. Vaatimus kirkon ja valtion erosta jätetty pois sosialidemokraattien puolueohjelmasta.

¹¹⁶ Majander 2004, 241–243.

painotti, että Forssan ohjelman uskontoa koskeva kohta oli aina ollut puolueessa ”kuollut pykälä” ja puolueen piirissä unohdettu. Alanen huomautti, että ”eräs sosialidemokraattisen puolueen johtohenkilö” [Unto Varjonen] ei ollut tiennytkään kyseisen pykälän olemassaoloa.¹¹⁷

Menettelytapavaliokunnan ehdotus siis hyväksyttiin, mutta puolueen ohjelma ei vielä muuttunut. Hannu Soikkasen mukaan vuoden 1946 puoluekokouksessa puolueen johto oli haluton nostamaan kysymystä kunnolla esille. Soikkanen arveli, että syynä oli halu välttää mielipiteiden jakaantumista. Soikkasen mukaan voimakkaat vastakkainasettelut uskontokysymyksessä olisi aiheuttanut radikaalimmin ajattelevien valumista SKDL:n leiriin.¹¹⁸

Puoluekokoukselle jätetty ehdotus oli esillä Yrjö J. E. Alasen artikkelissa, joka ilmestyi Sosialistisessa Aikakauslehdessä. Se käsitteli Kristillisten sosialidemokraattien liiton tarkoitusta ja päämääriä. Tämä artikkeli nähtiin niin keskeiseksi, että siitä otettiin myös eripainos. KSDL:n erityiseksi tehtäväksi Alanen näki ennakkoluulojen poistamisen työväenliikkeen ja kirkon sekä kristillisten piirien välillä. Artikkelia oli kirjoitettu vuoden 1946 SDP:n puoluekokouksen jälkeen: puoluekokoukselle jätettyjä uskontoa käsitteleviä muutosehdotuksia Alanen piti hyvinä.¹¹⁹ Vastikään puolueeseen liittynyt Alanen, joka oli aiemmin kirjoittanut kirkolisiin lehtiin, kirjoitti nyt siis SDP:n aatteelliseen lehteen ensimmäistä kertaa.

Alanen esitteli ajatuksiaan uskontopykälän muutoksesta tarkemmin. Alanen kirjoitti, että Forssan sopimuksen kirjoittamisen aikoihin oli paljon uskonnonvastaista propagandaa, joka oli vain tyyppillistä 1900-luvun alun maailmassa. Kyse oli sen ajan ilmiöstä, jonka ei tarvitse voimakkaammin sisältyä sosiaalidemokraattisen puolueen peruspyrkimyksiin. Alanen vetoaa etenkin Englannin työväenpuolueeseen, joka ei piitannut ”mannermaisen sosialismin” uskontokielteisistä piirteistä. Alanen uskoi, että uskontopykälän muuttumisen jälkeen puolueeseen voisi liittyä uusia jäseniä, joita SDP:n puolueohjelmaan liitetty uskonnonvastaisuus on aiemmin häirinnyt. Alanen toivoi, että sosialismin erityispiirteistä kerrottaessa painotettaisiin, että sosialismi ei tarkoita sitä, että kaikki omaisuus ja tavara tulisi jakaa tasan. Sosialisoimisen olisi tapahduttava rauhallisesti lainsäädäntöön perus-

¹¹⁷ Alanen, Yrjö J. E.: Kristillisten sosialidemokraattien liiton tarkoitus ja päämäärät, Ylipainos Sosialistisen aikakauslehden vuoden 1946 kahdeksannesta ja vuoden 1947 ensimmäisestä numerosta. Helsinki 1947, 2.

¹¹⁸ Soikkanen 1991, 170.

¹¹⁹ Alanen 1947, 3.

tuen. Alanen näki, että sosiaalidemokratia oli paljon lähempänä kristinuskkoa kun kapitalistinen järjestelmä. Sosiaalidemokraattinen työväenliike voisi saada kristinuskosta eettistä voimaa.¹²⁰ Alasen mielestä SDP:n uskontokielteisyys oli ohimevä ilmiöstä. Kirjoituksesta näki, että Alaselle brittiläinen työväenliike oli tärkeää. Samoin tekstistä näkyi se, että hän oli usean kymmenen vuoden aikana tutustunut työväenliikettä kuvaavaan kirjallisuuteen. Hänellä oli SDP:n lehteen soveltuva käsitteistö ja ajatusmaailma hallussa ja siihen viitaten hän perusteli, miten se oli samoilla linjoilla kristinuskon kanssa.

Kyrö ja hänen lainaamansa Pikkusaari ovat pitäneet Alasen roolia uskontopykälän muutoksessa tärkeänä, vaikka puoluekokoukselle asian esitteli Kivisalo. Olihan uskontopykälän muutosehdotus ollut esillä Alasen kirjassa. Tärkeitä taustavaikuttajia olivat myös asevelisocialistit Unto Varjonen ja Väinö Leskinen, jotka suhtautuivat kirkon ja työväenliikkeen lähentymiseen myönteisesti osittain siksi, että he vastustivat kommunismia. Myöhemmin Alanen oli kertonut, että tuolloinen arkkipiispa Aleksi Lehtonen oli myös ollut iloinen uskontopykälän muutoksesta. Alanen ja Lehtonen olivat keskustelleet muutostarpeesta jo ennen sotia ja molemmat olivat pitäneet hyvänä, että Englannissa monet papit olivat kannattaneet työväenliikettä.¹²¹ Pikkusaari oli kirjassaan kuvannut sitä, miten uskontokielteinen aate hävisi SDP:n ajatusmaailmasta jo 1920-luvulla vähitellen. Vuoden 1946 puoluekokous oli yksi esimerkki siitä, että katsomuksellinen muutos oli runsaassa kahdessakymmenessä vuodessa tapahtunut. Puolue suhtautui nyt myönteisemmin uskontoon. Varsinkin Alanen piti muutoksen jo tapahtuneena, vaikka virallista hyväksyntää uskontopykälän muutokseksi ei ollut vielä syntynytkään.

2.4. Toiminta hahmottuu ja järjestö verkostoituu

KSDL:n toiminta käynnistyi siis vuoden 1946 aikana. Ensimmäiset paikallisyhdistykset perustettiin Helsinkiin, Turkuun, Joensuuhun, Jyväskylään, Lahteen ja Vaasaan.¹²² Tämän lisäksi yhdistys oli sopinut Yleisradion kanssa kuusiosaisesta ohjelmasarjasta.¹²³ Kun Alanen, Mohell ja Kivisalo kirjoittivat paljon lehtiartikkeleita ja kirjoja sekä pitivät satunnaisia puheita, KSDL:n sihteeri Kalle Hautamäki teki

¹²⁰ Alanen 1947, 7–8, 12.

¹²¹ Kyrö 2008, 98–99.

¹²² Soikkanen 1991, 349.

¹²³ Kyrö 2008, 97.

useita puhujamatkoja ympäri maata vuosina 1947 ja 1948. Hautamäki oli lähettänyt kirjeitä SDP:n piiritoimistoille ja tarjoutui tulemaan puhematkalle. Matkoillaan Hautamäki pyrki selvittämään kristinuskon ja työväenliikkeen suhteita. Hän piti esitelmiä, mutta pyrki myös auttamaan paikallisten KSDL:n alaosastojen perustamisessa. Raporteissaan Hautamäki kertoi lyhyesti, millä paikkakunnilla hän oli vierailut ja montako kuulijaa oli. Puheet pidettiin joko työväentalolla tai kodeissa. Herätysliikevaltaisella Pohjanmaalla hän pyrki karkottamaan harhaluuloa, että ”järjestäytynyt työväki olisi jotain jumalankieltäjäjoukkoa”. Varsinkin Pohjois-Karjalan piiri piti puhujamatkoja erittäin tärkeinä, sillä seutu oli ”voimakkaan kommunistisen solutuksen kohteena”. Piirin jäsenet ehdottivat jopa, että KSDL voisi palkata kokopäiväisen kiertävän esitelmäsihteerin.¹²⁴

Hautamäen kiertue sopi hyvin 1946 syksyllä alkaneeseen kampanjaan, jonka avulla SDP pyrki kiillottamaan omaa julkisuuskuvaansa ja osoittamaan, että puolue on merkittävä vastapuoli kommunisteille. SDP:n kampanja oli vastaisku kommunistien yrityksille hankkia lisää jäseniä. SDP:n kampanjassa puolue yritti saada paikallisyhdistyksiin lisää jäseniä sekä vahvistaa asemiaan ammattiyhdistysliikkeessä.¹²⁵

Kommunisminvastainen toiminta oli Hautamäelle läheinen asia, sillä KSDL:n sihteerinä toimimisen lisäksi hän oli mukana Moral Re-Armament -liikkeen toiminnassa.¹²⁶ Sen taustalla on niin sanottu Oxford-ryhmäliike, joka saapui Suomeen 1930-luvulla. Ryhmäliike muutti nimensä myöhemmin muotoon Moral Re-Armament eli MRA. Se tähtäsi hengellisen ja sosiaalisen elämän paranemiseen. Liikkeen toimintaan osallistui sivistyneistöä, elinkeinoelämässä työskenteleviä, pappeja ja piispoja. Sosiaalidemokraatteja oli ensimmäisen kerran tapaamisissa vuonna 1939. Tällöin Väinö Kivisalo oli osallistunut MRA:n tilaisuuteen. Liike pyrki vähentämään työpaikkojen konflikteja ja samalla sillä oli vahva kommunisminvastainen agenda. KSDL:n jäsenistä ainakin Kalle Hautamäki osallistui Ruotsissa pidettyihin MRA:n teollisuuspäiviin vuonna 1945. Samana vuonna MRA:n toiminta käynnistyi kunnolla Suomessa. Liikkeen toiminta tähtäsi sekä työpaikkojen että

¹²⁴ Toivo Pyörtänö Sos. Dem. Puoluetuimistolle -jäljennös 2.7.1947, KSDL puheita, TyArk; Selostus Kalle Hautamäen puhujamatkoista 24.10.-20.11.1947, 29.11.-12.12.1947, 25.1.-1.2.1948, 21.2.-11.3.1948, KSDL puheita, TyArk.

¹²⁵ Soikkanen 1991, 192-195.

¹²⁶ Kulhia, Ali: Uutta, vanhaa ja lainattua. Tampereen kaupunkilähettyksen kristillissosiaalisen työn asemoituminen hyvinvointivaltion rakentumisessa vuosina 1939-1973. Akaa 2011, 69-71.

kotien ongelmien parantamiseen. Kalle Hautamäki ja hänen puolisonsa olivat jopa Suomen MRA:n palkkalistoilla. Hautamäet osallistuivat MRA:n sanoman levittämiseen myös ”Yhteistyön perustus” -näytelmän kirjoittajina ja näyttelijöinä. Esitys pidettiin Tampereella vuonna 1947 tapahtumassa, johon tuli noin 300 vierasta. Vaikka yritys oli kova, MRA:n vaikutus työläisten keskuudessa jäi vähäiseksi.¹²⁷ KSDL:n liittotoimikunnasta siis kaksi jäsentä oli mukana MRA:n toiminnassa eli Kivisalo ja Hautamäki. Heistä Hautamäki oli aktiivisempi.

MRA:n lisäksi moni KSDL:n jäsen oli ollut aiemminkin mukana muis-sakin järjestöissä, jotka pyrkivät lähentämään kirkkoa ja työväenliikettä. Tällaisia kristillisiä työväenjärjestöjä olivat Kristillisen Työväen Liitto ja Kristillisen Työläisnuorison Liitto ja Kristillis-yhteiskunnallinen työkeskusliitto. Kristillinen työväenliitto syntyi välittömästi suurlakon jälkeen. Sen perustaminen oli osaltaan vastareaktio sosiaalidemokraattisen liikkeen hyökkäävälle kristinuskonvastaiselle asenteelle. Liitto sai vastakaikua niistä papeista, jotka olivat kiinnostuneita uskonnollisista kysymyksistä. Se pyrki jopa sosiaalidemokraattisen työväenliikkeen vaihtoehdoksi. Liitto halusi yhdistää kristillisen vakaumuksen ja sosialismiin liittyvän yhteiskunnallisen radikalismiin. Kuitenkaan se ei onnistunut sosiaalidemokraattien haastamisessa osittain siksi, että kristillisen työväenliikkeen aatteet eivät olleet niin radikaaleja ja moni potentiaalinen jäsen oli jo sitoutunut sosiaalidemokraattien toimintaan. Kristillisen Työväen Liitto toimi puolueena vuosina 1906–1922.¹²⁸ Kristillis-yhteiskunnallisen työkeskusliiton taustalla on vuonna 1918 perustettu Teollisuusseutujen Evankelioimiseseura. Se perusti työkeskuksia suurille paikkakunnille brittiläisen esikuvansa Settlementiliikkeen mukaan. Liikkeen yksi merkittävimmistä henkilöistä oli Lontoossa merimiespappina vuosina 1905–1912 toiminut Sigfrid Sirenus (s. 1877). Vuonna 1941 liike muutti nimensä muotoon Kristillis-yhteiskunnallinen työkeskusliitto.¹²⁹

Näiden liittojen toiminnassa oli mukana useiden eri puolueiden jäseniä. Vuonna 1947 pidettiin kokous, jonka tarkoituksena oli synnyttää yhteistyötä

¹²⁷ Kulhia, Ali: Avuksi pyynnöstä ja pyytämättä. Tampereen Kaupunkilähetysten kristillissosiaalinen työ ja sen toimintakentät muutoksissa vuosina 1939–1961. Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian lisensiaatintutkimus. Helsingin yliopiston kirjasto 2009, 80–85; Ekstrand, Sixten: Tro och Moral, Oxfordgrupprörelsen och MRA i Finland 1932–1955, Åbo Akademis Förlag, Åbo 1993, 239 – 240; Kulhia 2011, 66–70.

¹²⁸ Soikkanen 1961, 305–309.

¹²⁹ Peltola, Jarmo: Yksilö, yhteisö ja yhteiskunta, Kalliolan settlementti 1919–2009, Kalliolan settlementin julkaisuja 3, Jyväskylä 2009, 19–21.

edellä mainittujen järjestöjen sekä KSDL:n välillä. Kokouksessa perustettiin toimikunta, jonka tarkoitus oli lisätä yhteistyötä. Kokouksessa pidetyissä keskusteluissa yhteistoiminnan muodoiksi nähtiin yhteiset juhlat työväentaloilla, opinto- ja leiripäivät, yhteinen kansalaisopisto, yhteistä kustannustoimintaa ja huoltotoimintaa.¹³⁰

Keskustelussa osallistujat sopivat yhteisistä pelisäännöistä. Aluksi he sopivat, että kullakin järjestöllä tulee olla täysi vapaus. Yhteistyön tulee perustua kunnioitukseen ja arvontoon. Kokouksessa perustettiin yhteistyötoimikunta, jonka tehtävä oli sopia tarkemmasta yhteistyöstä. Toimikunnan jäseniksi valittiin Sigfrid Sirenus, Väinö Kivisalo, tarkastaja Juho Kekkonen ja insinööri Jorma Mäkisalo. Kullekin valittiin omasta järjestöstään varamiehet.¹³¹

Puoli vuotta ensimmäisen kokouksen jälkeen yhteistyötoimikunnan jäsenet tapasivat uudelleen. Keskusteluissa he totesivat, että joillain paikkakunnilla samat ihmiset ovat aktiivisia kaikissa neljässä kristillissosiaalisessa järjestössä. Liittojen yhdistäminen nähtiin kuitenkin vaikeana. Tässä kokouksessa suunniteltiin kuitenkin yhteisen elämänkatsomuskurssin järjestämistä.¹³²

Kovin pitkälle yhteistyö ei kehittynyt. Suurimpana syynä oli kenties se, että Kristillisessä Työväenliitossa oli mukana kansandemokraatteja. He eivät halunneet, että sosiaalidemokraattien valta liikkeessä lisääntyisi. Kristillisen Työväenliiton sosiaalidemokraattijäsenet kuuluivat usein myös KSDL:ään.¹³³ Yksi syy voi olla se, että useassa liitossa mukana olevien aika ei enää riittänyt uudessa organisaatiossa mukana olemiseen. Yhteistyötä luotaavan ryhmän papereissa, joita oli Työväen arkistossa, ei sen tarkemmin analysoitu sitä, miksi yhteistyö ei yrityksestä huolimatta onnistunut alkua pidemmälle, eikä yhteisistä tapaamisista raportoitu tämän jälkeen.

KSDL:n toimintaan kuului myös kiinnostus raittiudesta. Tätä ilmentää kohu, mikä aiheutui kansanedustaja Väinö Leskisen rattijuopumustuomiosta vuonna 1948.

---

¹³⁰ Pöytäkirja kristillissosiaalisten järjestöjen neuvottelukokouksesta, joka pidettiin 15.9.1947, KSDL Historia-aineistoa 329.5/22, TyArk; 20 toimintavuotta, KSDL Historia-aineistoa 329.5/22, TyArk.

¹³¹ Pöytäkirja kristillissosiaalisten järjestöjen neuvottelukokouksesta, joka pidettiin 15.9.1947, KSDL Historia-aineistoa 329.5/22, TyArk.

¹³² Pöytäkirja kristillissosiaalisten järjestöjen yhteistyötoimikunnan kokouksesta, joka pidettiin 2.1.1948; KSDL Historia-aineistoa, 329.5/22, TyArk.

¹³³ Kauppi 1998, 18.

Leskinen oli ollut toisen kansanedustajan ajamassa autossa, joka ajoi poikajoukkoa päin. Yksi poika kuoli ja toinen loukkaantui.¹³⁴ Leskinen joutui luovuttamaan puoluesihteerin paikan tuomion kärsimisen ajaksi. Leskinen oli tapauksen johdosta järkyttynyt ja masentunut ja luuli poliittisen uransa olevan ohi. Leskinen sai tuomiokseen työleirituomion ja hän oli poissa eduskuntatyöstä noin puoli vuotta.¹³⁵ Leskinen oli ollut KSDL:n jäsen, mutta tuomion jälkeen ilmoitti erostaan kirjeessä, jossa ei ollut kirjoittamispäivämäärää. Hän kertoi: ”en näytä aina osaavan täyttää kristillisille sos. dem.:lle asetettavia, eräissä suhteissa varsin ehdottomia, korkeita velvoituksia”.¹³⁶ Honka-Hallilan mukaan Leskinen oli mukana KSDL:ssä vuoteen 1947 asti. Erösta huolimatta Leskinen kertoi tukevansa KSDL:n toimintaa edelleen ja suhtautuvansa liittoon myönteisesti.¹³⁷ Leskinen erosi muistakin luottamustehtävistä ja palasi puoluesihteeriksi rangaistuksensa kärsittyään. Aiemmin nuorta asevelisocialistia Leskistä oli pidetty raittiusmiehenä. Vielä muutama vuosi aiemmin Alanen oli pitänyt Leskistä hyvänä miehenä varsinkin sen vuoksi, että tämä ei käyttä alkoholia.¹³⁸ Leskisen elämäkerran kirjoittanut Tuomas Keskinen ei maininnut Leskisen olevan raittiusmies. Sen sijaan hän kuvasi, että kolarin ja tuomion jälkeen Leskinen oli osoittanut katumusta. Hän liikkui usein ”uskovaisissa piireissä”. Häntä puhuttelivat esimerkiksi MRA-liikkeen miehet. Keskinen mielestä Leskinen nähtiin Kivisalun seurassa varsinkin tuomion jälkeen ”virsikirja kainalossa”. Tuomion kärsittyään Leskinen ei juonut Keskinen mukaan viinaa lainkaan, mutta hänen rajoituksensa ei koskenut punaviiniä, jota kului useita pullollisia illassa.¹³⁹ Siitä, että Leskinen oli ollut KSDL:n jäsen ja eronnut tuomion jälkeen, ei Keskinen mainitse mitään.

Kristillisten sosialidemokraattien tärkeistä hahmoista Alanen pettyi tuomion jälkeen Leskiseen. Alanen kärsi 1940-luvun loppupuolella terveysongelmista ja lopetti poliittisen toiminnan. Hän oli tyytyväinen puolueen linjauksiin ja koki, että hänen omat päämääränsä oli saavutettu. Alanen jatkoi kirjojen kirjoitta-

---

¹³⁴ Soikkanen 1991, 254.

¹³⁵ Keskinen 1978, 62–63.

¹³⁶ Väinö Leskinen Kalle Hautamäelle, s.d., Kirjeitä 1946–1965, KSDL, 329.5, TyArk.

¹³⁷ Honka-Hallila 2003, 30.

¹³⁸ Soikkanen, Hannu: Leskinen, Väinö (1917 – 1972). Teoksessa Suomen Kansallisbiografia. <<http://www.kansallisbiografia.fi.libproxy.helsinki.fi/kb/artikkeli/672/>>. Katsottu 13.10.2011, 2; Kyrö 2008, 121.

¹³⁹ Keskinen 1978, 65–66.

mista, mutta 1950-luvun alusta alkaen hän käsitteli enimmäkseen teologisia aiheita.¹⁴⁰

Yhteydet raittiustyöhön ilmenivät myös siten, että esimerkiksi Alpo Lumme ja Samuli Vire olivat mukana myös Suomen Sosialidemokraattisessa Raittiusliitossa. Liitto keskittyi etenkin raittius- ja kasvatustyöhön.¹⁴¹ Sosialidemokraattisille naisille raittiusasia oli edelleenkin tärkeää. Heitä vaivasi se, että etenkin miehet tapasivat ennen kokousta ravintolassa sopimassa asioista ja kokouksessa valmiit päätökset nuijittiin pöytään. Raittiusliikkeeseen sitoutuneet naiset, kuten Martta Salmela-Järvinen, yrittivät saada ”ravintolakokouksia” loppumaan. Kun Leskinen vapautui rattijuopumusrangaistuksestaan, helsinkiläiset sosialidemokraattiset naiset ottivat Leskisen puhutteluun. Leskinen katui ja piti liikuttavan puheen ja naiset antoivat hänelle anteeksi. Sen sijaan monet miespuoliset puolue- ja ammattiyhdistysmiehet huvittuivat naisten yrityksestä.¹⁴² Tuohon aikaan naisten istuminen alkoholia tarjoilevissa ravintoloissa ei ollut sopivaa. Siksi naiset eivät menneet miesten kanssa istumaan. Nimekkäitä sosiaalidemokraattisia naisia, kuten Salmela-Järvistä, ei KSDL:n toiminnassa ollut mukana. Vaikka naisille raittiusasia oli tärkeä, he eivät liittoutuneet KSDL:n raittiusmiesten kanssa.

KSDL:llä ei ollut alkuvuosina kovinkaan läheisiä suhteita Suomen evankelisluterilaisen kirkon kanssa. Kirkossa koettiin tarvetta lähestyä työväenliikettä, mutta KSDL:n kanssa ei löydetty heti yhteistä säveltä. Kirkossa työskennelleet asevelipapit eivät heti lämminneet yhteydenpidolle, vaikka Mohell oli sekä asevelipappi että KSDL:n jäsen. Esimerkiksi Porvoon suomalaisen seurakunnan kirkkoherra Erkki Niinivaara piti kirkkoa kokoavana elimenä. Niinivaaran mielestä KSDL oli merkki kristittyjen eristäytymisestä omaksi ”lahkokseen”. Kirkon tuli Niinivaaran mielestä koota yhteen kaikki jäsenensä, eikä vain lähestyä yhden puolueen jäseniä. Niinivaara halusi rakentaa yhteyksiä esimerkiksi diakoniapalveluja lisäämällä. Niinivaara ei myöskään osallistunut KSDL:n perustamiskokoukseen, vaikka hänet oli

---

¹⁴⁰ Kyrö 2008, 120–121.

¹⁴¹ Pöytäkirja Suomen Sosialidemokraattisen puolueen XXI puoluekokouksesta, joka pidettiin Helsingissä 22.5.–24.5.1952 (SDP pk 1952 ptk), liitteet, Suomen Sosialidemokraattisen raittiusliiton toimintakertomus vuosilta 1949–1951.

¹⁴² Lähteenmäki, Maria: Vuosisadan naisliike. Naiset ja sosialidemokratia 1900-luvun Suomessa. Sosialidemokraattiset Naiset – Socialdemokratiska Kvinnor, Helsinki 2000.

sinne kutsuttu. Sen sijaan hän oli kutsunut Kivisalon Porvoossa pidettyyn keskustelutilaisuuteen, jossa käsiteltiin kirkon ja työväenliikkeen välisiä suhteita.¹⁴³

Niinivaaran mielestä sosialidemokratia sisälsi kristinuskosta kummunutta aatteellista voimaa ja sosialismi oli kolmas tie kapitalismin ja kommunismin välillä. SDP vastasi Niinivaaran ajattelussa eniten hänen teologista tulkintaansa, jossa vastuu lähimmäisistä oli korostunut. Niinivaara ei kuitenkaan halunnut liittyä SDP:een tai KSDL:ään, sillä hänen mukaansa ei ollut mitään erillistä kristillistä politiikkaa. Kirkon opetuksen tuli olla puolueista riippumatonta, vaikka joku puolue saattoi ollakin lähempänä yhteiskunnallisen vanhurskauden ajatuksia ja puolustaa yhteiskunnan heikoimpia ihmisiä.¹⁴⁴ Yhteistyö KSDL:n kanssa olisi rajannut muiden puolueiden kannattajat ulkopuolelle. Asevelipappien ja KSDL:n johdohahmojen kirkollinen näkemys oli myös erilaista. Asevelipapit ajoivat nimenomaan kirkon sosiaalista toimintaa, kun KSDL:stä esimerkiksi Alanen halusi ehdottomasti pitää kirkon uskonnollisena yhteisönä, jonka ei tullut harrastaa sosiaalista toimintaa.

KSDL oli kristillisyydestä ja kirkosta kiinnostuneiden sosiaalidemokraattien perustama yhdistys. Sen perustajat aistivat puolueessa olevan myönteisen ilmapiirin ja yrittivät jo perustamisvuonna muuttaa puolueohjelmaa. KSDL:n tärkeimpiä julkisuuskuvan rakentajia olivat Väinö Kivisalo ja Yrjö J. E. Alanen. Heille molemmille oli tärkeää muuttaa yhteiskuntaa kristillisten ihanteiden mukaisesti.

---

¹⁴³ Kyrö 2008, 96; Niskanen 1987, 272–273.

¹⁴⁴ Niskanen 1987, 314–315.

3. Kirkkoon liittyvä keskustelu voimistuu

3.1. Yksi pappi nousee eduskuntaan SDP:n listoilta vuonna 1948

Ennen vuoden 1948 eduskuntavaaleja SDP oli pyrkinyt erottautumaan kaikista puolueista. Puoluesihteri Väinö Leskinen totesi puolueen valmistautuvan ”kaikkien sotaan kaikkia vastaan”. Kommunistien lisäksi puolueen vaalikampanjassa moitittiin porvarien ja maalaisliiton politiikkaa.¹⁴⁵ Keväällä monet pelkäsivät Suomesakin kommunistien vallankumousta. Tšhekkoslovakiassa oli helmikuun lopussa tapahtunut vallanvaihto, ja Stalin oli esittänyt Paasikivelle kutsun YYA-sopimusneuvotteluihin.¹⁴⁶ Eurooppaa jakava kuilu oli kasvamassa ja kylmä sota oli kylmenemässä. Suomi näytti jäävän rajalinjan itäpuolelle ja Neuvostoliiton satelliitiksi. Sosiaalidemokraatit yrittivät pysyä skandinaavisten veljien rinnalla kaikin keinoin, kun Suomen liikkumatila oli vielä pieni sillä aikaa kun yhteistyöstä Neuvostoliiton kanssa neuvoteltiin. Presidentti Paasikivi tukeutui sosiaalidemokraateihin ja he yhdessä pyrkivät vakauttamaan sisäpoliittista tilannetta, varsinkin työmarkkinoita. YYA-sopimus allekirjoitettiin huhtikuussa 1948, jolloin Suomen asema oli tarkemmin määritelty. Sopimus osoitti myös sen, että Suomen asema oli erilainen kuin niiden, joista tuli Neuvostoliiton satelliitteja.¹⁴⁷

Heinäkuussa vuonna 1948 pidetyissä eduskuntavaaleissa oli ehdokkaina useita KSDL:n jäseniä, kuten Pentti Niemi, Erkki W. Mohell, Martti Tyrkkö ja Erkki Pennanen, Toivo Rajalinna, Erkki Airas, veturimiesten liiton sihteeri Huugo Aattela ja Reino Kivikkokangas. Heistä vain Niemi pääsi läpi.¹⁴⁸ SDP:n pappisehdokkaita olivat Mohell, Niemi ja Pennanen sekä Rajalinna, joka oli metodisti. Kookoksen ehdokkaina oli 21 pappia ja Maalaisliiton riveissä 7.¹⁴⁹

Vaaleissa SDP:n kannatus parani vuoden 1945 vaaleihin verrattuna. Heidän kannatuksensa lisääntyi varsinkin Etelä-Suomessa. Kannatus lisääntyi niissä osissa maata, missä teollistuminen eteni. Puolueen suosion taustalla oli myös

¹⁴⁵ Soikkanen 1991, 250.

¹⁴⁶ Nevakivi, Jukka: *Jatkosodasta nykypäivään 1944–2006. Suomen poliittinen historia 1809–2006.* Toimittaneet Osmo Jussila, Seppo Hentilä ja Jukka Nevakivi. Helsinki 2006, 239.

¹⁴⁷ Majander 2004, 245–248.

¹⁴⁸ SDP pk 1952 pkt, liitteet KSDL:n toimintakertomus vuosina 1949–1951.

¹⁴⁹ Kyrönlahti, Jarmo: *Papit tunnistivat poliittista väriä. Pappisehdokkaat Suomen eduskuntavaaleissa 1919–1966. Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian pro gradu -tutkielma.* Helsingin yliopiston kirjasto 2007, 57.

SAK:n vaikutus. SDP:n kansanedustajien määrä lisääntyi 48:sta 54:ään. Uusia heistä oli 15.¹⁵⁰ SKDL menetti paikkoja siten, että nyt se sai vain 38 edustajaa, kun sillä oli ennen vaaleja 49. Maalaisliittolaisten paikkamäärä nousi 49:stä 56:een.¹⁵¹

Ensimmäinen sosiaalidemokraattisen puolueen listoilta eduskuntaan valittu pappi, oli Pentti Niemi (s. 1902). Hän tuli Turun läänin pohjoisesta vaalipiiristä. Niemi oli kotoisin Loimaalta, missä hän työskenteli evankelisen kansanopiston johtajana. Niemi oli valmistunut kansakoulun opettajaksi vuonna 1925, mutta jatkanut opintoja teologisessa tiedekunnassa. Hänet vihittiin papiksi vuonna 1939, jolloin hän oli 37-vuotias. Hän oli työskennellyt ennen opettajaksi valmistumistaan pari vuotta Kansan Lehden toimittajana Tampereella. Ennen kansanedustajaksi tuloa Niemi oli työskennellyt kansakoulunopettajana Nokiolla, Sysmässä ja Helsingissä. Hän oli toiminut Suomen luterilaisen evankeliumiyhdistyksen (SLEY) nuorisopappina sekä hiippakunta-apulaisena. Niemi toimi kansanedustajana vuosina 1948–1953 ja 1958–1961.¹⁵²

Sodan aikana Niemi oli kuulunut asevelipappeihin ja hän halusi uudistaa varsinkin evankelisen liikkeen nuorisotyötä ja pitää yhteyttä teollisuudessa työskenteleviin. Niemi ja muut samanhenkiset evankeliset papit joutuivat heti sodan päätyttyä kiistoihin vanhemman ikäpolven evankelispappien kanssa, jotka halusivat pitäytyä työtavassa, jossa yksi pappi vastaisi yhdestä alueesta. Niemen ja muiden nuorten pappien ehdotus oli, että papit keskittyisivät tiettyihin erityistehäviin. Evankelisen liikkeen johtoa oli myös häirinnyt se, että Niemen puolue oli SDP. Jotkut SLEY:n johtomiehet olivat nimittäin avoimesti kannattaneet Maalaisliittoa.¹⁵³ Niemi kuului siis asevelipappeuden ja evankelisen taustansa vuoksi Erkki Niinivaaran lähipiiriin.

Niemi oli todennut vuonna 1945 ilmestyneessä kirjassaan *Väärä särykky oikea syntyy*, että työväestö odotti papeilta puolueetonta sananjulistusta ja että kirkko ei ollut hyväksynyt työväenliikkeen vaatimuksia.¹⁵⁴ Kirjassa Niemi vastusti ”juhlakristillisyyttä”, joka ei havainnut työväen hätää. Niemi oli onnistunut työväen tavoittamisessa – kun Niemellä oli ongelmia taustayhteisönsä eli evankelisten

¹⁵⁰ Soikkanen 1991, 257–260.

¹⁵¹ Meinander, Henrik: Tasavallan tiellä. Suomi Kansalaissodasta 2000-luvulle. Schildts. Helsinki 1999, 268.

¹⁵² Suomen kansanedustajat 1907–1982, Helsinki 1982.

¹⁵³ Kakkuri 2011, 36–40, 48, 53.

¹⁵⁴ Honka-Hallila 2003, 49.

kanssa, Loimaan alueen työläisten yhdistykset olivat asettuneet Niemen puolelle.¹⁵⁵

KSDL:n piirissä iloittiin Niemen vaalimenestyksestä. Olihan hän ainoa pappi, joka pääsi läpi SDP:n listoilta. Muissakin vaalipiireissä SDP oli lisännyt äänimäärää, kun KSDL:n jäsenet olivat äänestäneet puolueen ehdokkaita.¹⁵⁶ Kotimaa-lehden kirjoituksessa Yrjö J. E. Alanen iloitsi Niemen valinnasta eduskuntaan. Hän muistutti, että pappeja oli vuosikaudet ollut eduskunnassa kokoomuksen riveissä, mutta sosiaalidemokraattinen Niemi oli ennakkotapaus Suomessa.¹⁵⁷

Vaaleja seuranneiden pitkien hallitusneuvottelujen jälkeen muodostettiin Fagerholmin vähemmistöhallitus, jota kommunistit ja SKDL vastustivat voimakkaasti. Aluksi SKDL uhosi, että maata ei voi johtaa ilman, että puolue oli hallituksessa. SKDL sai voimaa hallituksen haukkumiseen myös neuvostoliittolais-lehdistä. Soikkasen mielestä vähemmistöhallitus loppujen lopuksi varmisti, että Suomessa säilyi pohjoismainen poliittinen järjestelmä, sillä Fagerholm hallitukseensa onnistui torjumaan kommunistien aiheet.¹⁵⁸ Mikko Majander nostaa Fagerholmin jopa kansandemokratian tien katkaisijaksi ja pohjoismaisen demokratian vakiinnuttajaksi. Fagerholmin tehtävä ei ollut helppo: hän joutui vastaamaan useisiin opposition välikysymyksiin ja ulkopolitiikan muuttamisyrityksiin. Fagerholm ja presidentti Paasikivi kävivät neuvostoliittolaisten kanssa neuvottelut esimerkiksi ystävyys-, yhteistyö- ja avunantosopimuksesta sekä selvittivät jumiutuneet kauppaneuvottelut.¹⁵⁹

Hallituksen kirkkoasioista vastaavaksi opetusministeriksi tuli Reino Henrik (R. H.) Oittinen SDP:stä. Hän oli kirkon kannalta merkittävä, sillä kirkkoon liittyvät asiat kulkivat hänen johtamansa ministeriön kautta. Hannu Soikkanen luonnehti Oittista rationaaliseksi humanistiksi, joka suhtautui uskontoon ja kirkkoon pragmaattisen ymmärtäväisesti. Oittisella oli luottamukselliset suhteet arkkipiispa Ilmari Salomieheen – heille molemmille oli tärkeää välttää uskonnonopetukseen liittyvää taistelua.¹⁶⁰

¹⁵⁵ Kakkuri 2011, 47–46.

¹⁵⁶ KSDL piiritoimikunnille 5.11.1946, Kirjeitä 1946–1965, KSDL, 329.5, TyArk.

¹⁵⁷ Km 23.7.1948, Papit ja politiikka.

¹⁵⁸ Soikkanen 1991, 277–280, 294.

¹⁵⁹ Majander, Mikko: Fagerholm, Karl-August (1901–1984). Kansallisbiografia. <www.kansallisbiografia.fi/libproxy.helsinki.fi/kb/artikkeli/637>. Katsottu 18.2.2011.2003.

¹⁶⁰ Soikkanen 1990, 472.

Kirkkoon kuulumattoman Oittisen valinta opetusministeriksi kiinnosti Kotimaa-lehteä, sillä opetusministerin toimeen kuuluivat kirkkoa ja koulua koskevia asioita. He pyysivätkin tuoreen opetusministeriltä haastattelun. Oittinen sanoi, että kirkon ja sosiaalidemokratian suhteet piti rakentaa sosiaalidemokratian korostaman henkisen vapauden pohjalta. Oittinen kertoi, että sosiaalidemokraattisen liikkeen siveelliset ihanteet ovat samat kuin kristillisen siveyden pohjalla olevat ihanteet. Erona oli se, että Oittisen mielestä sosiaalidemokratia korosti sosiaalista siveellisyyttä. Oittinen näki, että sosiaalidemokraattisissa piireissä on nähty kirkon väheksyvän sosiaalisen toiminnan merkitystä ja että kirkko oli aiemmin osoittanut vihamielisyyttä työväenliikettä kohtaan. Hän toivoi, että kirkko olisi mukana sosiaalisessa yhteistyössä ja korostaisi sosiaalista vastuuntuntoa. Hän toivoi myös, että lähimmäisenrakkaus kohdistuisi koko yhteiskuntaan. Lehteä kiinnosti myös uskonnonopetuksen tilanne kouluissa. Uskonnonopetusta tuli kehittää tarkoitustaan vastaavaksi, jolloin laatu on tärkeämpää kuin määrä. Opetuksen tuli elävöittää uskonnon sisäisiä arvoja ja liittyä arkielämään, eikä jäädä uskonnollisten opinkäsitteiden mieleen painamiseksi. ”On puhuttava tämän hetken pulmista tämän hetken ihmisille”, totesi Oittinen haastattelun lopuksi.¹⁶¹

Arkkipiispa Salomies oli ollut Oittisen kirkkoon kuulumattomuudesta huolissaan ja parahtanut presidentti Paasikivelle, että ’kirkollisministerinä’ ei voinut olla kirkkoon kuulumaton. Paasikivi oli todennut Salomiehelle, että Suomessa on uskonnonvapauslaki. Oittisesta elämäkerran kirjoittanut Ripatti sanoi, että Oittinen ei ollut kuitenkaan kirkonvastainen, vaan varovainen suhteessa kirkkoon ja uskontoon. Oittisen kerrotaan painottaneen kirkon kulttuurihistoriallista merkitystä, sillä kirkko oli opettanut suomalaiset lukemaan.¹⁶²

Eduskuntavaalit sujuivat KSDL:n kannalta hyvin. Yksi liiton jäsenistä, pastori Pentti Niemi, pääsi eduskuntaan. Näissä vaaleissa Lumme ja Kivisalo eivät olleet enää ehdokkaana, joten Niemen roolista tuli vielä tärkeämpi. Niemen puoluevalintaa kaikki eivät kuitenkaan pitäneet sopivana, sillä tavallisesti papit olivat olleet Kokoomuksen tai Maalaisliiton ehdokkaana. Alanen yritti tuoda Niemen valinnasta hyviä puolia esille. Tässä vaiheessa kirkollista sanomalehteä Kotimaata kiinnosti kuitenkin enemmän kirkkoon kuulumattoman Oittisen valinta opetusmi-

¹⁶¹ Km 10.8.1948. Yhteistyöhön vapauden pohjalla. Opetusministeri Oittinen Kotimaalle sosialidemokratian suhteesta kirkkoon ja uskonnonopetukseen.

¹⁶² Ripatti 1992, 194–195.

nisteriksi, sillä hänen salkkuunsa kuuluivat kirkkoon ja uskonnonopetukseen kuuluneet asiat.

3.2. Avioliittolaki ja avioeron kokeneet herättävät keskustelua

Heti sotien jälkeen solmittiin runsaasti uusia avioliittoja. Niiden ongelmat alkoivat vähitellen kärjistyä ja avioerojen määrä nousi. Varsinkin kirkon piirissä pelättiin, että koko perhelaitos, jolle kirkon mukaan yhteiskunta rakentui, oli rapautumassa. Kirkon työntekijät julkaisivat kirjoja ja kirjasia, joissa kerrottiin kristillisestä avioliittoihanteesta. Toinen kirkon käyttämä väylä oli kirkolliskokouksessa tapahtuva lainsäädäntötyö, ja aloitteiden tekeminen kirkkolain muuttamiseksi. Kirkolliskokous teki siis ehdotuksia lakimuutoksiksi, jotka valtioneuvosto hyväksyi.¹⁶³

Kirkko oli ollut huolissaan avioerotilanteesta jo vuosia. Avioeroista keskusteltiin lokakuussa 1947 myös synodaalikokouksissa, joita pidettiin kussakin hiippakunnissa ja niihin osallistuivat lähes kaikki papit. Eri hiippakuntien pappien mielipiteitä koottiin Kotimaa-lehteen ja harva heistä tuntui kannattavan sitä, että yksittäisellä papilla olisi harkintavalta siinä, vihkiikö hän eronneita vai ei. Sen sijaan toivottiin eronneiden vihkimiselle täyskieltoa. Lehti kysyi myöhemmin muutamien naisten mielipiteitä avioerosta ja nosti esille myös avioeroperheiden lasten aseman.¹⁶⁴ Kaikista niistä heijastui ajatus siitä, että senhetkinen tilanne oli vaikea ja asiaan pitäisi saada muutos. Avioliiton erottamattomuuden ihanne nousi niissä voimakkaasti esille. Näistä kirjoituksista näkyy hyvin, millainen ”kirkon kanta” avioerosta oli, vaikka yksikään piispa ei antanut tässä vaiheessa kommentteja.

Synodaalikokoukset aloittivat keskustelun myös muissa kirkollisissa lehdissä. Vartija-lehdessä pastori Osmo Alaja kirjoitti, että kirkko ei voi jyrkästi kieltäytyä vihkimästä kaikkia eronneita uuteen avioliittoon. Toiseksi hänen mielestään uskonnonvapauden periaatteita oli sovellettava myös pappeihin, joille on myönnettävä oikeus kieltäytyä vahvistamasta ”sellaisia eronneiden avioliittoja, jotka ilmeisesti ja törkeästi polkevat jumalalliset lait ja järjestykset lokaan”.¹⁶⁵ Ala-

¹⁶³ Sihvo, Jouko: Avioliitto ja avioero. Tutkimus eräistä avioliittoa ja avioeroa koskevista käsityksistä ja käyttäytymismuodoista 1940-luvun lopusta lähtien Suomessa. Kirkon tutkimuslaitos, Sarja A N:o 30. Vammala 1976, 21, 24.

¹⁶⁴ Km 10.10.1947, Eronneiden asiassa suurin osa papeista uudelleenvihkimistä vastaan; Km 21.10.1947, Jeesuksen omat sanat on saatava määrääviksi; Km 9.12.1947, Avioerolasten asema.

¹⁶⁵ Alaja, Osmo: Eronneiden vihkiminen. Vartija 1946, 12–14.

ja oli nuorempaa pappispolvea, eli niin kutsuttu asevelipappi. Hän halusi pidättäytyä ehdottomasta kiellosta vihkiä eronneita.

Avioerosta oli keskusteltu myös viiden vuoden välein kokoontuvan kirkolliskokouksen valmistelussa, sillä eronneiden vihkiminen oli yhtenä tärkeänä asian kirkolliskokouksen ohjelmassa. Loppuvuodesta 1947 oli jo valmistunut kirkkolakikomitean kanta. Ennen marraskuussa 1948 pidettävää kirkolliskokousta Kotimaa-lehdessä oli avioeroon liittyviä artikkeleita, joissa kirkkoa lähellä olevien ihmisten kanta avioerosta tuli hyvin esille. Yksi kirjoitus ilmestyi lokakuussa 1947, kun lehdessä ilmestyi yleisen oikeustieteen ja roomalaisen yksityisoikeuden professori Aatos Alasen artikkeli. Alasen mukaan avioero oli ollut kirkossa ongelma jo viisikymmentä vuotta, eikä tyydyttävää ratkaisua ollut kuitenkaan saatu. Hänen mielestään oli kolme vaihtoehtoa. Jatketaan nykytilaa eli kirkko vihkiä eron saaneet, yksityiselle papille jätettäisiin harkinnanvapaus tai eronneita ei vihittä muissa tapauksissa kuin silloin, kun jolloin kyseessä on aviorikokseen perustuva avioero ja syytön puoliso haluaa vihkimistä. Nykyiselle kannalle ei Alasen mukaan voitu jäädä. Kirkkolakikomitea oli suositellut yksittäisen papin harkintaa, mutta Alasesta se ei tuntunut toimivalta. Hän perusteli, että oli vaarana, että sitä sovellettaisiin mielivaltaisesti. Saattoi myös käydä niin, että toiset vihkivät eronneita poikkeustapauksessa ja toiset vihkivät aina. Alasen mielestä kirkon oli teroitettava julistuksellaan ja toiminnallaan avioliiton pyhyyttä ja erottamattomuutta. Tähän kirkko pääsi Alasen mukaan parhaiten, kun se rakentaisi toimintansa tinkimättömälle pohjalle. Alanen oli huolissaan siitä, että avioeroja oli tehty useita ja eroaminen oli helppoa. Alasen mielestä avioliittolaitos oli maallistunut, joten selvä ja suora kanta auttaisi.¹⁶⁶ Alanen ilmeisesti koki, että tiukka kanta korostaisi avioliiton Jumalan sanaan sitoutunutta asemaa. Hänestä yksittäisen papin harkinnan varaan ei tässä asiassa voinut jättäytyä.

Pastori Matti Joensuu oli sitä mieltä, että parisuhteen vaikeiden tilanteiden myötä aviopuolisot joutuisivat suhtautumaan myönteisesti vaikeuksiinsa ja toisiinsa. Kun eroaminen oli helppoa, jo ensimmäistä ristiriitaa saatettiin pitää perusteena erolle. Joensuu piti Jumalan sanan mukaisena pitkää avioliittoa, jota hoidettiin.¹⁶⁷ Joensuun merkittävyys avioliittotyössä kasvoi juuri näihin aikoihin, kun

¹⁶⁶ Km 3.10.1947. Selvä ja suora kanta eronneitten vihkimiskysymyksessä.

¹⁶⁷ Km 3.10.1947. Onko kirkko yhä maan suola?

hän käynnisti kirkollisen avioliittoneuvonnan. Joensuu oli tosin vielä melko nuori, eikä hän ollut vielä niin vakavasti otettava valtakunnallisesti. Hänen ensimmäiset avioliittoneuvontaa saaneet asiakkaansa olivat tamperelaisten tehtaiden työntekijöitä, jotka harkitsivat avioeroa. Vuonna 1948 laajennettu piispainkokous päätti ryhtyä etsimään keinoja avioliittojen pelastamiseksi, kun se perusti asiaa hoitavan työryhmän. Joensuu oli tässä työssä mukana ja avioliittoneuvonnasta tuli vähitellen valtakunnallista.¹⁶⁸ Kirkon piirissä tuntui olevan voimakkain kanta, että avioliitto on erottamaton ja eronneita ei tulisi vihkiä uudelleen.

Avioerojen yleistyminen oli herättänyt myös kansanedustajien mielenkiinnon. Samoihin aikoihin kuin kirkollinen avioliittoneuvonta oli aluillaan, eduskunnassa päätettiin, että ennen avioeroa tulisi olla asumuserosovittelu. Sama käytäntö oli jo Ruotsissa ja Tanskassa. Sovittelijoiksi määrättiin evankelisluterilaisen seurakunnan kirkkoherra, muun uskonnollisen yhdyskunnan esimies tai muu henkilö, jonka oikeusviranomainen oli määrännyt. Sovittelijan tehtävä oli saada puoliset sopimaan yhteiselämän jatkamisesta, tehdä selkoa asumuseron oikeusvaikutuksista ja jos nämä eivät auttaneet, saada eroavia sopimaan asumuseron ehdoista. Eduskuntakeskustelu alkoi avioliittolakeskustelun mietinnöstä vuonna 1946 ja lainmuutos astui voimaan joulukuussa 1948.¹⁶⁹

Kirkollinen sanomalehti Kotimaa seurasi eduskunnan avioliitosta käytyä keskustelua tiiviisti. Avioeroasiaa käsiteltiin silloin tällöin pääkirjoituksissa.¹⁷⁰ Lehdessä haastateltiin muutamia kansanedustajia, jotka olivat pappeja. Heistä yksi oli kokoomuksen kansanedustaja Kosti Kankainen. Eräässä haastattelussa hän muistutti, että suurin osa avioliitoista oli pappien vihkimisiä ja heitä ahdisti eronneiden vihkiminen. Hän näki, että avioerojen lisääntyessä uudelleen avioituminen lisääntyi ja pappien ahdinko vain kasvoi. Kankainen odotti seuraavaa syksyllä 1948 kokoontuvaa kirkolliskokousta, joka antaisi lausunnon avioeroihin liittyen. Kankaisesta oli ongelmana se, että kirkolliskokous kokoontui viiden vuoden välein, eikä se aina pystynyt antamaan kannanottoa eduskunnan päätöksiin. Siksi hän toivoikin, että kirkollinen lausuntovalta siirtyisi jollekin muulle taholle, vaikka kahdesti vuodessa kokoontuvalle laajennetulle piispainkokoukselle.¹⁷¹ Kotimaa-lehti

---

¹⁶⁸ Kulhia 2011, 58, 62.

¹⁶⁹ Sihvo 1976, 35–37.

¹⁷⁰ Km 15.6.1948, Avarampia oviako avioeroille?

¹⁷¹ Km 15.6.1948, Avioliittolain muutosehdotukset siirtyvät yli vaalien.

antoi ymmärtää, että Kankainen edusti kirkollista kantaa, kun eduskunnassa käsiteltiin avioliittoa. Kankainen ei ollut enää eduskunnassa vuoden 1948 vaalien jälkeen.

Kirkkolainsäädännöstä vastaava kirkolliskokous kokoontui vihdoin lokamarraskuussa 1948. Yhtenä asiana esityslistalla oli kysymys siitä, pitäisikö kertaalleen puolisoistaan eronneiden uudelleenavioitumisen ehtoja kiristää. Asiaa oli valmisteltu viiden vuoden ajan, sillä kirkolliskokous kokoontui niin harvoin.¹⁷² Edellä kuvasin jo, millaista keskustelu oli pappien piirissä ollut ennen kirkolliskokousta.

Kirkolliskokouksen työskentelyn pohjana oli kirkkolakikomitean¹⁷³ mietintö, jossa todettiin, että avioliittoon vihkiminen oli toisaalta uskonnollinen ja kirkollinen ja toisaalta yhteiskunnallinen toimitus, jossa pappi toimii sekä kirkon ja valtion palvelijana. Kristinuskon kanta oli, että avioliitto on erottamaton. Pappi suoritti vihkimisen valtion lain suomin valtuuksin, mutta ”Jumalan ja hänen seurakuntansa palvelijana”. Hän vetosi Jumalan sanaan ja rukoili avioliitolle Jumalan siunausta. Pappi saattoi joutua vahvistamaan avioliiton, joka hänen mukaansa oli vastoin Jumalan sanaa ja hän saattoi tuntea rikkovansa sitä vastaan, jossa hän oli luvannut papinvallassa pysyä. Kirkkolakikomitea ei halunnut jättää päätösvaltaa yksittäiselle papille, sillä tämä saattaisi johtaa mielivaltaan. Eronneiden vihkimistä oli vastustettu, sillä kun kirkko salli vihkimisen, se Jumalan nimeä käyttäen julisti pyhäksi sen, mikä oli vastoin Raamatun sanaa. Jotkut pelkäsivät, että tämä heikensi perhe- ja yhteiskuntaelämän siveellistä perustaa ja arvovaltaa. Kirkon nähtiin turmelevan myös pappien omaatuntoa, kun se vaati heitä tekemään omantunnon vastaisia asioita. Kirkkolakikomitea näki, että pakollinen siviiliavioliitto oli pienempi paha kuin kirkon puolelta tapahtuva omantunnon pakko.¹⁷⁴

Kirkkolakikomitea ei pitänyt toivottavana, että siviiliavioliittojen solmiminen lisääntyisi, mutta kirkolliskokouksen päätös voisi johtaa pakollisiin siviiliavioliittoihin. Komitea pelkäsi, että sellainen näkemys yleistyisi, että siviili-

---

¹⁷² Heikkilä 1990, 329.

¹⁷³ Lokakuussa 1943 asetetun kirkkolakikomitean jäsenet olivat hallintoneuvos Eino Johannes Ahla, kirkkoherra Leo Gummerus, professori Georg Olof Rosenqvist, kunnallisneuvos Immanuel Hohti, kirkkoherra Olavi Konstantin Heliövaara, professori, molempien oikeuksien tohtori Aatos Alanen ja kunnallisneuvos Kustaa Adolf Lehtinen. Kirkkolakikomitean mietintö jätettiin 23.4.1947.

¹⁷⁴ Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kuudennentoista varsinaisen kirkolliskokouksen pöytäkirjan (Kk 1948 ptk) liitteet, III, Kirkkolakikomitean mietintö, jonka on valmistanut 1943 vuoden kirkolliskokouksen asettama kirkkolakikomitea (Klkm 1947), Turku 1947, 229–231.

liavioliitto olisi helpommin purettavissa ja se ei olisi siveellisesti yhtä sitova ja velvoittava kuin kirkollinen. Tämä saattaisi johtaa avioerojen vielä suurempaan lisääntymiseen. Näin kirkko rajoittaisi myös mahdollisuutta viedä kristinuskon sanomaa avioliitosta ja kodin merkityksestä ihmisille, joita kirkko muuten tavoittaa harvoin. Komitean kanta oli kahden tulen välissä: avioliitto oli periaatteessa erotamaton, mutta sen tuli ymmärtää myös todellista elämää.¹⁷⁵

Kirkkolakikomitean ehdotus pykälän 71 muuttamiseksi kuului:

”Ne, jotka tahtovat mennä kirkolliseen avioliittoon toistensa kanssa, ovat vihkimisellä yhdistettävät, niin kuin käsikirja sanoo. Siviiliviranomaisen edessä solmitut avioliitot ovat, pyydetessä, siunattavat sillä tavoin kuin käsikirjassa määrätään. Avioeron saanutta henkilöä, jonka edellinen aviopuoliso on elossa, voi pappi omantunnon syistä kieltäytyä vihkimästä ja hänen siviiliavioliittoaan siunaamasta.”¹⁷⁶

Kirkkolakikomitea valmisti kaksi muuta vaihtoehtoista ehdotusta.

Ehdotuksessa A, kuulutusta ei annettu avioeron saaneelle, jonka edellinen aviopuoliso on elossa, ellei tuomiokapituli hakemuksesta ole hänelle myöntänyt oikeutta kirkolliseen avioliittoon. Vaihtoehdossa B pohdittiin kuuluttamista: avioliittoon aikovien nimet nimittäin kuulutettiin kirkossa, jolloin rukoiltiin avioliittoon aikovien puolesta. Tässä vaihtoehdossa avioeron saanut henkilö, jonka edellinen aviopuoliso on elossa, aikomus solmia uusi avioliitto kuulutettiin samalla tavalla kuin siviiliavioliittoon aikova henkilö.¹⁷⁷

Kirkkolakikomitean ehdotukset olivat julkisia jo elokuussa 1948. Kun Kotimaa-lehti oli kertonut niistä, Lundissa asuva asevelipappeihin lukeutunut Lauri Haikola kritisoi niitä voimakkaasti Vartija-lehdessä. Haikola pohti, eikö olisi johdonmukaista vaatia siviiliavioliittoa pakolliseksi kaikille? Haikolan mielestä avioliitto oli yhteiskunnallinen asia. Kun viranomaiset hoitaisivat yhteiskunnallisen puolen, kirkko voisi keskittyä Sanan julistamiseen. Siviiliavioliiton asemaa oli Haikolan mielestä väärin perustein heikennetty ja ajateltu, että sen purkaminen olisi jotenkin helpompaa. Haikola myönsi, että jos siviiliavioliitto olisi kaikille pakollinen, kristinuskon sanomaa ei voisi viedä eteenpäin. Haikola huomautti, että kirkon tehtävä oli julistaa evankeliumia nimenomaan niille, jotka olivat tehneet aviorikok-

¹⁷⁵ Kk 1948 ptk, liitteet, III, Klkm 1947, 233–235, 237.

¹⁷⁶ Kk 1948 ptk, liitteet, III, Klkm 1947, 241.

¹⁷⁷ Kk 1948 ptk, liitteet, III, Klkm 1947, 243–244.

sen: ”niin suurta syntiä ei ole olemassa, ettei sitä anteeksi annettaisi”. Lakia eli opinkappaleita Haikolan mielestä julistettiin ”koko terävyydeltä”, mutta evanke- liumia eli ilosanomaa julistettiin vain niille, jotka olivat vähemmän syyllisiä eli ei- vät olleet eronneet. Haikola oli siis ehdotusta vastaan ja hän piti mietinnön teologi- sia perusteita heikkoina.¹⁷⁸ Haikola edusti nuoremman teologikunnan mielipidettä, joten hänen näkemyksensä poikkesivat kirkkolakikomitean ehdotuksesta. Hän oli erikoistunut teologiseen etiikkaan ja saanut lisäoppia ja uusia ajatuksia sodan jäl- keen Lundin yliopistosta. Hän oli teologisilta ajatuksiltaan eri linjoilla konservatii- visen Alasen kanssa. Haikola ei ollut kirkolliskokouksessa, joten hänen vaikutus- mahdollisuutensa jäi lehtikirjoitteluun.

Haikolan lisäksi myös Erkki Niinivaara, joka oli myös kirkollisko- kousedustaja, kannatti pakollista siviiliavioliittoa kaikille. Avioliitto oli hänen mu- kaansa maallisen elämänpiirin asia eikä siviiliavioliitto ollut merkki maallistumi- sesta. Maallinen elämänpiiri oli Niinivaaran mielestä myös Jumalan toiminta- alueella samalla tavalla kuin kirkossa solmittu avioliitto. Kun siviiliavioliitto oli kaikille pakollinen, papit eivät joutuneet vihkimään eronneita. Kirkolliskokoukses- sa Niinivaaran muutosehdotus ei mennyt läpi.¹⁷⁹

Kirkolliskokouksessa ennen siviilivaliokuntaan lähettämistä avioero- kysymyksessä käytiin monivaiheinen keskustelu. Mielipiteet eronneiden vihkimis- estä tiukkenivat. Kirkon tuli löytää yksimielinen kanta, eikä harkintavaltaa voinut jättää yksittäiselle papille. Keskustelun avasi systemaattisen teologian professori Osmo Tiirilä. Hän muistutti Jeesuksen sanoista: ”Joka nai eronneen, tekee huorin”. Hän ja seuraavat puheenvuorot pitäneet olivat samaa mieltä, että eronneita ei tuli- si vihkiä missään olosuhteissa. Näin papit olisivat uskollisia Jumalan sanalle. Esi- merkiksi teologian tohtori Martti Simojoki näki, että vallitsevassa tilanteessa, jossa kirkko vihki eronneita, kirkko tuotti häpeää Jumalan sanalle.¹⁸⁰ Kotimaa-lehti seu- rasi kirkolliskokouksen tapahtumia tiiviisti ja raportoi niistä loka-marraskuussa 1948 jokaisessa numerossa eli kaksi kertaa viikossa. Eronneiden vihkimisen lisäksi tärkeitä aiheita olivat myös uusi katekismus sekä pappien ja kanttoreiden eläk- keet. Näistä eronneiden vihkimisellä oli eniten yhteiskunnallista merkitystä.

---

¹⁷⁸ Haikola, Lauri: Eronneitten vihkimisestä. Kritiikkiä kirkkolakikomitean mietintöä vastaan. Varti- ja 1947, 161–164.

¹⁷⁹ Niskanen 1987, 279, 287.

¹⁸⁰ Kk 1948 ptk, lähetekeskustelu 5.10.1948.

Siviilivaliokunnan¹⁸¹ mietinnössä otettiin huomioon muutamat tapaukset, jolloin ero olisi hyväksyttävä. Niitä oli toisen aviopuolison tekemä aviorikos, sukupuolitauti, törkeä pahoinpitely, pitkäaikainen vapausrangaistus, huumausaineiden räikeä väärinkäyttö, parantumaton mielisairaus tai tietymättömiin joutuminen. Siksi siviilivaliokunta ehdotti:

Avioeron saanutta henkilöä, jonka edellinen aviopuoliso on elossa, älköön vihittäkö avioliittoon älköönkä hänen siviiliavioliittoaan siunata, jollei pappi katso siihen olevan erittäin painavia syitä.¹⁸²

Eronneiden vihkimiskysymys sai huipennuksensa, kun siitä keskusteltiin suuressa salissa siviilivaliokunnan mietinnön pohjalta. Asiasta keskusteltiin vielä 22. ja 23.10. Asiasta äänestettiin 25.10., jolloin siviilivaliokunnan ehdotus hyväksyttiin äänin 104–7.¹⁸³ Kirkolliskokous halusi, että kirkko antaa selkeän kannan, eikä ratkaisu jäisi yksittäisen papin varaan. Oli myös poikkeuksellista, että konservatiiviset herätysliikekristityt ja sosiaalista kansankirkkoajatusta kannattavat asevelipapit löysivät tässä asiassa yhteisen sävelen.¹⁸⁴ Sosialidemokraattisen puolueen jäsenillä ei ollut kirkolliskokouksessa paljoakaan sananvaltaa, sillä puolueen jäseniä ei ollut kirkolliskokouksessa. Näin ollen SDP:n jäsenet joutuivat vain reagoimaan kirkolliskokouksen kantaan.

Kirkolliskokouksen päätös nostatti voimakkaan keskustelun sosiaalidemokraattien joukossa. Suomen Sosialidemokraatin mielestä kirkolliskokous oli asettunut laillisesti säädetyn avioliiton yläpuolelle. Osa sosiaalidemokraateista oli sitä mieltä, että siviiliavioliiton tulisi olla pakollinen kaikille. Lehdessä kirkolliskokouksen kantaa puolusti Yrjö J. E. Alanen. Puolustuksestaan huolimatta hän odotti pakollisen siviiliavioliiton toteutuvan.¹⁸⁵

Samassa lehdessä opetusministeri Oittinen arvosteli kirkolliskokouksen päätöstä. Hän kuitenkin oli samaa mieltä kirkon kanssa siitä, että avioliiton purkaminen johti vaikeisiin ongelmiin. Oittinen piti kirkon keinoja kuitenkin vää-

---

¹⁸¹ Siviilivaliokunnan jäsenet olivat puheenjohtaja Kaira, Alestalo, Apajalahti, Gummerus, Helle, Kalkas, Kares, Luukka, Nordling, Putkonen, Raila, Salomies, Schalin, S. Sillanpää, Sirkka ja varajäsenet Aaltonen, J. Aikio, Halla, A. V. Tirkkonen, Toiviainen, Vihinen.

¹⁸² Kk 1948 ptk liitteet, VI C, Siviilivaliokunnan mietintö n:o 8 kirkkolakikomitean ehdotuksesta, joka koskee avioeron saaneiden kuuluttamista ja vihkimistä uuteen avioliittoon, 16–17. Siviilivaliokunnan mietintö jätettiin 19.10.1948.

¹⁸³ Kk 1948 ptk, pöytäkirjat päiviltä 22.–25.10.1948.

¹⁸⁴ Heikkilä 1990, 329; Soikkanen 1990, 472.

¹⁸⁵ Heikkilä 1990, 330; Soikkanen 1990, 473.

ränä. Hän näki, että pappikin on erehtyvä ihminen ja hänestä oli väärin, että toisiaan rakastavat ihmiset eivät voisi mennä naimisiin tilanteessa, jota pappi ei hyväksynyt tai ymmärtänyt. Oittisen mielestä kirkolliskokous oli puuttunut maallisen oikeuden alaan. Hän ei kuitenkaan halunnut asettaa esteitä kirkolliskokouksen päätöksen hyväksymiselle.¹⁸⁶ Oittinen kertoi Kotimaa-lehden haastattelussa, että avioliiton kevytmielinen purkaminen oli vakava ongelma, mutta kirkko oli valinnut sen hoitamiseen väärät keinot.¹⁸⁷

Sosiaalidemokraattien piirissä oli useita, jotka ryhtyivät pitämään siviiliavioliittoa pakollisena eli he olivat valmiita viemään kirkolta vihkimisoikeuden kokonaan pois. Tällaisia mielipiteitä lausuivat esimerkiksi sosiologian ja sosiaalipsykologian professori Antero Rinne ja SAK:n naisjaoston puheenjohtaja Laura Härmä. Rinne ymmärsi kirkon eettiset näkökohdat. Härmä puolestaan näki, että siviiliavioliitto kuuluisi kaikille.¹⁸⁸

Kotimaa-lehdeltä ei jäänyt Suomen Sosialidemokraatin keskustelu huomaamatta. Kotimaassa haastateltujen asiantuntijoiden mielestä se, että kirkolliskokousta syytettiin lain yläpuolelle asettumista, osoitti täydellistä ymmärtämättömyyttä. Esimerkiksi lehdessä haastateltu valtiosääntöoikeuden ja kansainvälisen oikeuden professori Kaarlo Kaira muistutti, että kun säännös ehdotetaan otettavaksi kirkkolakiin, siitä tulee hyväksymisen jälkeen valion laki, jonka säätämiseen osallistuvat tasavallan presidentti ja eduskunta. Kirkolliskokouksen päätös on siis vain ehdotus, jonka valion lainsäädäntöelimet ratkaisevat. Kirkko ei siis asetu Kairan mukaan lain yläpuolelle. Kairan kanssa samaa mieltä olivat myös hallintoneuvos Eino J. Ahla ja professori Aatos Alanen. Ahla muistutti, että jo voimassaolevan lainsäädännön mukaan kirkollinen ja siviilivihkiminen ovat valinnaisia ja kirkko voi itse päättää niistä edellytyksistä, joilla se vihkii pareja avioliittoon. Näin ollen kirkolliskokouksen kanta ei Ahlan mukaan ole ristiriidassa avioliittolain säännösten kanssa eikä minkään muunkaan oikeusjärjestelmän periaatteen kanssa.¹⁸⁹

Kotimaa-lehti halusi tuoda myös piispojen kannat selkeämmin esille siten, että se referoi piispojen kirjoituksia maakuntalehdistä. Mikkelin piispa Ilmari Salomies kumosi väitteen, että kirkolliskokouksen päätös oli merkki papillisesta

¹⁸⁶ Heikkilä 1990, 330; Soikkanen 1990, 473.

¹⁸⁷ Ripatti 1992, 195.

¹⁸⁸ Heikkilä 1990, 330; Soikkanen 1990, 474.

¹⁸⁹ Km 2.11.1948 Kirkko määrää itse kirkollisen avioliiton edellytykset.

ahdasmielisyydestä. Hän muistutti, että kirkolliskokouksessa oli lukuisia maallikkoedustajia, joista useimmat olivat konservatiivisempia kuin papit. ”Työläisten piispaksi” nimetty Tampereen piispa Elis Gulin oli eniten huolissaan lapsista, joiden vanhemmat menivät uudelleen naimisiin: he saattaisivat menettää luottamuksensa papin ja Jumalan sanan kestävyyteen, jos kirkko vihkisi eronneita uudelleen avioliittoon.¹⁹⁰ Jotkut jopa pelkäsivät, että Jumala rankaisee Suomen kansaa kevytmielisyyden ja synnin tähden. Kirkko siis kuulisi Kotimaa-lehden mukaan paremmin Jumalan ääntä, jos se kieltäytyisi vihkimästä eronneita.¹⁹¹

Elis Gulin perusteli Vartija-lehdessä, miksi eronneiden vihkimisestä tuli kieltäydyttävä. Hänestä Raamatun mukaan avioliitto oli erottamaton. Jumalan sanassa tuli hänen mukaansa pitäydyttävä. Hän myös pohti, voisiko eduskunta säätää siviiliavioliiton kaikille pakolliseksi. Ennen sellaisen ehdotuksen mahdollista tuloa kirkon kanta tuli saada perusteellisesti selvitettyä myös kansanedustajille. Gulinin mielestä kirkko oli vastuussa ”kansamme siveellisestä ryhdistä”. Jotta kirkko voisi korostaa Jumalan sanan pyhyttä, tulisi siviiliavioliiton olla ainoa vaihtoehto eronneille. Gulin myönsi, että pakollinen siviiliavioliitto ei tehnyt oikeutta niille, jotka oli hylkäämisen vuoksi eronneet ja siten syyttömiä eroonsa. Kirkollinen vihkiminen voisi olla myös sielunhoidollinen tappio. Kirkon lakimuutosehdotus pakottaisi ihmisiä jo ensimmäistä avioliittoa solmiessaan ottamaan avioliiton vakavasti: hänen mielestään monet ajattelivat niin kevytmielisesti, että jos avioliitto ei toimi, niin pitää ottaa ero. Samoin moni avioeroa harkitseva tekisi mieluummin sovinnon kuin ottaisi eron.¹⁹² Gulin oli teologiselta erikoisalaltaan eksegeetti eli raamatuntutkija. Siksi hänen perustelunsa pohjautui ensi sijassa Raamatun tulkintaan.

Sosialidemokraattien vastaisku tulikin helmikuussa 1949, kun kansanedustaja Pentti Niemi ja 36 muuta sosialidemokraattista ja kansandemokraattista kansanedustajaa jätti eduskunnalle toivomusaloitteen, jotta siviiliavioliitto tulisi kaikille pakolliseksi.¹⁹³ Niemi oli samoilla linjoilla Erkki Niinivaaran kanssa. He kuuluivat samaan asevelipappien ryhmään ja molemmilla oli tausta evankelisessa herätys-

¹⁹⁰ Km 9.11.1948 Kirkko pyytää olla uskollinen tehtävälleen.

¹⁹¹ Km 10.12.1948 Kirkko ja kansa Turun päätöksen valossa.

¹⁹² Gulin, Elis: Eronneiden vihkimisestä. Vartija 1948, 49–55.

¹⁹³ Km 11.2.1949, Siviilivihkiminen kaikille pakolliseksi.

liikkeessä. On mahdollista, että Niemi ja Niinivaara keskustelivat eronneiden vihkimisestä ja pakollisesta siviiliavioliitosta, mutta lähteistäni en löytänyt merkkejä tällaisesta keskustelusta. Niemen aloite oli samoilla linjoilla edellä mainittujen Rinteen ja Härmän mielipiteiden kanssa eli sopi joidenkin sosiaalidemokraattien vaatimuksiin siitä, että siviiliavioliitto tuli olla kaikille pakollinen. Toivomusaloite tuli eduskunnan käsittelyyn ennen kuin edellissyksyn kirkolliskokouspäätöstä oli käsitelty valtioneuvostossa.¹⁹⁴ Tämän myötä kirkolliskokouksen ja Niemen aloitetta käsiteltiin lehdissä vuorotellen ja niihin viitattiin myös eduskunnan keskusteluissa.

Aloitteessaan Niemi näki, että avioliittoon vihkiminen on yhteiskunnallinen toimenpide. Hänen mukaansa jo uskonpuhdistaja Martti Luther piti avioliittoa maallisen elämänpiirin asiana, eikä sillä ollut merkitystä ihmisen pelastumisessa. Niemen mukaan kirkon piti vapautua vihkimistehtävästä, sillä kirkolla oli muutenkin laaja tehtäväkenttä ”Kristuksen evankeliumin levittämisessä kaikkiin kansalaispiireihin”. Pakollinen siviiliavioliitto selventäisi kaikille ihmisille avioliiton luonteen ja merkityksen. Aloitteen mukaan siviiliavioliitolle olisi edelleenkin mahdollista pyytää kirkollinen siunaus. Tällöin kirkko voisi säilyttää ”Kristuksen palvelijan tehtävän”. Näin perustellen Niemi ja 35 muuta SDP:tä ja SKDL:ää edustavaa kansanedustajaa jättivät toivomusaloitteen.¹⁹⁵ Niemen aloitteen allekirjoittaneet kansanedustajat eivät luultavasti jakaneet yhtä vankkaa uskonnollista maailmankuvaa Niemen kanssa, mutta heille ilmeisesti sopi itse tarkoitus eli siviilivihkimisen saaminen pakolliseksi. Niemen aloite sisälsi paljon uskonnollista kieltä, joten se oli melko poikkeuksellinen muihin SDP:n jäsenten aloitteisiin verrattuna. Kuitenkin siinä oli radikaali toivomus eli saada siviiliavioliitto kaikille pakolliseksi. En löytänyt KSDL:n arkistosta merkkejä siitä, että aloitteesta olisi keskusteltu liiton sisällä. Allekirjoittaneiden joukossa ei myöskään ollut muita KSDL:n jäseniä.

Lakivaliokunnan mietintö tuli seuraavalla viikolla. Siinä muistutettiin, että avioliittoon aikovien olisi edelleenkin mahdollista valita joko kirkollinen tai siviilivihkiminen. Valiokunnan jäsenten mukaan siviiliavioliittojen määrä oli tästä huolimatta vähäistä. Mikäli siviiliavioliitto tuli kaikille pakolliseksi, valiokunnan mielestä heräsi ongelmat siitä, että väestörekisteri puuttui ja myös kuulutusmenet-

---

¹⁹⁴ Heikkilä 1990, 330.

¹⁹⁵ Valtiopäivät 1949, Pöytäkirjat. Helsinki 1949 (Vp 1949 pkt), liitteet II Lakivaliokuntaan lähetetyt laki- ja toivomusaloitteet, Pentti Niemen jättämä toivomusaloite Numero V. Siviilivihkimisen määrittämisestä pakolliseksi avioliittoon aikoville. Jätetty 3.2.1949, 35.

tely vaikeutuisi. Siksi valiokunta näki, että eduskunnan oli syytä hylätä aloite.¹⁹⁶ Kotimaa huomioi Niemen aloitteen käsittelyn lakivaliokunnassa. Lyhyessä uutises-
sa huomioitiin lakivaliokunnan mietinnön pääkohdat.¹⁹⁷ Vaikka eduskuntakäsittely oli kesken, Kotimaa-lehti reagoi jo aloitteeseen ja valiokuntakäsittelyyn.

Lehden sivuilla aloite herätti runsaasti keskustelua. Lehden mukaan toivomusaloite tuli monille yllätyksenä. Helmikuussa 1949 lehti haastatteli muutamia nimettöminä pysyneitä henkilöitä. Lakimies piti aloitetta vielä epäonnistuneempana kuin kirkolliskokouspäätöstä. Sanomalehtimiehen mukaan ihmisten tuli saada päättää itse, vihitäänkö heidät siviilivihkimisenä vai kirkossa. Lääkäri oli sitä mieltä, että ennemmin tai myöhemmin siviiliavioliitto säädetään pakolliseksi. Järjestösihteeri oli sitä mieltä, että siviiliavioliitto sopi uskonnonkieltäjille ja heille siviiliavioliitto oli jo nyt mahdollinen. Pastori näki, että aloite on hätäilty. Hänestä olisi ollut hyvä odottaa, mitä valtioneuvosto tekee kirkolliskokouksen päätökselle. Junanlähettäjä ihmetteli, miksi vapauden nimissä haluttiin luopua ”pyhästä perinnöstä” ja tuhota ”kansamme pyhimpiä arvoja”.¹⁹⁸ Niemen aloite herätti lehdessä ristiriitaisia kommentteja ja kritiikkiä. Vaikka hän oli pappi, häntä ei nähty yhtenä ”meistä” eli kirkon äänenä, sillä hänen kannanottonsa vaikutti lehden mielestä olevan niin poikkeuksellinen.

Pentti Niemi sai perustella Kotimaa-lehdessä tekemänsä aloitteen tarkoitusta. Hän vaikutti olevan hämmästynyt aloitteen saamasta voimakkaasta kritiikistä. Heti aluksi hän totesi, että hänen aloitteensa ei ole syntynyt kirkolliskokouksen tekemän päätöksen johdosta. Niemi piti tärkeänä, että kirkon tehtävä oli viedä Jumalan sanaa kaikkiin kansalaispiireihin. Kuitenkaan sitä ei saanut käyttää ”mitä erilaisimpien tarkoitusten siunaajana ja pyhittäjänä”, jolloin jumalansana menettää merkityksensä [...]”. Niemi perusteli, että Jumalan sana piti nostaa sille kuuluvaan arvoon eikä sitä saanut käyttää ”juhlistavien hurskastelujen ja loisteli-
aitten vihkimisteattereitten siunaajana ja välikappaleena. Niemen mielestä kirkko toimi pahimmillaan ”syntielämän siunaajana” eikä seremonioissa useinkaan ajatella, ”kenen edessä ollaan ja mistä on kysymys”. Niemi myös näki, että avioliitto on yhteiskunnallis-oikeudellinen asia ja kaikki kansalaiset tulisi saada samaan ase-

¹⁹⁶ Vp 1949 ptk, Asiakirjat neljäs ja viides osa, Viides osa II, Lakivaliokunnan mietintö N:o 9 toivomusaloitteen johdosta, joka koskee siviilivihkimisen määräämistä pakolliseksi avioliittoon aikoville. Lakivaliokunnan mietintö jätettiin 10.2.1949.

¹⁹⁷ Km 22.3.1949, Pakollista siviilivihkimistä ei lakivaliokunta katso voivansa puoltaa.

¹⁹⁸ Km 15.2.1949, Vapaa valinta säilytettävä.

maan lain edessä. Halukkaat voisivat liittää avioliittoonsa vielä uskonnollisen toimituksen.¹⁹⁹ Niemi oli ilmeisesti pappina toimiessaan joutunut vihkimään sellaisia avioliittoja, joista hän ei pitänyt ja jotka aiheuttivat hänelle ahdistusta. Ne olivat ilmeisesti loanneet Niemen mielestä Jumalan arvovaltaa. Siksi hänestä siviiliavioliittojen siunaus oli hyvä kirkollinen toimitus niille, jotka siunausta oikeasti kaipasivat. Myös muut asevelipapit, kun Niinivaara ja Haikola olivat olleet samalla kannalla Niemen kanssa eli hekin halusivat siviiliavioliiton kaikille pakolliseksi.

Niemi halusi selventää kansalaisille avioliiton luonteen yhteiskunnallisena asiana ja että jokainen selvittäisi itselleen avioliiton yhteiskunnallisena perustuksena olevat säädökset. Se häivyttäisi myös harhakäsityksen siitä, että siviiliavioliiton voisi purkaa helpommin. Niemi halusi palauttaa kirkon ”alkukristilliselle ja puhtaalle luterilaiselle kannalle” eli siihen, että kirkko hoitaisi pelkästään uskonnollisen toimituksen. Niemi vielä painottaa, että hän on tehnyt aloitteen ”jumalansanan valossa” ja hän jäi odottamaan ”asian kehitystä ja eduskunnan käsittelyä välittämättä siitä, mitä minusta kirjoitetaan”.²⁰⁰

Samassa Kotimaa-lehdessä päätoimittaja Armo Nokkala kommentoi pääkirjoituksessaan sekä Niemen aloitetta ja Niemen samaan lehteen tekemää kirjoitusta. Nokkalan mukaan olisi ollut asiallista odottaa, että kirkolliskokouksen päätös tuli ensin käsiteltyksi. Nokkalan mukaan kirkollisella avioliitolla oli ”luja asema kansamme tajunnassa” ja siksi sitä ei voinut alentaa pelkäksi siunaustoimitukseksi. Nokkalan mukaan juuri kirkollinen avioliitto vastasi kansan oikeuskäsitystä. Nokkala myös huomautti, että siviiliavioliittojen määrä on pysynyt jatkuvasti alhaisena: vuonna 1946 solmituista avioliitoista siviilivihkimisen sai 2,8 prosenttia vihkipareista.²⁰¹

Samoina päivinä, kun lakivaliokunta antoi lausuntonsa Niemen aloitteesta, valtioneuvosto sai käsittelyynsä kirkolliskokouksen aloitteen kirkkolain muutoksesta eronneiden vihkimiskysymyksestä. Aiheesta raportoi Kotimaan mukaan opetusministeri Oittinen Uudelle Suomelle. Oittinen oli sanonut, että hallituksen esitystä ei anneta lainkaan, vaan kirkolliskokoukselle lähetetään kirjelmä, jossa sitä keho-

¹⁹⁹ Km 22.2.1949, Pentti Niemi: Aloitteeni tarkoitus.

²⁰⁰ Km 22.2.1949, Pentti Niemi: Aloitteeni tarkoitus.

²⁰¹ Km 22.2.1949, Pääkirjoitus: Siviiliavioliitto pakolliseksi?

tetaan harkitsemaan asiaa uudelleen.²⁰² Taustalla oli presidentille kirkollisasioita esitelleen opetusministeriön kansliapäällikön Arvo Salmisen ehdotus Paasikivelle, että kirkkolain muutosehdotus sai raueta. Paasikivi oli keskustellut päätökseen liittyen arkkipiispa Aleksi Lehtosen kanssa.²⁰³ Paasikivi toimi Salmisen ehdotuksen mukaisesti, kun hänelle esiteltiin kirkolliskokouksen ehdotus 4.3.1949.²⁰⁴ Paasikivi sanoi arvostavansa kirkolliskokouksen päätöstä, mutta hän pelkäsi lainmuutosehdotuksen tulon eduskunnan käsittelyyn koituvan kirkon vahingoksi. Presidentti ei halunnut ikävää keskustelua ja sitä, että eduskunta ei hyväksyisi ehdotusta. Hanke raukesi. Paasikiven tekemä ennen valtiopäiväkäsittelyä tehty torjunta oli harvinaisen. Heikkilän mukaan päätös vei pohjan alta pakolliseen siviiliavioliittoon tähänneeltä aloitteelta, vaikka Niemen mukaan kirkolliskokouksen ehdotus ei ollutkaan kytköksissä hänen tekemäänsä aloitteeseen. Heikkilä oli sitä mieltä, että eronneiden vihkimistä koskeva kirkkolain muutos ei olisi ollut toteutuessaan erityisen suuri. Sen sijaan Heikkilän mielestä sillä olisi ollut periaatteellista ja poliittista merkitystä.²⁰⁵ Tästä huolimatta, kuten siviilivaliokunta oli jo perustellut, väestökirjanpito oli kirkon hallussa ja siviilivihkimisiä suorittavia vihkipaikkoja oli sen verran harvassa, että yhteiskunnan rakenteet eivät olleet tähän valmiita. Päätös olisi vaatinut merkittäviä yhteiskunnallisia muutoksia, jotta palvelutaso olisi pysynyt samana, mitä kirkon hoitamana oli.

Kotimaa-lehden pääkirjoituksessa Nokkala piti presidentin ratkaisua ymmärrettävänä. Tämä jätti kirkon edelleen ”epäkohdan eteen” eikä positiivista tulosta oltu vieläkaan saatu aikaan. ”Niin papiston kuin sen parhaimman maallikkoaineen alkaneen yhä selvemmin nähdä, että kirkon valistus- ja kasvatustyöltä puuttuu pohja, jos nykyinen vihkimiskäytäntö saa jatkoa”. Siksi asia tuli käsitellä nopeasti uudelleen. Pääkirjoituksen mukaan juuri kirkolliskokouksen päätös olisi korostanut avioliiton pyhyyttä ja kestävyyttä ja tehnyt oikeutta Jumalan sanalle ja omalletunnolle.²⁰⁶ Nokkala perusteli kirkolliskokouksen päätöstä ”Jumalan sanas-

---

²⁰² Km 11.2.1949. Kirkolliskokouksen päätös avioeroasiassa saapunut opetusministeriöön. Eduskuntakäsittely epävarma.

²⁰³ Heikkilä 1990, 330.

²⁰⁴ Km 22.3.1949, Eronneiden vihkimisasiasia ei joudu eduskuntaan. Kirkolliskokouksen ehdotus raukeaa.

²⁰⁵ Heikkilä 1990, 330–331, 333.

²⁰⁶ Km 22.3.1949, Rauennut ehdotus.

sa pysymisellä”, aivan kuten Niemikin. He vain ymmärsivät eri tavalla, mitä se sanassa pysyminen tarkoitti.

Paasikiven hylättyä kirkolliskokouksen aloitteen Niemen toivomusaloite ja lakivaliokunnan mietintö olivat eduskunnan käsiteltävänä maaliskuun lopussa. Aloituspuheenvuorossaan Niemi sanoi, että hän ei ollut tyytyväinen lakivaliokunnan mietintöön. Hän pyysi kansanedustajia pohtimaan, olisiko nykyinen avioliittokäytäntö yhdenmukainen Jumalan sanan kanssa ja oliko nykyinen käytäntö oikean oikeudellisen elimen hoidettavana. Niemi otti kantaa myös kirkolliskokouksen päätökseen. Hänen mielestään osa kirkolliskokousedustajista halusivat palata takaisin katoliseen käytäntöön, eli siihen, että avioliittoasiat kuuluisivat kirkolle. Niemi muistutti, että pappi on ”Jumalan sanan julistaja, Kristuksen lähetti eikä virkamies”.²⁰⁷ Edelleen Niemi pyysi kansanedustajia miettimään, pysyttiinkö Jumalan sanassa. Hän käytti tällaista argumentointia siitä huolimatta, että eduskunta oli maallista lainsäädäntöä tekevä organisaatio ja että uskonnollinen puhetapa ei ollut siellä tyypillistä, eivätkä kaikki kansanedustajat sitä luultavasti ymmärtäneet. Mutta aloitteen allekirjoittaneiden määrästään näkyi, että siviiliavioliittoa olivat Niemen lisäksi muutkin kansanedustajat valmiita viemään eteenpäin.

Suurella salissa käydyssä keskustelussa SKDL:n kansanedustaja Atos Wirtanen ihmetteli, miksi sosiaalidemokraatti Niemi oli jättänyt ehdotuksen, joka polkee omantunnonvapautta ja kansalaisoikeuksia. Kansanedustaja Annalan mielestä se, että kirkolliskokouksen aloite ei mennyt läpi, Niemen aloitettakaan ei pitäisi hyväksyä. Niemen aloite vaatisi Annalan mielestä viranomaisia, joita ei ollut vielä olemassa. SDP:n kansanedustaja Martta Salmela-Järvinen halusi pysyä oppiriidan ulkopuolella, mutta hän halusi saada avioliiton puhtaasti yhteiskunnalliseksi toimitukseksi. SKDL:n kansanedustaja Lauri Myllymäki piti Niemen aloitetta ”edistyksekkäänä mielenilmauksena” verrattuna toisten pappien puheisiin. Eduskunta äänesti keskustelun jälkeen lakivaliokunnan aloitteesta eli siitä, että Niemen aloite hylätään. Hylkäämisen kannalla oli 87 edustajaa ja hylkäämistä vastusti 66 edustajaa. Poissa oli 45 edustajaa. Asia oli loppuun käsitelty.²⁰⁸ Keskustelussa näkyi, mi-

²⁰⁷ Vp 1949 ptk I Istunnot 1–30, valtiopäivien alusta huhtikuun 26 päivään. Helsinki 1950 Valtioneuvoston kirjapaino (ist. 1–30), 29.3.1949, ed. Niemi SDP.

²⁰⁸ Vp 1949 ptk, ist. 1–30, 29.3.1949; Helin 1996, 136–137.

ten joillekin kansanedustajille avioliitto oli uskonnollisesti merkittävä toimitus ja joillekin aloitteen varjolla olisi saatu siviiliavioliitto kaikille pakolliseksi.

Kotimaa raportoi seuraavalla viikolla ilmestyneessä lehdessä eduskuntakeskustelua.²⁰⁹ Pääkirjoituksessa Nokkala ihmetteli sitä, että vasemmistolaisesti ajattelevat olivat ryhmittyneet aloitteen taakse. Jopa ne, jotka olivat lakivaliokunnassa olleet aloitetta vastaan. Nokkalaa ihmetytti myös Niemen täysistunnossa lausutut mielipiteet eli se, että siviilivihkiminen oli ainoa oikea vihkimismuoto ja että avioliitto olisi yksinomaan maallinen asia. Nokkalan mukaan Niemi luotti enemmän yhteiskunnalliseen lakiin kuin Jumalan sanaan liittoa koossapitävänä tekijänä. Nokkala piti valitettavana tapaa, jolla Niemi aloitteen teki. Hänen lausuntonsa oli pääkirjoittajan mukaan sekava ja ristiriitainen ja ”palveli hyvin kielteisellä tavalla sitä kirkkoa, jonka pappi hän on.”²¹⁰ Kotimaan kirjoittelussa näkyi se, että Niemi ei saanut ymmärrystä kirkollisissa piireissä, vaikka Niemi olikin pappi ja hän perusteli toivomusaloitettaan pitkälti uskonnollisilla argumenteilla. Tämä ehdotus ei auttanut siinä, että SDP:n ja kirkon suhteet lähenisivät.

Ratkaisua eronneiden vihkimiskysymykseen ei löytynyt. Sama useista papeista epämiellyttävältä tuntunut tilanne jatkui. Siksi etsittiin uusia vaihtoehtoja. Niitä olivat esimerkiksi se, että eronneita vihittäisiin muualla kuin kirkkosalissa, esimerkiksi kirkkoherran virastossa. Yksi vaihtoehto oli lisätä kirkollisten toimistusten kirjaan oma vihkikaava niille, jotka olivat eronneet.²¹¹ Vaihtoehtojen etsiminen alkoi heti, kun Paasikiven ratkaisu oli tehty.

Avioerokeskustelun aikoihin SDP:n kannatus kääntyi laskuun. Hannu Soikkanen pitää syynä ”taistelevan” sosiaalidemokratian kauden päättymistä. Tätä ennen puolue oli nähty työväestön ja vähäväkisten etujen ajajaksi, joka toteutti työväenliikkeen perinteisiä tavoitteita. Toiseksi syyksi Soikkanen nimesi sen, että useat näkivät juuri sosiaalidemokratian torjuvan kommunistien uhan parhaiten. 1950-luvulle tultaessa kommunisteihin liittynyt uhka alkoi lieventyä ja tämä heikensi taistelutahtoa. Samoihin aikoihin oikeisto lisäsi kannatustaan. SDP alkoi muuttua luokkapuolueesta kaikkien palkansaajien tai kuluttajien puolueeksi, jolla oli laaja sosiaalipoliittinen ohjelma. Keskiluokkaan kuuluvien jäsenten määrän kasvu kertoi

²⁰⁹ Km 1.4.1949. Pakollinen siviiliavioliitto ei saanut eduskunnan enemmistön tukea.

²¹⁰ Km 1.4.1949. Heikko puheenvuoro.

²¹¹ Heilimo, Olli: Eronneiden vihkiminen. Vartija 1952, 52–56.

siitä, että keskiluokka oli alkanut proletarisoitua, jolloin puolueella säilyi leima ”vähäväkisten puolueena”.²¹²

3.3. Puoluekokous muuttaa suhteita kirkkoon ja uskontoon

Sosialidemokraattisella puolueella oli vuonna 1949 50-vuotisjuhlat. Lokamarraskuussa 31.10.–3.11.1949 pidetty puoluekokous saikin juhla kokouksen leiman. Kokouspuheista kuului, että hallitus oli Fagerholmin johdolla pelastanut pohjoismaisen poliittisen järjestelmän. Kommunistien toimintaa pidettiin ”epäsuomalaisena” ja ”maanpetoksellisena”. Kokousedustajat päättivät jatkaa edelleen taistelua kommunismia vastaan. Myös Maalaisliittoa kritisoitiin maanviljelijöiden etujärjestöksi. Erimielisyyttä kokouksessa herätti asutustoiminta eli uusien asuntojen rakentaminen ja suhtautuminen keskiluokkaan.²¹³

Puoluekokouksessa oli esillä yhteensä kolme kohtaa, jotka käsittelivät puolueen ja kirkon välisiä suhteita. Niitä oli koulujen uskonnonopetusta sivuava sivistyspoliittinen ohjelma, uskontokysymys puolueen ohjelmassa ja periaateohjelma.

3.3.1. Sivistyspoliittisen ohjelman valmistelu ja käsittely

Yksi puoluekokouksessa käsitelty SDP:n ohjelmaan liittyvä muutos oli sivistyspoliittinen ohjelma. Sen valmistelu oli alkanut vuonna 1947 puolue toimikunnan asettamana. Toimikunnan puheenjohtajaksi tuli Työväen Akatemian johtaja ja kasvatustoimikunnan puheenjohtaja R. H. Oittinen, joka tuolloin ei vielä ollut opetusministeri. Toimikunnasta tuli laaja, se koostui viidestä jaostosta, joiden puheenjohtajia olivat professori Antero Rinne tieteen ja taiteen jaostossa, Untamo Utrio Kirjallisuuden jaostossa, Arvi Hautamäki kansansivistysjaostossa ja Penna Tervo urheilujaostossa. Sihteerinä oli Työväen arkiston johtaja Helvi Raatikainen. Kouluohjelma oli laajin ja yksityiskohtaisin, ja se on Viljo Ripatin kirjoittaman R. H. Oittisen elämäkerran mukaan pääosin Oittisen kirjoittama. Kouluohjelma käsitteli ennen kaikkea koulun rakennetta, pedagogisia periaatteita ja demokraattisia kasvatushanteita.²¹⁴ Koulupoliittisessa ohjelmassa Oittinen tavoitteli kahdeksanvuotista

²¹² Soikkanen 1991, 434, 437.

²¹³ Soikkanen 1991, 324–327.

²¹⁴ Ripatti, Viljo: R. H. Oittinen, Työväen sivistäjistä koulun uudistajaksi. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Hämeenlinna 1992, 146–148.

yhtenäiskoulua, jonka jälkeen tulisi nelivuotinen lukio. Tämä malli herätti vastustusta, sillä se muistutti Neuvostoliiton koulujärjestelmää. Sivistyspoliittisen ohjelman tekemisellä oli kiire, sillä sekä kommunisteilla että muilla puolueilla oli jo oma ohjelmansa tai ohjelma tekeillä.²¹⁵

Sivistyspoliittista ohjelmaa valmisteltiin siis eri jaostoissa. Uskonnonopetusta käsiteltiin koulujaostossa, jonka jäseniä olivat puheenjohtajana R. H. Oittinen, tarkastaja Kuosmanen, tuomari Varjola, kansanedustaja Aino Malkamäki, lehtori Pelkonen ja teknikko Raivio.²¹⁶

Sivistyspoliittinen ohjelma oli varsin laaja. Aikaisemmin puolue oli ottanut kantaa vain koulukysymyksiin. Uudessa ohjelmaehdotuksessa käsiteltiin koulun henkeä ja kasvatustavoitteita, esiteltiin ajatus yhtenäiskoulusta ja suunniteltiin tiedettä ja taidetta koskevaa ohjelmaa. Ohjelmassa tavoiteltiin edistyksellistä kriittisyyttä, sosiaalista aktiivisuutta, yhteisvastuullisuutta, kansainvälisyyttä ja suvaitsevuutta. Ohjelma arvioi aiempaa koulu- ja kulttuurikäsitystä ja korosti uuden etsimistä sekä uuden etsimistä ja ennakkoluulotonta ja suvaitsevaista suhtautumista muidenkin esittämiin käsityksiin.²¹⁷

Sivistyspoliittisessa ohjelmassa sivuttiin myös uskonnonopetuksen asemaa kouluissa. Ohjelman ensimmäisessä ja toisessa versiossa oli opetusohjelman yleisissä periaatteissa maininta, että uskonnonopetuksen määrä oli supistettava kahteen tuntiin viikossa. Kolmannessa versiossa uskonnonopetuksesta kerrottiin jo laajemmin: ”Uskonnonopetus on uudistettava siten, että kirkko- ja uskonnonhistorian opetus yhdistetään yleisen kulttuurihistorian opetukseen ja varsinaisessa uskonnonopetuksessa korostetaan kristinuskon sosiaalisia ja eettisiä perusteita ja vältetään dogmaattisuutta.” Neljäs versio oli taas hieman erilainen: ”Uskonnonopetus on uudistettava siten, että kirkko- ja uskonnonhistorian opetus yhdistetään yleisen kulttuurihistorian opetukseen ja että käytännöllisen siveysopin opetusta tehostetaan”.²¹⁸ Eri ohjelmaversioissa ei ole mainittu, milloin ne oli kirjoitettu tai kuka on esittänyt mitään muutoksia. Nimikirjoituksen perusteella osa Työvään arkiston papereista on ohjelmatoimikunnan sihteerin Helvi Raatikaisen omistamia.

²¹⁵ Autio, Veli-Matti: Oittinen, Reino Henrik (1912–1978). Kansallisbiografia. <www.kansallisbiografia.fi/libproxy.helsinki.fi/kb/artikkeli/647/> . 1997. Katsottu 18.2.2011.

²¹⁶ Sivistyspoliittisen ohjelman valmistelu 1946–1949 (Spo 1946–1949), 329.5, HAD 3, TyArk.

²¹⁷ Soikkanen 1991, 333–334.

²¹⁸ Spo 1946–1949, 329.5, HAD 3, TyArk.

Myöhemmässä käsikirjoitusversiossa, jossa käsiteltiin koululaitoksen yleistä luonnetta mainittiin:

”Kansamme suuri osa on uskonnollista. Meidän koululaitoksemme on selvästi kristillinen, vieläpä evankelisluterilainen. Tämä ei kuitenkaan ole täydellistä puolueettomuutta, koska meidänkin kansamme keskuudessa on runsaasti erilaisia uskonnollisia ryhmiä: käsitykset kristinuskostakin ovat hyvin erilaisia. Vaikka kansan suuri enemmistö kuuluu tiettyyn uskonnolliseen suuntaan, se ei muuta asian periaatteellista luonnetta, vaikka se selittää tällaisen asiantilan syyin.”²¹⁹

Kriittisyyden ihanne ja suvaitsevaisuus näkyi tässäkin uskonnollisuutta luonnehtivassa kohdassa. Ihmisten uskonnollisuutta pidettiin luonnollisena asiana eikä sitä haluttu ryhtyä poistamaan tai muuttamaan. Kun ihmiset olivat toimikunnan mukaan uskonnollisia, heille tuli antaa opetusta, joka ei ollut liian dogmaattista. Lopullisessa puoluekokouksessa hyväksytyssä versiossa tätä kohtaa ei enää ollut.

Myöhemmässä käsikirjoitusversiossa luki: ”Uskonnonopetus on vähitellen kehitettävä siveysopin ja uskonnonhistorian opetuksiksi. Dogmien opettaminen ei kuulu kouluun, vaan seurakunnalle ja kirkolliselle kasvatukselle.”²²⁰

Sivistyspoliittisen ohjelman kirjoittamisessa keskeisessä asemassa ollut Oittinen pohjimmiltaan näki, että usko oli ihmisen yksityisasia eikä tunnustuksellinen uskonnonopetus periaatteessa kuulunut koulun tehtäviin. Oittinen oli kuitenkin valmis kompromisseihin ja halusi pitää yllä toimivia välejä esimerkiksi piispoihin. Veli-Matti Autio pitää Oittisesta kertovassa Kansallisbiografian luvussa Oittisen maailmankatsomusta ateismina. Sosialistinen maailmankatsomus kokonaisuudessaan piti Aution mukaan Oittista etäämmällä kirkosta.²²¹

Puoluekokouksessa sivistyspoliittisen ohjelman esitteli valmisteleван sivistysasiain neuvottelukunnan puheenjohtaja R. H. Oittinen. Oittinen sanoi, että monet Forssan ohjelman sivistyskysymyksistä tehdyt päätökset olivat joko toteutuneet tai toteutumattomat olivat vanhentuneet, sillä olosuhteet olivat muuttuneet. Oittisen mukaan neuvottelukunta ei ollut etsinyt uusia suunnitelmia sivistyselämän uudistamiseksi. Sen sijaan se oli etsinyt asioita, joista SDP:llä on oltava kanta, koska niistä keskustellaan tai koska puolueen on ryhdyttävä toimenpiteisiin. Oh-

²¹⁹ Spo 1946–1949, 329.5, HAD 3, TyArk.

²²⁰ Spo 1946–1949, 329.5, HAD 3, TyArk.

²²¹ Autio 1997, 5.

jelma perustui ”sivistyksellisen kansanvallan” pohjalle eli kulttuurin saavutukset tuli saada koko kansan omaisuudeksi. Oittinen muistutti, että sivistyspoliittinen työ kohdistui sekä valtioon, mutta myös kuntiin ja työväenjärjestöihin. Sivistyspoliittisesta ohjelmasta Oittinen esitteli etenkin kouluohjelman pääpiirteissään. Sen tärkeimmät kohdat olivat koulutoimen tehostaminen ja laajentaminen eli peruskasvatuksessa tuli kehittää sekä yleissivistystä että ammattikasvatusta. Koululaitoksen sisäistä henkeä tuli kehittää sosiaalisemmaksi, yhteiskunnallista yhteistyötä arvostavaksi ja siihen pohjaavaksi. Siksi opetusohjelmia tuli tarkistaa, opettaja- valmennusta kehittää ja opetusmenetelmiä parantaa. Kolmanneksi Oittinen painotti koululaitoksen rakenteen uudistamista ”sivistyksellisen demokratian vaatimusten mukaisesti”. Kansakoulu ja keskikoulu tuli yhdistää kahdeksanvuotiseksi kansakouluksi.²²² Oittinenkin siis ilmaisi, että Forssan ohjelmassa oli vanhentuneita osia, jotka eivät olleet enää ajanmukaisia.

Esittelyssään Oittinen ei kertonut uskonnonopetuksen asemasta sivistyspoliittisessa ohjelmassa tai sen koululaitokseen liittyvässä osiossa. Keskustelusaakaan ei puututtu uskonnonopetukseen, vaan esimerkiksi oppivelvollisuuden pituuteen, nuorisotaloihin ja urheilujärjestöihin. Esittelyn jälkeisessä keskustelussa sivistyspoliittinen ohjelma sai hyvän vastaanoton. Oittisen esittely kirvoitti puheenvuoroja lähinnä kouluvelvollisuuden pituuteen ja kulttuuripoliittisen ohjelman puutteesta. Kaikki eivät pitäneet ohjelmaa riittävän kattavana. Se oli kuitenkin puolueen ensimmäinen sivistyspoliittinen ohjelma. Puoluekokouksessa huomautettiin myös, että SKDL oli ehtinyt tekemään oman ohjelmansa jo paljon aiemmin. Maalaisliiton ja Edistyspuolueen ohjelmat olivat tekeillä. Puolueen mittakaavassa sivistyspoliittinen ohjelma ei ollut niin tärkeä kuin periaateohjelma.²²³ Keskustelun päätyttyä sivistyspoliittinen ohjelma lähetettiin äänestyksen jälkeen valiokuntaan.²²⁴

Sivistyspoliittisen ohjelman lopullisessa puoluekokouksen hyväksymässä versiossa lukee uskonnonopetuksen kohdalla näin:

”Uskonnonopetus on uudistettava siten, että kirkon- ja uskonnonhistorian opetus yhdistetään yleiseen kulttuurihistorian opetukseen ja että varsinaisessa uskonnonopetuksessa korostetaan uskonnon sosiaalisia ja eettisiä perusteita ja vältetään dogmaattisuutta. Uskonnon-

²²² SDP:n XXI puoluekokous, joka pidettiin 31.10–3.11.1949 Helsingissä. 1951 Turku.

²²³ Ripatti 1992, 149–151.

²²⁴ SDP:n XXI puoluekokous, joka pidettiin 31.10–3.11.1949 Helsingissä. 1951 Turku.

lisiin dogmeihin perustamatonta siveysoppia on kehitettävä ja laajennettava.”²²⁵

Muutosehdotus poikkesi Forssan ohjelmasta siten, että uskonto sai olla koulujen opetussuunnitelmassa, eikä uskonnonopetuksen poistamista kouluista enää vaadittu. Sen sijaan opetuksen sisältöä tuli muuttaa siten, että ulkoa opittavia opinkappaleiden osuutta tuli vähentää. SDP:n ajatusmaailman mukaan myös uskonnonopetuksessa tuli huomioida sosiaaliset ja eettiset perusteet.

Vertailun vuoksi SKDL teki oman kulttuuriohjelmansa, jossa käsiteltiin myös uskonnon asemaa. Siinä vaadittiin koululaitosta erilleen kirkon vaikutusvallasta ja uskonnon tuli olla vaihtoehtoinen ”tieteellisen siveysopin kanssa”. Kulttuuriohjelmaa kirjoittanut työryhmä oli ehdottanut paljon tiukempiakin rajoituksia, mutta ne eivät menneet läpi. Toiset mieltivät, että uskonto sivuutetaan kulttuuriohjelmasta kokonaan. Matti Helin arvelee, että SKDL ei halunnut ottaa sitä riskiä, että puolue leimautuisi kokonaan uskonnonvastaiseksi puolueeksi.²²⁶ SDP ja SKDL olivat siis eri linjoilla uskonnon opetuksesta. SDP hyväksyi sen muokattuna eli siten, että sosiaaliset ja eettiset perusteet otetaan huomioon. Kirkkoon kuulumattomille tarkoitettua siveysoppia halusivat molempien puolueiden edustajat.

3.3.2. Uskontokysymys puolueen ohjelmassa hyväksytään lopullisesti

Väinö Kivisalon edellisessä puoluekokouksessa tuoma pyyntö uskontokysymyksen eli puolueohjelmassa uskontoa käsittelevän kohdan ratkaisemiseksi tuli puoluekokouksen eteen vihdoon vuonna 1949. Edellisessä puoluekokouksessa vuonna 1946 Kivisalo ei ollut jättänyt toivomustaan tarpeellisessa aikataulussa, jotta sitä olisi voitu käsitellä ohjelmanmuutosasiana. Tästä huolimatta menettelytapavaliokunta oli käsitellyt sen ja jättänyt omat ehdotuksensa. Tätä keskustelua esittelin alaluvussa 2.3. Nyt muutamaa vuotta myöhemmin uskontoa käsittelevä kohta oli taas esillä. Tälläkin kertaa puoluekokoukselle asian esitteli Kivisalo. Nyt päätöslauselma piti tässä kokouksessa siirtää ohjelmaan. Kivisalo muistutti, että menettelytapavaliokunnan käsittelyn jälkeen puoluekokous oli hyväksynyt sen yksimielisesti. Hän sanoi, että vaatimus kirkon ja valtion erosta oli ohjelmassa ”kuollut kirjain”,

²²⁵ Sivistyspoliittinen ohjelma, hyväksytty Sosialidemokraattisen puolueen puoluekokouksessa 31.10.–3.11.1949.

²²⁶ Helin 1996, 71–74.

jonka toteuttamista ei kukaan ollut edes yrittänyt. Siitä huolimatta se antoi puolueesta ulospäin sellaisen kuvan, että puolue suhtautuisi kristinuskoon kielteisesti. Kivisalo muistutti, että samassa puoluekokouksessa ei vaadita kirkon ja valtion eroa sivistyspoliittisessa ohjelmassa eikä periaateohjelmaluonnoksessa.²²⁷ Nyt oli hyvä, että kaikkia muutoskohtia käsiteltiin samassa puoluekokouksessa ja että niiden tavoitteet olivat samansuuntaisia.

Kivisalo sanoi, että uskontoa käsittelevää kohtaa ei ollut hyväksytty ohjelmanmuutosasiana, mutta puoluekokous oli hyväksynyt menettelytapavalio-kunnan esityksen. Tälläkin oli ollut hyvä vaikutus. Puolueeseen oli tullut jopa uusia jäseniä ja ”myötätunto puoluettamme kohtaan oli tämän kuluneen kolmen vuoden aikana kasvanut kristillisissä piireissä”. Puheenvuoronsa lopuksi Kivisalo huomautti, että sekä Forssan ohjelman uskontopykälä ja tämänkertainen uskontokysymyspykälä ovat keskenään ristiriidassa. Tämä ei voinut hänen mukaansa jatkua. Hyväksyttäväksi tullut uskontoa käsittelevä ohjelmakohta vastasi Kivisalon mukaan puolueen periaatteita ja pyrkimyksiä eli siihen, että puolue pyrkii kansanvaltaisuuteen, oikeudenmukaisuuteen ja uskonnonvapauteen. Kirkon suhde valtioon kulki Kivisalon mukaan myöskin kohti kansanvaltaa. Kirkko oli myös suuri ”yhteiskunnallinen mahti”, johon kuului 96 prosenttia kansasta eikä sitä saanut jättää ”porvarillisten yksinhallintaan”. Uskontokysymyksen uudet linjaukset loisivat ”puolueen ympärille tiivis ja sille myötämielinen ihmisten vyöhyke”. Mikäli esitys hylättäisiin, Kivisalo pelotteli, että ”meillä ei ole varaa ajaa taantumusporvariensa vaikutuspiiriin niitä kristillisiä aineksia, jotka ovat nyt sieltä parhaillaan vapautumassa ja osaksi jo vapautuneetkin”.²²⁸

Puoluekokouksessa uskontoa käsittelevä kohta kirvoitti erilaisia mielipiteitä. Edustaja Vilho Rantanen kritisoi, että rukouslaurantit olivat tarpeettomia ja häiritseviä uskonnonvapauden perusteella. Mauno Pelkosen mielestä kouluissa oli ”uskonnollista pakkosyöttöä” kansakoulusta lähtien. Hänen mukaansa sekin soti uskonnonvapausperiaatetta vastaan. Puheenjohtajana toiminut Toivo Mansner ehdotti, että eduskuntaryhmälle esitettiin toivomus, jotta se ryhtyisi toimenpiteisiin rukouslaurantaiden poistamiseksi. Puheenjohtajan esitys hyväksyttiin yksimielisesti. Keskustelun jälkeen puoluetoimikunnan esitys hyväksyttiin yksimielisesti.

²²⁷ SDP:n XXI puoluekokous, joka pidettiin 31.10–3.11.1949 Helsingissä (SDP 1949 pk ptk). Turku 1951, 3.11.1949, ed. V. Kivisalo, 263–264.

²²⁸ SDP 1949 pk ptk, 3.11.1949, ed. Kivisalo, 264–265.

sesti.²²⁹ Vaikka rukouslauantaiden huvikielto ja uskonnonopetus aiheuttivat kommentteja puoluekokouksessa, uskontopykälä meni kuitenkin läpi ja muutos oli nyt kirjattu puolueen ohjelmaan.

Nyt puolueen ohjelmaan oli kirjattu uusi suhtautuminen uskontoon. Näin jo vuoden 1946 ylimääräisessä puoluekokouksessa tehty muutosesitys astui voimaan ja kumosi Forssan puoluekokouksessa hyväksytyt uskontoon liittyvät pykälät.²³⁰ KSDL suhtautui uskontokysymyksen ratkeamiseen myönteisesti.²³¹ Tuntui, että vuoden 1949 lopussa KSDL piti toimintamahdollisuuksiaan ja tulevaisuuden näkymiä hyvinä.

Uskontopykälän hyväksyminen pienensi ohjelmallisen ”katsomuspoliittisen päämäärän” ja ”käytännön katsomuspolitiikan” välistä ristiriitaa eli sitä, mistä Jussi Pikkusaari oli väitöskirjassaan ollut huolissaan. Katsomuksellinen asiakirja muistutti nyt enemmän käytäntöä, minkä puolueessa vallitsi. Kirkkoon ja uskontoon suhtautuminen oli vuonna 1949 suopeampaa kuin 1920-luvulla. Tämä näkyi esimerkiksi siinä, että esimerkiksi Suomen Sosialidemokraatissa ei tutkimanani aikana ollut kuin muutama kirkkoon tai uskontoon pilkallisesti suhtautuva kirjoitus. Päinvastoin: lehdestä löytyi kirkollisia ilmoituksia eli tietoja Helsingin ja lähikuntien jumalanpalveluksista. Sosialistisessa Aikakauskirjassa kirkkoon ja uskonnollisuuteen suhtauduttiin myönteisesti. Ainakaan kirkkokriittisiä kirjoituksia siellä ei ollut. Esimerkiksi hämeenlinnalainen puolueen valistustyöntekijä Otto Toivonen vaati lähinnä ajatuksenvapautta myös humanisteille, mutta ei halunnut viedä kirkolta sen asemaa pois. Hänen mielestään kirkko ei ajanut köyhälistön asiaa ja uskonnon piti olla yksityisasia.²³² Toisaalta on vaikea sanoa, miten paljon Forssan ohjelma määritteli kokonaisuudessaan puolueen toimintaa. Sen sijaan kirkosta päin katsottuna monet pitivät pykälän olemassaoloa esteenä puolueeseen liittymiselle.

Sinä aikana, kun ehdotus uskontopykälän muuttamisesta jätettiin ensikerran vuonna 1946 ja se lopullisesti hyväksyttiin vuonna 1949 oli poliittisesti ehtinyt tapahtua paljon. Vuonna 1946 kommunisteilla oli vielä käynnissä voimakas kampanja asemansa parantamiseksi. Juuri siksi SDP:ssä kommunisminvastainen

²²⁹ Ssd, Eilen puolueen suuret ohjelmakysymykset vilkkaan keskustelun kohteena. 3.11.1949.

²³⁰ SDP 1949 pk ptk, 3.11.1949, 267–268..

²³¹ KSDL Tiedonantoja 1, Kristillisen sosialidemokratian mahdollisuuksia nykyisellä ajankohdalla, 329.5 Kirjeitä, KSDL, TyArk.

²³² Toivonen, Otto: Mielipiteeni ajatuksenvapaudesta, Sosialistinen aikakauskirja 3/1949.

taistelu oli voimissaan ja KSDL halusi osaltaan vaikuttaa taisteluun. Vuonna 1949 suurvaltasuhteet olivat kiristyneet kylmäksi sodaksi. Suomessa kommunistit oli syrjäytetty hallituksesta ja erotettu muista keskeisistä johtotehtävistä, jolloin tilanne oli tavallaan ratkennut.²³³

KSDL:n saama tuki näkyi puoluekokouksessa myös siten, että puoluekokous päätti myös antaa KSDL:lle 200 000 markan suuruisen avustuksen. Jo uskontopykälää käsitellessä Väinö Leskinen huomautti, että tämäkin on merkki siitä, että KSDL:ää pidetään hyvänä asiana.²³⁴ KSDL:n liittokokous päätti käyttää rahat liiton toiminnan elvyttämiseen ja kristillisten sosialidemokraattien kesäkokouksen järjestämiseen.²³⁵

Kirkollisia piirejä kiinnosti uskontopykälän muutos. Siitä oli esimerkiksi Helsingin papiston veljespiirin tilaisuus, jossa keskusteltiin aiheesta Kirkko työväenliikkeen näkökulmasta. Alustajiksi oli kutsuttu ”kaksi työväenliikkeen edustajaa”, uuttaja Oskari Aaltonen ja valistusohjaaja Armas Siimes. Siimes kertoi, että nykyään kirkkoa pidettiin voimakkaana yhteiskunnallisena tekijänä, mutta yleinen oli myös näkemys, että ihminen ei ollut enää sosialidemokraatti, jos hän liittyi Kristillisten sosialidemokraattien liittoon, vaan tällöin hän oli uskovainen. Siimes muistutti, että uskontopykälää oli muutettu muutama viikko sitten puoluekokouksessa. Hän myös sanoi, että työväki odotti, että useimmat papit uskaltaisivat asettua sosiaalisen ja poliittisen elämän palvelukseen.²³⁶ Nyt uskontopykälä oli virallisesti hyväksytty, vaikka monet pitivät jo vuoden 1946 päätöstä tärkeänä virstanpylväänä. Siimeksen kommentti osoitti mielenkiintoisella tavalla sen, että KSDL:lla oli voimakas uskonnollinen profiili ja liitossa mukana oleminen tavallaan leimasi uskovaiseksi. Se saattoi estää joidenkin ihmisten aktiivisemmän osallistumisen liiton toimintaan.

3.3.3. Periaateohjelman valmistelu ja käsittely

Viisikymmenvuotistaivalta juhlistava puolue halusi arvioida keskeisiä periaatteiden sovellutuksia uudelleen. Siksi oli aloitettu esimerkiksi periaateohjelman käsittely. Hannu Soikkanen kuvaa Forssan ohjelmaa historialliseksi muistomerkitseksi,

²³³ Majander 2004, 395, 410; Nevakivi 2006, 244–245.

²³⁴ SDP 1949 pk ptk, 3.11.1949, ed. V. Leskinen.

²³⁵ Alanen ja Hautamäki KSDL:n jäsenille 17.11.1949, 329.5, Kirjeitä, KSDL, TyArk.

²³⁶ Km 11.11.1949 Kirkko ja työväki.

eikä siihen hänen mukaansa viitattu kovinkaan usein. Puolue oli vuosien mittaan tehnyt useita erityisohjelmia, jolloin periaateohjelman merkitys oli alkanut pienentyä. Keskustelu periaateohjelman muutoksesta oli käynnistynyt jo vuonna 1938, mutta hanke ei edennyt. Varsinkin vuonna 1944 huomattiin, että yhteiskunnallinen tilanne oli niin paljon muuttunut, että uudelleenarviointia oli tehtävä. Kuitenkin poliittiset ja talouspoliittiset ongelmat jättivät alleen periaatteellisemman keskustelun. Vuonna 1945 puolue päätti käynnistää keskustelun sosialisoinnista. Keskustelun taustalla oli muissa maissa käyty keskustelu. Varsinkin asevelisocialistit olivat aktiivisia tässä keskustelussa ja veivät sitä eteenpäin.²³⁷ Uuden ohjelman työstäminen oli aloitettu vuonna 1948 asetetussa komiteassa. Tuolloin poliittinen tilanne oli kiihkeä, joten komitea ei ehtinyt kokoontua ollenkaan. Sen sijaan keväällä 1949 perustettiin uusi komitea, jolle tuli liian kiire. Siksi ehdotus uudeksi periaateohjelmaksi oli pääasiassa komitean puheenjohtaja Pekka Railon tekemä. Kiireen vuoksi esitys ei tullut puoluejohtajan esityksenä.²³⁸ Suurimman osan luonnoksesta kirjoitti Pekka Railo, joten luonnoskin kulki nimellä Railon ohjelma. Railo kirjoitti sosialisoinnista ja suunnitelmataloutta koskevat kohdat. Oli myös eri mielipiteitä, pitikö muokata uusi ohjelma vai vain luonnos, jonka pohjalta käytäisiin periaatekeskustelua.²³⁹

Periaateohjelman luonnoksen valmistelussa toimikunnan sihteeri Ensio Kotiranta oli tutkinut Ruotsin, Norjan ja Tanskan sosiaalidemokraattien ohjelmia. Tämä osoitti sen, että puolueelle pohjoismainen yhteistyö oli tärkeää. Uudessa periaateohjelman luonnoksessa ei enää vaadittu kirkon ja valtion eroa, eikä uskonnonopetuksen poistamista kouluista. Uskontokysymyksen sisältyminen periaateohjelmaan nähtiin tärkeänä, jotta tuon ajan näkemykset olisivat helposti osoitettavissa myös ulkopuolisille. Uskontoon liittyvät asiat oli pyritty muotoilemaan siten, että ”...[siinä tuli] jäädä omantunnonvapaus, tunteen loukkaamattomuus ja toimintamahdollisuudet kirkkouskovaisille, lahkolaisille ja kirkosta ja uskonnosta viis veisaaville”. Uskontokysymyksen käsittely ei ollut periaateohjelman keskeisin

---

²³⁷ Soikkanen 1991, 482–485.

²³⁸ Soikkanen 1991, 334.

²³⁹ Ripatti 1992, 152.

asia. Tärkeimpiä olivat suhtautuminen materialistiseen historiankäsitkseen, sosialisointiin ja muihin marxilaisuuteen liittyviin seikkoihin.²⁴⁰

Railo esitteli periaateohjelman suhdetta uskontoon jo ennen puoluekokousta Suomen sosialidemokraatissa julkaistussa artikkelissa. Hän pohti puoluekokouksen käsittelyyn tulevaa versiota ja peilasi materialistista historiankäsitkystä keskiluokkaan ja uskontoon. Ennen puoluekokousta periaateohjelmaluonnosta oli kritisoitu siitä, että se meni liian pitkälle keskiluokan ja pienviljelijäin huomioonottamisessa ja unohti sosialistiset teoriat ja työväenluokan luokkapyrkimykset. Toiset arvostelijat halusivat Railon mukaan, että ohjelman ilmaisua olisi lievennettävä vielä lisää: esimerkiksi käsitteet materialistinen historiäkäsitys ja sosialisointi olisi poistettava kokonaan. Esimerkiksi materialistinen historiäkäsitys -termi loukkasi joidenkin kriitikoiden mielestä uskonnollisia puolueen jäseniä ja äänestäjiä. Railon mielestä materialistinen historiäkäsitys -termi ei ollut ristiriidassa uskonnon kanssa. Se ei ulotu pohtimaan sitä, miten maailma luotiin tai mitä ihmiselle tapahtuu kuoleman jälkeen, vaan sen selitykset kohdistuivat ”jo valmiiksi luodussa maailmassa toimivien ihmisyyhteisöjen keskuudessa tapahtuvaan taloudelliseen, yhteiskunnalliseen ja muuhun kulttuurikehitykseen”.²⁴¹

Puoluekokoukselle esitetty periaateohjelma alkoi pitkillä perusteluilla siitä, miksi uusi periaateohjelma oli tarpeen tehdä. Ensiksikin valtiollinen demokratia oli jo saavutettu ja äänioikeus oli varsin laaja. Myös kunnallishallinto oli uudistettu. Vanha ohjelma oli siis monilta osin sellainen, että se ei vastannut tarkoitustaan. Ohjelmassa pohdittiin aineellisia ja henkisiä tavoitteita sekä niiden toteuttamista. Henkisissä tavoitteissa kerrottiin kirkon ja valtion suhteista seuraavasti:

”Kirkon ja valtion suhteet on järjestettävä kansanvaltaisuuden, oikeudenmukaisuuden ja uskonnonvapauden periaatteita vastaaviksi. Uskonnonopetus kouluissa on järjestettävä samojen periaatteiden mukaisesti ja siinä on erityisesti korostettava kristinuskon eettillisiä perusteita.”²⁴²

Ohjelmaluonnoksessa mainittiin myös, että puolue vaati kansalaisten perusoikeuksia, joita olivat yleinen ja yhtäläinen äänioikeus, lausunto-, paino-, yh-

²⁴⁰ SDP pk 1949 ptk, Liitteet, Esitys numero 4, Alustava luonnos Suomen sosialidemokraattisen puolueen periaateohjelmaksi, Pekka Railon alustus.

²⁴¹ SSd, Pekka Railo: Materialistinen historiankäsitkys, keskiluokka ja uskonto (Puolueen periaateohjelman arvostelussa huomioonotettavaksi). 31.10.1949.

²⁴² SDP pk 1949 ptk, Liitteet, Esitys numero 4, Alustava luonnos Suomen sosialidemokraattisen puolueen periaateohjelmaksi, Pekka Railon alustus.

distymis- ja kokoontumisvapaus, uskonnonvapaus, kansalaisten yhdenvertaisuus lain edessä, oikeusturva hengen, kunnian ja henkilökohtaisen vapauden puolesta säilytetään loukkaamattomina.²⁴³

Puoluekokouksessa periaateohjelman esitteli Pekka Railo. Hän muistutti aluksi, että sitä oli ollut valmistelemassa myös Oittinen, Hautamäki, Leskinen ja Kotiranta. Johdannossaan Railo mainitsi, että ohjelmaluonnoksessa ei enää vaadita kirkon ja valtion eroa eikä uskonnonopetuksen poistamista kouluista. Hän viittasi edellisessä ja nykyisessä puoluekokouksessa juuri hyväksytyyn uskontokysymys -kohtaan ja piti sitä sen verran merkittävänä, että asia oli hyvä ottaa mukaan myös periaateohjelmaan. Tämä ei ollut kuitenkaan periaateohjelman merkittävin kohta, vaan kannanotto materialistiseen historiנקäsitykseen, sosialisointikysymykseen ja kansanvaltaisten menettelytapojen painostamiseen olivat uskontokysymystä tärkeämpiä.²⁴⁴

Keskusteluissa ajateltiin ääneen jopa Forssan ohjelman kumoamista, vaikka korvaavaa ei vielä tulisikaan, mutta sitä ei varsinaisesti ehdotettu. Railon toimikunnan ohjelmaehdotus olisi Borgin mielestä herättänyt syytöksiä siitä, että puolue olisi ottanut kielteisen kannan kirkkoa ja uskontoa kohtaan. Tämä olisi herättänyt ristiriidan saman puoluekokouksen aiempaan kirkkoa koskevaan kannanmäärittelyyn. Puolue halusi pysyä ”positiivisen neutraalisuuden” linjalla.²⁴⁵

Yleiskeskustelu käsitteli lähinnä sosialisointikysymystä ja sitä, oliko ehdotus tarpeeksi laadukas periaateohjelmaksi. Edustaja Kuusela toivoi, että maininta kirkon ja valtion suhteista sekä uskonnonopetuksesta jätettäisiin kokonaan pois, sillä ”uskonnonvapaus on voimassa ja kullakin on oikeus korostaa niitä eettisiä periaatteita, joita hän itse haluaa”. Vastakomentissaan Railo huomautti, että ohjelmaluonnoksen sanamuoto oli täsmälleen sama kuin edellä käsitellyssä uskontokysymys -kohdassa. Keskustelun jälkeen päätettiin, että periaateohjelmaluonnosta ei lähetetä valiokuntaan, vaan sitä on kehitettävä edelleen ja sitä varten on asetettava eri toimikunta.²⁴⁶

Puoluekokouksen jälkeisessä Sosialistisessa aikakauskirjan pääkirjoituksessa Yrjö Kaarne puuttui vielä periaateohjelmaan ja sen käsittelyyn puolueko-

²⁴³ SDP pk 1949 ptk, Liitteet, Esitys numero 4, Alustava luonnos Suomen sosialidemokraattisen puolueen periaateohjelmaksi, Pekka Railon alustus.

²⁴⁴ SDP pk 1949 ptk, 2.11.1949, ed. Railo, 242–246.

²⁴⁵ Borg 1964, 69–70.

²⁴⁶ SDP pk 1949 ptk, 2.11.1949, 289–300, 307–308.

kouksessa. Hänen mielestä nyt ei ollut vielä tarkoituskaan saada aikaan kunnan keskustelua ja syvää käsittelyä, vaan herättää asian käsittely. Kaarnen mielestä periaateohjelman tulee lyhyesti kiteyttää puolueen opin välttämättömimmät asiat ikään kuin kirkon uskontunnustukset. Sen tulee kertoa ”missä on oltu ja mihin on tultu, mitä tahdotaan, miksi ja miten tahdotaan”. Hän oli myös sitä mieltä, että yhteiskunta on muuttunut ja koko maailma on muuttunut siitä, kun Forssan ohjelma kirjoitettiin. Myös demokratia ja sen määrittely on muuttunut, joten siksikin periaateohjelma tulisi kirjoittaa uudelleen. Kaarne ei puuttunut Forssan ohjelmassa mainittuun kirkon ja valtion eroon.²⁴⁷

Kovin suurta osuutta puolueen 50-vuotiskokouksessa periaateohjelman käsittely ei saanut. Tärkeämpiä aiheita olivat esimerkiksi kommunistien menettelytavat, pienviljelijöiden asutustoiminta ja ”keskiluokkakysymys”. Tarkoitus oli saada puolueen jäseniksi virkamiehiä, toimihenkilöitä ja palvelualojen työntekijöitä.²⁴⁸

---

²⁴⁷ Kaarne, Yrjö: Pääkirjoitus: Periaateohjelmamme, Sosialistinen aikakauskirja 11–12/1949.

²⁴⁸ Soikkanen 1991, 325–329.

4. KSDL:n vaikutusvalta lisääntyy

4.1. KSDL vahvistaa poliittista toimintaansa monella suunnalla

Alkuvuosinaan KSDL:n toiminta oli ollut pitkälti perustoiminnan rakentamista ja aatteellista kirjoittelua siitä, miten kirkko ja työväenliike löytäisivät paremmin yhteisen sävelen. Vuoden 1950 presidentinvaalien lähestyessä tilanne alkoi muuttua. SDP halusi, että Paasikivi jatkaisi presidenttinä. Pääministeri Fagerholm yritti ajaa Paasikiveä presidentiksi poikkeuslailla. Maalaisliitto asetti omaksi ehdokkaakseen Urho Kekkonen. Myöhemmin SKDL nimesi omaksi ehdokkaakseen Mauno Pekkalan ja vaati, että olisi käytävä valitsijamiesvaalit. Marraskuussa 1949 oli poikkeuslakiehdotus hylätty kokonaan.²⁴⁹

Ennen vaaleja Alanen ja Kivisalo lähettivät poikkeuksellisen kannanoton Paasikiven puolesta. He olivat pitäneet parempana poikkeuslakia eli sitä, että presidentin valitsisi eduskunta. Syynä oli vaalin toimittamisesta aiheutuvat kulut ja ”vaaliagitaation yhteydessä harjoitettu humpuuki”. Kommunistit vaativat kuitenkin, että olisi pidettävä valitsijamiesvaalit. Paasikivi oli Alasen ja Kivisalol mielestä ”rauhan ja järjestyksen mies”. He kuvasivat myös sitä, miten maalla meni nyt taloudellisesti paremmin. Siksi saman presidentin oli pystyttävä jatkamaan tehtävässään. Se oli mahdollista, jos KSDL:n jäsenet äänestäisivät jotain SDP:n listoilla olevaa valitsijamiestä.²⁵⁰ Paasikivi tammikuussa 1950 pidetyissä vaaleissa sai taakseen 171 valitsijamiestä. Voitto varmistui sosiaalidemokraattien äänillä, vaikka ei kaikkia puolueen kannattajia innostanutkaan äänestää Paasikiveä. Hän oli kuitenkin ilmeisesti parempi ehdokas kuin Kekkonen tai Pekkala, kun omaakaan ehdokasta SDP:llä ei ollut.²⁵¹

Vaalit eivät loppuneet presidentinvalintaan. Jo lokakuussa 1950 olivat kunnallisvaalit ja eduskuntavaalit pidettiin heinäkuussa 1951. Näiden kaikkien

²⁴⁹ Soikkanen 1991, 360–361.

²⁵⁰ Alanen ja Kivisalo ”Kristitylle valitsijalle” s.d., Kirjeitä 1946–1965, 329,5, TyArk.

²⁵¹ Soikkanen 1991, 366–367.

vaalien tuloksessa näkyi Soikkasen mukaan se, että SKDL:n kannatus oli laske-
nut.²⁵²

Useiden vaalien alla Alanen ja Kivisalo kirjoittivat edelleen kirkon ja työväenliikkeen välistä yhteyttä käsitteleviä tekstejä. Yhtenä foorumina oli Sosialistinen aikakauskirja, jossa julkaistiin aatteellisia kirjoituksia. Yrjö J. E. Alanen kirjoitti pitkässä tekstissään aiheesta *Maailmankuva ja yhteiskunnallinen elämä*. Hän aloitti mekanistisesta maailmankuvasta ja kuvaili, miten siihen liittyvä hyödyn näkökulma oli vaikuttanut työväenliikkeen elämään. Alasen mielestä kommunistinen maailmankuva ei antanut arvoa yksilön ajatuksille ja omantunnonvapaudelle, sillä se piti niitä harhaluuloina. Alanen kritisoi näitä katsomuksia siitä, että ne luulivat ihmisen olevan niitä varten. Sen sijaan taloudellinen ja yhteiskunnallinen järjestelmä oli olemassa ihmistä varten. Ihmisyksilön tuli ottaa toiset ihmiset huomioon, vaikka ihmisellä oli suotu mahdollisimman suuri henkilökohtainen vapaus. Alasen mielestä sosiaalidemokratia halusi muokata yhteiskunnallista elämää henkilökohtaisen vapauden ja tarkoituksenmukaisesti järjestetyn yhteistoiminnan perusteella. Alanen näki, että osittain näillä perusteilla sosialismi ja kristinusko pitivät tärkeinä samoja asioita. Jos kirkko oli vastustanut vapautta ja rakkautta, se oli Alasen mukaan laiminlyönyt rakkauden käskyn ja poikennut kristinuskon perusteista. Siksi päämäärilleen ja ihanteilleen uskollisella sosialidemokraattisella työväenliikkeellä ja kristillisellä kirkolla ei ollut mitään ristiriitaa.²⁵³ Vaikka Alanen oli lopettanutkin kokonaisten kirjojen kirjoittamisen yhteiskunnallisista kysymyksistä, lyhyempiä artikkeleita hän kuitenkin kirjoitti varsinkin vaalien alla.

Seuraavassa numerossa Väinö Kivisalo kirjoitti aiheesta *Kristilliset piirit ja sosialidemokratia*. Kirjoituksellaan hän pyrki tuomaan esille ”tosiasioita, jotka oli usein unohdettu”. Ensimmäinen niistä oli ihmiskunnan tarve uskontoon. Toinen tosiasia oli, että sosialidemokraattista työväenliikettä on vain kristityissä maissa. Jos ei-kristityissä maissa oli sosiaalidemokratiaa, se oli kristittyjen aikaansaamaa, kuten Japanissa työväenliikkeen perustaja Tojohiko Kagava. Kolmas tosiasia oli Kivisaloln mukaan se, että työväenliike oli aina syntynyt kristillisin tunnuksin ja pyrkinyt ystävyyteen kristillisten piirien kanssa, mutta etäänäntynyt vasta sitten, kun lähestymisyritykset oli torjuttu. Neljäntenä Kivisalo mainitsi, että niissä maissa,

²⁵² Soikkanen 1991, 411.

²⁵³ Alanen, Yrjö J. E., *Maailmankuva ja yhteiskunnallinen elämä*. Sosialistinen aikakauskirja 11-12/1949, 287-288.

joissa kristillisten piirien ja työväenliikkeen välit olivat ystävälliset, yhteiskunta-elämä oli kulkenut kohti kansanvaltaa tasaisesti ja rauhallisesti.²⁵⁴ Kivisalon teksteissä korostui edelleen kristinuskon ja työväenliikkeen samanlaisen arvopohjan korostaminen.

Tämän jälkeen Kivisalo kuvasi, millaiset suhteet eri maissa työväenliikkeellä ja kristinuskolla on ollut. Kivisalo sanoi, että monissa maissa suhteet ovat olleet huonot ja piti syynä etenkin sitä, että kirkko oli torjunut työläiset. Työväenliikkeessä oli puolestaan suhtauduttu kaikkeen uskonnolliseen kielteisesti, jopa pilkallisesti. Näin oli kristillisten piirien ja työväenliikkeen välille syntynyt syvä kuilu. Yrityksinä kuilun ylittämiseen Kivisalo piti Kristillistä työväenliittoa, Kristillistä työläisnuorisoliittoa, Kristillis-yhteiskunnallista työkeskustoimintaa ja Moraalisen varustautumisen MRA-liikettä, jotka kaikki olivat puolueiden ulkopuolella. Voimakkaimpana yhdistäjänä Kivisalo piti sota-aikaa, joka lähensi kristillisiä piirejä ja työväenliikettä.²⁵⁵

Artikkelinsa lopuksi Kivisalo kertoi KSDL:n perustamisesta ja tarkoituksesta. Kivisalo sanoi, että sen jäseneksi sai tulla jokainen, joka hyväksyy sen tarkoituksen, mutta liitto oli puolueeton suhteessa eri kristinopin näkemyksiin.²⁵⁶ Eli KSDL ei ottanut kantaa opillisiin kysymyksiin tai että liiton jäsenten tulisi olla evankelisluterilaisen kirkon jäseniä.

Kivisalon teksti oli niin laaja, että sen toinen osa julkaistiin seuraavassa numerossa. Sen aloitti kuvaus siitä, miten edellisessä puoluekokouksessa oli hyväksytty uskontokysymyksen muutos puolueohjelmassa. ”Täten on päästy siihen, ettei sos.-dem. puolueen ohjelma enää aiheuta tässä kohden väärinkäsityksiä, eikä ole esteenä kristittyjen ihmisten puolueeseen liittymiselle”.²⁵⁷ Edellisen puoluekokouksen uskontopykälän muutos oli siis ollut Kivisalon ja koko KSDL:n kannalta hyvä asia. Taka-ajatuksena Kivisalolla kenties oli, että seuraavissa vaaleissa SDP:tä aiemmin karsastanut voisi tällä kertaa äänestää puoluetta, sillä puolueen uskontokielteisyys oli kumottu ainakin uskontopykälän osalta. Alanen ja Kivisalo etsivät edelleenkin aatemaailman yhteneväisyyttä kirkon ja työväenliikkeen välillä. Heillä ei ollut edelleenkään paljoa muutosehdotuksia, miten kirkko tai papit muut-

²⁵⁴ Kivisalo, Väinö: Kristilliset piirit ja sosialidemokratia. Sosialistinen aikakauskirja 3/1950, 72.

²⁵⁵ Kivisalo 1950, 72–73.

²⁵⁶ Kivisalo 1950, 74.

²⁵⁷ Kivisalo, Väinö: Kristilliset piirit ja sosialidemokratia II. Sosialistinen aikakauskirja 4/1950, 103–105.

taisivat käytännössä toimintaansa. Heistä kumpikaan ei myöskään ehdottanut, että kirkon työntekijät, varsinkin papit, kuuntelisivat työläisiä tai ”olisivat kyselevällä mielellä”, mikä oli puolestaan asevelipappien suhtautumistapa työläisiin.

Nämä Kivisalon ja Alasen artikkelit olivatkin hyvää materiaalia vuoden 1951 eduskuntavaalityössä, joten niistä otettiin eripainokset. Vaalityöhön KSDL valmistautui ottamalla eripainokset Yrjö J. E. Alasen esitelmän pohjalta kirjoitetusta *Maailmankuva ja yhteiskunnallinen elämä* sekä Väinö Kivisalon kirjoituksesta *Kristilliset piirit ja sosialidemokratia*. Molemmat niistä oli julkaistu myös Sosialistisessa aikakauskirjassa. Kivisalon kirjasta *Yhteiskuntaelämä kristilliseksi* otettiin lisäpainoksia ja niitä lähetettiin yhdistyksille jaettavaksi eteenpäin.²⁵⁸ KSDL pyrki myös siihen, että ehdokkaiksi saataisiin ”kristillismielisiä ehdokkaita” ja KSDL:n paikallisyhdistykset auttaisivat heidän löytämisessä.²⁵⁹

Eduskuntavaaleihin valmistauduttaessa Kalle Hautamäki rohkaisi KSDL:n jäseniä äänestämään ennen kaikkea ehdokkaina olevia KSDL:n jäseniä. Heitä ei tosin ollut kaikissa vaalipiireissä. Jos heitä ei ollut, olisi hyvä valita sellaisia, ”jotka kaikessa toiminnassaan pyrkivät asettamaan oman etunsa viimeiselle ja yhteisen ja muiden edun ensimmäiselle sijalle”. Nimelistaa sopivista SDP:n ehdokkaista Hautamäki ei sanonut, mutta hän kertoi, että kristilliset sosialidemokraatit pystyivät paikallisesti suosittelemaan henkilöitä, jotka täyttivät kyseiset vaatimukset.²⁶⁰

Vaalien jälkeen näkyi, miten SDP:ssä asevelisocialistinen ryhmä nousi vastuunkantajaksi puolueen sisällä. Väinö Leskisestä tuli eduskuntaryhmän puheenjohtaja.²⁶¹ Näissä vaaleissa eduskuntaan läpi myös KSDL:n jäseniä eli Pentti Niemi ja Erkki W. Mohell. Hän oli kansanedustajana vuosina 1952–1957. Sen sijaan Väinö Kivisalo ja Alpo Lumme eivät olleet enää tällä vaalikaudella eduskunnan jäseniä. Lumpeesta oli tullut jo vuonna 1949 Mikkelin läänin maaherra.²⁶²

Muutenkin näytti siltä, että vuoden 1950 aikoihin yhteiskunnallinen vaikuttaminen olisi noussut tärkeämpään rooliin KSDL:n toiminnassa. Tästä oli esimerkkinä Kalle Hautamäen kirjoittama tiedonanto, jossa hän rohkaisi KSDL:n

²⁵⁸ Kristillisten Sosialidemokraattien liiton toiminta vv. 1949–1952, Toimintakertomukset 329,5/5, KSDL, TyArk.

²⁵⁹ KSDL Tiedonantoja 4, syyskuussa 1950, Kirjeitä 1946–1952, 329,5, TyArk.

²⁶⁰ KSDL Tiedonantoja 6, huhtikuussa 1951, Kirjeitä 1946–1965, 329,5, TyArk.

²⁶¹ Soikkanen 1991, 417.

²⁶² Honka-Hallila 2001, 49–50.

jäseniä perehtymään yhteiskunnallisiin ja valtiollisiin asioihin ja ottamaan niihin osaa. Kuitenkin hänen mukaansa tuli muistaa, että asiat tuli nähdä ”kristinuskon siveellistä taustaa vastaan” ja sitä kautta hankittava arvontoa työväenjärjestöjen piirissä. Hautamäki kertoi, että esimerkiksi Helsingin kristillinen sosiaalidemokraattinen yhdistys oli ollut Eiran sosiaalidemokraattisen yhdistyksen vieraana. Arvontoa tuli Hautamäen mielestä hankkia etenkin siten, että KSDL:n jäsenet eläisivät oppiensä mukaisesti. Toisena tärkeänä tehtävänä Hautamäki piti toimimista kristittyjen parissa, jossa oli ”paljon yhteiskunnalliselle ajattelulle vierasta mieltä”. Kristittyjen piirissä oli Hautamäen mielestä paljon ennakkoluuloja, joita oli mahdollista poistaa esimerkiksi siten, että kristittyjä kutsuttaisiin KSDL:n kokouksiin ja muihin tilaisuuksiin. Hautamäki kertoi myös, että pappien joukossa oli useita ”myötämielisiä henkilöitä”, vaikka he eivät katsoisi voivasakaan liittyä yhdistyksen jäseniksi. Heitä oli kuitenkin mahdollista pyytää alustamaan tilaisuuksiin ja heidän kauttaan voisi muitakin kristittyjä rohjeta tulemaan mukaan.²⁶³

Eduskuntavaalien lisäksi vuoden 1951 aikoihin KSDL:n jäsenet alkoivat aktivoitua myös kirkon hallintoelinten vaaleissa. Kesäkuussa 1952 KSDL:n liittokokouksessa kerrottiin ohjeita, miten vaaleissa pärjättäisiin paremmin. Tilaisuudessa Niko Oksanen piti alustuksen ja sen jälkeen pidettiin puheita. Oksanen oli itse KSDL:n Helsingin piirin puheenjohtaja ja Kallion kansakoulun opettaja, Helsingin seurakuntien kirkkovaltuuston ja Suurkirkon kirkkoneuvoston jäsen. Kirkollisiin luottamustehtäviin, kirkkoneuvostoon ja kirkkovaltuustoon valittiin vuosittain uusia jäseniä nelivuotisiksi kausiksi. Loppuvuodesta äänestettiin, keitä valitaan avoimina oleville paikoille. Vaali tapahtui kirkonkokouksissa suljetulla lippuäänestyksellä. Vaalikelpoisia olivat 30-vuotiaat evankelis-luterilaisen kirkon jäsenet. Suurissa kaupungeissa, kuten Helsingissä, oli jokaisessa seurakunnassa seurakuntaneuvosto, mutta myös yhteinen kirkkovaltuusto.²⁶⁴

Oksanen kertoi, että äänestysinto oli melko vähäistä, joten uudet jäsenet valittiin sopuvaaleilla. Oksasen mukaan ”eri valtiollisten puolueitten” välistä kamppailua ei paikoista ollut, vaikkakin suurin osa paikoista oli porvareitten hallussa. Oksasen mukaan kirkon ja työväenliikkeen huonot suhteet olivat olleet syytä, että työväenliikkeen edustajia ei luottamuselimissä näkynyt. ”Kirkon puolelta

²⁶³ KSDL Tiedonantoja 5, joulukuussa 1950, Kirjeitä 1946–1965, 329,5, TyArk.

²⁶⁴ KSDL Tiedonanto lokakuu 1952, Kirjeitä 1946–1965, 329,5, TyArk.

on tunnettu vastenmielisyyttä työväenpuolueen edustajien tulemiseen seurakunnan luottamustoimiin ja työväenliikkeen aktiiviset jäsenet ovat pelänneet menettävänsä työväen luottamuksen kuuluessaan seurakunnan luottamuselimiin.” Oksanen sanoi, että SDP:n piirissä on vähitellen lisääntynyt kiinnostus kirkollisia luottamuselimiä kohtaan. Yhtenä perusteena Oksanen piti, että lähes puolet kirkon jäsenistä kuului poliittisesti työväenliikkeen puolueisiin ja kirkossa käy ihmisiä, jotka äänestävät työväen edustajia. ”Onko tämän joukon jatkuvasti pysyttävä syrjässä seurakunnan kehittymistä koskevista neuvonpidoista?”²⁶⁵ Tästä Oksasen esityksestä näki, että vihdoon KSDL:n jäseniä rohkaistiin vaikuttamaan myös seurakuntien toimintaan. Olihan tämä asia nostettu ongelmaksi jo KSDL:ää perustettaessa.

Oksasen alustus herätti kuulijoissa mielipiteitä. Yrjö J. E. Alanen kertoi huolenaan, että politiikka vedettäisiin kirkon piiriin. Toisaalta hänestä oli tärkeää, että työväen piiristä saataisiin kirkon toimintaelimiin ihmisiä. Siksi piti pyrkiä sovinnollisuuteen. Sovinnollisuutta korosti myös Kivisalo. O. Virtanen Lappeenrannasta kertoi, että SDP:n kunnallisjärjestö oli edellisissä vaaleissa ”vallannut” kaikki kirkkovaltuuston seitsemän paikkaa, mutta seuraavissa vaaleissa porvarit olivat varuillaan ja työväki menetti paikkansa. Tämän jälkeen paikat jaettiin tasan työläisten ja porvariston kesken.²⁶⁶ Vaikutti siltä, että seurakunnat joutuivat helposti eri poliittista kantaa edustavien taistelukentäksi ja siksi oli hyvä, että Alanen ja Kivisalo korostivat sovinnollisuutta. Alanen painotti tapansa mukaan sitä, että kirkko pysyisi hengellisenä organisaationa, eikä kiinnostuisi liikaa maallisista asioista. Ikään kuin Alanen olisi halunnut, että SDP:n jäsenet vaikuttaisivat kirkon päätöksentekoeleimissä, mutta poliittinen kädenvääntö ja poliittiset tunnukset jäisivät pois.

Näihin aikoihin koko puolueen käsitys itsestään oli muuttumassa. Puolue oli saamassa kaikkien palkansaajien ja kuluttajien puolueen leimaa. Ennen puolue oli keskittynyt luokka-, sosialistiseksi ja vähäväkisten asemaa korostavaksi puolueeksi. Muutos aiheutti sen, että puolueen jäsenistö hajaantui joko vasemmisto-oikeisto -akselilla tai jäsenistön toimialan mukaan. Teollisuustyöväki kannatti luokka- ja sosialistisen puolueen tyyliä ja julkisen sektorin ja palvelualojen työnte-

²⁶⁵ KSDL Tiedonanto lokakuu 1952, Kirjeitä 1946–1965, 329.5, TyArk.

²⁶⁶ KSDL Tiedonanto lokakuu 1952, Kirjeitä 1946–1965, 329.5, TyArk.

kijät kannattivat yleispuoluetta.²⁶⁷ On mahdollista, että KSDL:n haaveilemat puolueen saamat lisjäsenet ja kannattajat veivät puoluetta myös yleispuolueen suuntaan.

4.2. Uskonnonopetus määrittelee kirkon ja SDP:n välejä

Koulujen opetussuunnitelmat olivat toisen maailmansodan jälkeen pohdinnan alla. Kansakoulukomitea oli aloittanut toimintansa jo vuonna 1936 ja sen toiminta saatiin päätökseen vuonna 1945. Kansakoulun opetussuunnitelmakomitean mietintöjä I ja II suunnitteli vuosina 1945–1951 kaksi eri toimikuntaa ja valmis mietintö ilmestyi vuonna 1952. Mukana oli pääasiassa kouluneuvoksia ja poliitikkoja. Sosialidemokraateista mukana oli kansanedustaja Aino Malkamäki, joka oli työskennellyt aiemmin kansakoulunopettajana.²⁶⁸ Opetussuunnitelma oli hallinnollinen muutos, jossa oli mukana myös sosialidemokraatteja ja muutenkin komiteoiden koostumusta pidettiin melko vasemmistolaisena. Kirkon rooliksi jäi lähinnä reagoida ehdotettuihin muutoksiin ja pyrkiä vaikuttamaan niihin arvovallallaan myöhemmin, eikä olla mukana itse valmistelussa. Uskonnonopetuksesta puhuminen toi esille erilaisia ajattelumalleja SDP:n ja kirkon välillä.

Uskonnonopetusta annettiin kouluissa ja poliittisilla päättäjillä oli mahdollisuus vaikuttaa siihen. Kirkolla ei ollut paljoa vaikutusvaltaa, sillä komiteassa ei ollut kirkon edustajaa. Sen sijaan kirkolla oli arvo- ja sananvaltaa.²⁶⁹

Opetussuunnitelmakomitean mietintö I vuodelta 1946 korosti yhtenäisyyden ja kokonaisuuksien säilyttämistä. Uskontotuntien määrää ehdotettiin vähennettäväksi. Sen sijaan historian ja äidinkielen tunteja ehdotettiin lisättäväksi. Komitea halusi, että uskonnonopetus tulisi tarkoituksenmukaisemmaksi ja pedagogisemmaksi, kuitenkin komitea suhtautui uskonnonopetukseen myönteisesti. Komitea näki, että suuri osa ihmisistä eli tietäen tai tietämättään uskonnon varassa ja kristinoppi muodosti ihmisten elämäkatsomuksen pääasiallisen sisällön, siiveellisen selkärangan. Komitea kuitenkin huomautti, että ihmiset, mukaan lukien opettajat, suhtautuvat uskuntoon eri tavoin.²⁷⁰

---

²⁶⁷ Soikkanen 1991, 439.

²⁶⁸ Saine, Harri: Uskonnonopetus Suomen oppivelvollisuuskoulussa 1900-luvulla. Turun yliopisto. Turku 2000.

²⁶⁹ Saine 1990, 251.

²⁷⁰ Saine 1990, 97, 101.

Kirkko ja sitä lähellä oleva Kotimaa-lehti seurasi opetussuunnitelmakomitean ja uskonnonopetuksen tilaa koko ajan. Osamietinnön ilmestyttyä lehdessä haastateltiin kansakoulun opetussuunnitelmakomitean puheenjohtaja, koulu-neuvos Alfred Salmelaa ja rovasti F. E. Liljaa, jotka olivat eri kannoilla. Salmelan mielestä koulun ja kasvatuksen ja opetuksen tulisi muodostaa yksi ja jakautuva kokonaisuus. Hänestä ei ollut hyvä, että maailmankuva muuttui oppituntien mukaan luonnontieteellisestä matemaattiseen tai uskonnolliseen. Uskonnollista ja siveellistä kasvatusta tapahtui hänen mukaansa koko ajan opettajan ohjauksen kautta. Uskonnon tietoaikseksi ehti hänen mukaansa oppia kahdessa viikkotunnissa. Salmela rohkaisi, että kirkolla oli vahva asema, joten levottomuuteen ei ollut syytä.²⁷¹

Rovasti Lilja ihmetteli, että komitean mietinnössä pidettiin arvokkaan uskonnon voimaa ja merkitystä ihmisille, mutta silti tuntimäärää haluttiin vähentää. Vielä voimakkaimmin reagoi opettaja O. A. Kärnä, joka näki, että komitean aloite pyrki horjuttamaan kristillisen uskon pohjaa.²⁷² Näistä mielipiteistä ja myöhemmissäkin lehden haastatteluissa ilmeni se, että 1940-luvun lopun uskontokasvatus oli hyvin uskonnollista. Vanhaa testamenttia pidettiin Jumalan ilmoituksena ja koulun uskontokasvatuksen nähtiin valmistavan lasta ”taivasta varten” eli sen avulla pyrittiin saamaan aikaan uskonnollisia ihmisiä. Kun kirkon lähellä olevat ihmiset pitivät uskontoa näin tärkeänä, ei ollut ihme, että välimietintö huoletti heitä.

Opetussuunnitelmakomitean toiminnasta tihkui silloin tällöin tietoa julkisuuteen. Kuullut uutiset ja se, että opetusministerinä toimi kirkkoon kuulumaton henkilö, lisäsivät kirkon piirissä epäluuloa. Aluksi sodan jälkeen opetusministerinä toimi Johan Helo SKDL:stä, joka oli ennen ollut SDP:n jäsen. Helon mielestä katekismuksen ulkoa opettelu oli pedagogisesti väärin. Hän ei kuitenkaan ollut valmis poistamaan uskonnonopetusta koulusta. Koulussa oli mahdollista kertoa Jeesuksen elämästä ja opiskella uskontohistoriaa ja etiikkaa.²⁷³ Helo lähti keväällä 1946 suurlähettilääksi, jolloin uudeksi opetusministeriksi tuli Eino Kilpi SDP:stä. Kouluhallituksen pääjohtajaksi tuli vuonna 1945 professori Yrjö Ruutu, joka oli

²⁷¹ Km 2.8.1946, Puolesta ja vastaan. Mitä sanotaan kansakoulun opetussuunnitelmakomitean mietinnöstä kansakoulun uskontotuntien vähentämiseksi.

²⁷² Km 2.8.1946, Puolesta ja vastaan. Mitä sanotaan kansakoulun opetussuunnitelmakomitean mietinnöstä kansakoulun uskontotuntien vähentämiseksi.

²⁷³ Heikkilä 1990, 319; Helin 1996, 63.

vapaa-ajattelijoiden jäsen. Tämä lisäsi vapaa-ajattelijoiden vaikutusyrityksiä uskonnonopetuksen poistamiseksi kouluista.²⁷⁴ Opetusministerien kirkkoon kuulumattomuus ja jopa kirkon vastaisuus oli asia, johon kirkon piirissä oli pitänyt alistua sodanjälkeisinä vuosina.

Vuoden 1948 vaalien jälkeen opetusministeriksi tuli siis R. H. Oittinen. Kirkon piirissä pitkään vallinnut epäluulo johti jo aiemmin siihen, että Suomen Kirkon Seurakuntatyön Keskusliiton (SKSK) keskuudessa perustettiin vuonna 1946 komitea, jonka tehtävä oli toimia uskonnonopetuksen asemien turvaamiseksi. He lähettivät esimerkiksi kirjeitä opetussuunnitelmakomitealle ja kävivät myös vierailulla opetusministerin, kouluhallituksen pääjohtajan ja opetussuunnitelmakomitean luona perustelemassa uskonnonopetuksen aseman turvaamista.²⁷⁵ Komitean lisäksi laajennettu piispainkokous antoi oman kannanottonsa vuoden 1946 lopussa, kun ensimmäisen opetussuunnitelmakomitean mietintö oli julkaistu. Kirkon kannanotossa iloittiin, että mietintö suhtautui uskonnonopetuksen myönteisesti. Kirkon johto oli kuitenkin huolissaan tuntimäärän vähentämisestä. Laajennettu piispainkokous toivoi myös saavansa lausuntomahdollisuuden mietinnön uskontoa koskevaan kohtaan.²⁷⁶

Laajennettu piispainkokous asetti myös oman uskonnonopetuskomitean, joka jätti oman mietintönsä keväällä 1947. Kirkon toiminta tehostui muutenkin: keväällä 1948 perustettiin Kristillisen kasvatuksen keskus. Se toimi laajennetun piispainkokouksen toimeksiannosta SKSK:n yhteydessä. Sen tehtävänä oli aluksi seurata opetussuunnitelmakomitean työtä ja hoitaa suhteita kouluviranomaisiin ja valtiovaltaan. Keskus kuului opetusministeriön valitsemiin lausunnonantajiin ja se antoikin oman kannanottonsa vuonna 1950, kun opetussuunnitelmakomitean mietinnöstä haluttiin kommentteja.²⁷⁷ Kirkko ryhtyi siis tehostamaan toimintaansa, jotta uskontokasvatuksen tila maassa vahvistuisi tai pysyisi edes ennallaan.

Kirkko piti osamietintöä haasteena perinteiselle kasteopetukselle, vaikka uskonnonopetuksen asema ei ollut voimakkaasti uhattuna. Siksi kirkko päätti tehostaa kasvatukseen liittyvien asioiden seurantaa. Laajennettu piispain-

---

²⁷⁴ Helin 1996, 63–64.

²⁷⁵ Heikkilä 1990, 319–320.

²⁷⁶ Heikkilä 1990, 320–321.

²⁷⁷ Heikkilä 1990, 321.

kokous jätti jopa kannanoton, jonka se lähetti opetusministeriölle. Siinä esitettiin toivomus, että kirkolliskokous saisi lausuntomahdollisuuden mietinnön uskontoa koskevaan osuuteen. Kannanoton lisäksi laajennettu piispainkokous asetti kirkolle oman uskonnonopetuskomitean, joka jätti mietintönsä keväällä 1947.²⁷⁸

Kansakoulun opetussuunnitelmakomitean osamietintö lähti lausuntokierrokselle vuonna 1946. Lopullinen mietintö valmistui vuonna 1950. Tässä toisessa mietinnössä komitea teki ehdotuksen varsinaisen kansakoulun opetussuunnitelmaksi sekä esitti toimenpiteitä sen käyttöön saamiseksi. Vuonna 1951 tarkasteltiin lausuntoja ja seuraavana vuonna kouluhallitus lähetti mietinnön kansakouluille ”harkinnan mukaan käytettäväksi”.²⁷⁹

Opetussuunnitelmakomitean mietintö II toi esille koulujen jatkuvan ajanmukaistamisen ja uudistamisen tarpeen. Yhteiskunnallisen kasvatuksen merkitys korostui. Tärkeää oli myös, että koulu toi edellytyksiä maailmankatsomuksen syntymiselle, jotka orientoivat oppilasta luonnonilmiöiden ja yhteiskunnan ymmärtämiseen. Koulussa pyrittiin myös persoonallisen vakaumuksen syntymiseen: kasvatuksen tuli saada oppilas havaitsemaan, mikä on arvokasta, kaunista ja oikeaa, siveellistä ja pyhää.²⁸⁰

Mietinnössä korostettiin, että oppilaiden sivistysharrastusta tuli herättää ja että oppilas kasvaisi yhteiskunnan jäseneksi. Uskonnonopetuksen tuli komiteamietinnön mukaan olla painottunut Uuteen testamenttiin ja Jeesuksen elämän kuvaamiseen. Uskonnonopetus tuli kytkeä yleiseen eettis-sosiaaliseen kasvatukseen, joka pyrki kehittämään lasten avuliaisuutta, lähimmäisenrakkautta, oikeamielisyyttä ja vilpittömyyttä. Opetuksen tuli korostaa Jumalan hyvyyttä ja rakkautta. Kristinopin opinkappaleita tuli opiskella vasta kansakoulun ylemmillä luokilla.²⁸¹

Komitean mietintö kiinnitti myös huomiota koulujen aamuhartauksiin. Se nähtiin kaikille oppilaille yhteisinä yhteishenkeä luovina tilaisuuksina, joista uskontokuntiin kuulumattomat eivät voineet saada vapautusta. Niiden tuli olla

---

²⁷⁸ Heikkilä 1990, 322.

²⁷⁹ Saine 1990, 97.

²⁸⁰ Saine 1990, 99.

²⁸¹ Saine 1990, 102–103.

yleisluontoisia eikä niissä saanut korostaa tunnustuksellisia eroja. Suoraa yhteyttä uskontoon niissä ei saanut olla.²⁸²

Ne, jotka eivät saaneet uskonnonopetusta, kävivät uskonnonhistorian ja siveysopin tunneilla. Tähän ryhmään kuului uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomat, joita oli 2,7 prosenttia väestöstä. Evankelis-luterilaisesta kirkosta eronneiden määrä nousi jatkuvasti 1950-luvulla. Uskontohistoria esitteli eri uskontoja sekä primitiivisten kansojen uskomuksia. Siveysoppi lähti kodin elämän käsittelystä ja perheen keskinäisistä suhteista. Yläluokilla mukaan tulivat kunnalliseen ja valtiolliseen toimintaan liittyvät siveysopilliset asiat.²⁸³

Kansakoulun opetussuunnitelmakomitean puheenjohtaja Salmela oli kirjoittanut kirjan *Uudistuva kansakoulu* ja siihen hän oli kirjoittanut luvun, joka käsitteli kansakoulun uskonnonopetusta. Tämän kirjan oli saanut käsiinsä pastori Ville Vikatmaa, joka kirjoitti aiheesta artikkelin Vartija-lehteen. Salmelan käsitys Raamatusta ja sen tulkinta oli Vikatmaan mielestä väärä. Salmela vähensi Vikatmaan mielestä liikaa Raamatun arvovaltaa.²⁸⁴ Ville Vikatmaa luki myöskin Kansakoulun opetussuunnitelmakomiteakomitean mietinnön II ja kirjoitti siitä tarkan kritisoivan kirjoituksen Vartijaan. Komitea näki uskonnonopetuksen Vikatmaan mielestä liian eettis-sosiaalisesti ja sivuutti ”uskonnon iäisyysarvot”, jolloin tunnustuksellinen luonne väheni. Vikatmaa ei pitänyt hyvänä myöskään uskonnon tuntimäärän vähenemistä. Ehdotus vähensi Vikatmaan mielestä Jumalan asemaa ”tien näyttäjänä” ja vaaransi kirkon ja kansakoulun hyvät suhteet. Siksi sitä ei tulisi ottaa käyttöön.²⁸⁵ Vikatmaan mielipiteet ja huoli olivat samassa linjassa kuin muillakin kirkon työntekijöillä, jotka olivat kirjoittaneet aiheesta esimerkiksi Kotimaa-han.

Opetussuunnitelmauudistus vietiin päätökseen keväällä 1952, jolloin Oittinen oli opetusministeri pääministeri Kekkosen III hallituksessa. Oittisen tavoitteena oli pyrkiä sovinnolliseen lopputulokseen kirkollisten piirien kanssa. Heikkilä kertoo Oittisen sopineen arkkipiispa Salomiehen kanssa, että valtion ja kirkon oli määrä elää sovussa toisiaan ärsyttämättä.²⁸⁶ Keskustelu kansakoulun opetussuunnitelmasta osoitti sen, että kirkko piti tärkeänä koulujen uskontokasva-

---

²⁸² Saine 1990, 111–112.

²⁸³ Saine 1990, 104–106.

²⁸⁴ Vikatmaa, Ville: Uudistuva kansakoulu ja uskonnonopetus. Vartija 1950, 30–32.

²⁸⁵ Vikatmaa, Ville: Kansakoulun uskonnonopetus vaarassa. Vartija 1951, 51–58.

²⁸⁶ Heikkilä 1990, 322.

tusta. Sillä oli tavallaan kirkon opetusta täydentävä rooli uskontokasvatuksessa. Kun opetussuunnitelmakomitea ja opetusministerit vuorollaan näyttivät kannattavan kirkon mielestä vasemmistolaisia aatteita, kirkko ryhtyi vahvistamaan omaa profiiliaan ja vaikuttamisyhtiönsä uskontokasvatukseen liittyen.

4.3. Periaateohjelma hyväksytään vuoden 1952 puoluekokouksessa

SDP:ssä oli havahduttu 1940- ja 1950-lukujen taitteessa siihen, että puolueen ohjelmakohdat eivät vastanneet enää käytännön elämää. Aiemmassa vuoden 1949 puoluekokouksessa oli hyväksytty jo suppeammat erityisohjelmat, kuten uskontokysymys puolueen ohjelmassa ja sivistyspoliittinen ohjelma. Sen sijaan periaateohjelmaa ei tuolloin hyväksytty. Uuden Forssan ohjelman korvaavan periaateohjelman valmistaminen alkoi uuden komitean voimin vuonna 1950. Sitä käsiteltiin vuoden 1952 puoluekokouksessa.²⁸⁷ Uuden toimikunnan jäseniksi asetettiin puolue-toimikunnassa 28.11.1950 Arvi Hautamäki, Oittinen, Viljo Kuukkanen nuorisoliitosta, Tyyne Leivo-Larsson naisliitosta, Matti Lepistö puolueen maataloussiivestä, Nils Nilsson ammattiyhdistysliikkeestä ja Helvi Raatikainen Työväen arkistosta. Tämän jälkeen ryhmään liittyivät vielä Mauno Laisaari, Armas D. Siimes ja Väinö Liukkonen. Tämä komitea lähti liikkeelle Railon komitean tekstistä ja siihen kohdistuneesta kritiikistä sekä Comiscon ja muiden Euroopan maiden sosiaalidemokraattisten puolueiden ohjelmista.²⁸⁸ Oittisesta tuli toimikunnan puheenjohtaja ja Raatikaisesta sihteeri.²⁸⁹

Toimikunnan jäsenet tutustuivat eri maiden sosialidemokraattien puolueohjelmiin. Tämän jälkeen he päättivät pohtia, oliko sosialismi yhteiskunnallisesti välttämätöntä, voidaanko kapitalistisessa yhteiskunnassa saavuttaa nykyiset edut, pitääkö pyrkiä sosialismiin, mikä on sosialidemokraattinen näkemys rauhan-kysymykseen ja suhtautuminen kansainvälisyyteen.²⁹⁰ Kirkon ja valtion ero ei ollut ohjelma laatijoiden listalla etusijalla.

Ensimmäinen ohjelmaluonnos oli valmiina elokuussa 1951. Oittisen elämäkerran kirjoittanut Viljo Ripatti oli lukenut Aimo Kairamon periaateohjelman valmistumista käsittelevän kirjan ja sieltä oppinut, että Oittisella oli ollut suuri roo-

²⁸⁷ Soikkanen 1991, 497–500.

²⁸⁸ Soikkanen 1991, 497–500; Mickelsson 2007, 158.

²⁸⁹ Ripatti 1992, 155.

²⁹⁰ Ripatti 1992, 156.

li periaateohjelman valmistelussa. Puoluetoimikunnan jäseniä ei tässä työryhmässä ollut, joten Oittinen esitteli versioita puoluetoimikunnalle. Puoluetoimikunta päätyi siihen, että luonnehditaan puoluetta yleisesti ja määritellään kanta yleisiin periaatteisiin. Käsittelemättä jäivät sotalaitoksen hävittäminen tai ylläpitäminen, suhtautuminen kirkkoon, kielikysymys, naisasia ja raittiuskysymys.²⁹¹

Keskeisimmät muutokset olivat puoluetoimikunnan jäsenen Juhani Paasivirran mielestä ”vanhamarxilaisuuden” poistaminen eli ”paikkansapitämättömät teoriat” ja ”oppositiopuoluehenki” tuli poistaa. Sosialismi tuli määritellä nykyaikaisella tavalla ja yhteiskunta- ja taloudellista kehitystä tuli käsitellä niin, että se kestää yhteiskunnallista ja taloustieteellistä kritiikkiä. Oittisen mielestä marxilaisuudesta piti ottaa mukaan se, mikä oli kestävä ja tarkastella uudelleen muutamien käsitteiden merkitystä.²⁹² Oittinen suhtautui marxilaisen perinnön purkamiseen pidättyvästi eli ohjelmassa näkyi ”historiallinen hengenyhteys” marxismiin.²⁹³ Oittisen elämäkerran kirjoittaneen Ripatin mielestä Paasivirran ja Oittisen lausunnot olivat keskenään ristiriidassa ja näiden kahden miehen välinen vastakkainasettelu näkyi vielä vuoden 1952 puoluekokouksessa.²⁹⁴ Kirkon ja valtion väliset suhteet ja uskonnonvapaus eivät olleet Oittisen ja Paasivirran lausunnoissa tärkeimpiä muutettavia asioita.

Komitean esitys oli sisällöltään melko samanlainen kuin vuoden 1949 käsitelty Pekka Railon johtaman työryhmän teksti. Suurimmat erot olivat muodossa ja rakenteessa.²⁹⁵ Esitys valmistui jo 15.2.1952.²⁹⁶ Periaateohjelman keskeisin teema oli eri puolueiden ohjelmia tutkineen Rauli Mickelssonin mukaan demokratian kehittyminen. Ohjelman mukaan demokratian tuli laajeta sivistyksellisen, sosiaalisen ja taloudellisen elämän aloille.²⁹⁷

Periaateohjelmaa käsiteltiin vuoden 1952 puoluekokouksessa, jossa se oli saanut puoluetoimikunnan suosituksen. Lähetekeskustelussa pyydettiin 15 puheenvuoroa.²⁹⁸ Puoluekokouksessa vuonna 1952 käsitellyssä luonnoksessa suh-

---

²⁹¹ Ripatti 1992, 156–157, 160.

²⁹² Ripatti 1992, 151.

²⁹³ Autio 1997, 3.

²⁹⁴ Ripatti 1992, 151–152.

²⁹⁵ Borg 1964, 71–72.

²⁹⁶ Suomen Sosialidemokraattisen puolueen Periaateohjelma. Vuoden 1949 puoluekokouksen päätöksen perusteella asetetun komitean ehdotus.

²⁹⁷ Mickelsson 2007, 158.

²⁹⁸ Ripatti 1992, 165.

tauduttiin Forssan ohjelmaan niin, että SDP:n aatemaailmaan kuului paljon sellaista, mitä ei Forssan ohjelmassa mainittu sanallakaan. Sen sijaan puolue oli perusolemukseltaan sama, mutta ”kirkastuneet ihanteet ja syventyneet käsitystavat sekä vakiintuneet toimintaperiaatteet” pakottivat muotoilemaan ohjelman toisella tavalla.²⁹⁹ Periaateohjelman esitellyt Oittinen totesi, että nyt oli tarkoitus muuttaa periaateohjelman muoto, ei itse periaatetta. Tärkeintä oli määritellä periaatteet tarkemmin ja saada ne uusia oloja vastaaviksi. Oittisen mukaan uudelleentarkastelua vaativat ainakin Forssan ohjelman kohdat, joissa käsiteltiin suhtautumista sosialismiin, luokkataistelua ja menettelytapoja suhteessa vallanpitäjiin.³⁰⁰ Kirkon ja valtion eroa koskeva ohjelmakohta ei siis ollut keskeisellä muutettavien asioiden listalla.

Uskonnonvapautta sivuttiin ohjelmaluonnoksessa seuraavasti:

”Puolue [...] vaatii, että [...] lausunto-, paino-, yhdistymis- ja kokoon-tumisvapaus sekä uskonnonvapaus turvataan ja toteutetaan kansan-valtaisuuden hengen mukaisesti”.³⁰¹

Oittisen alustuspuheen mukaan toimikunta oli tehnyt tietoisien päätöksen siitä, että “[...]kannanmäärittelyt kirkosta, kielikysymyksestä, naisasiasta, raittiuskysymyksestä[...].” oli jätetty pois periaateohjelman luonnoksesta. Luonnosta laatineen komitean mielestä puolueen kanta niihin oli ”määriteltävissä omaksuttujen yleisten periaatteiden puitteissa”. Alustusta seuraavassa keskustelussa ei myöskään puututtu kirkon tai uskontojen asemaan.

Tärkeämpiä asioita kuin uskonto ja kirkko, suurimpia Forssan ohjelman korjausta vaativia seikkoja Oittisen mukaan olivat sosialismin toteuttamisen aikataulu, luokkataistelu ja menettelytavat eli valtiollisen demokratian korostaminen.³⁰²

Keskusteluissa ei tullut yksimielisyyttä siitä, kuinka paljon Forssan ohjelmasta piti irrottautua. Hannu Soikkanen näki, että vuonna 1952 käsitelty periaateohjelmaversio oli lähellä perinteistä marxilaisuutta. Samoin ohjelmassa nä-

²⁹⁹ Suomen Sosialidemokraattisen puolueen XXII puoluekokous, joka pidettiin Helsingissä 22.–24.5.1952 (SDP 1952 pk ptk), Liitteet I Puolueen ohjelmaa ja menettelytapaa koskeva alustus, Esitys N:o 1, Suomen Sosialidemokraattisen puolueen periaateohjelma, V:n 1949 puoluekokouksen päätöksen perusteella asetetun komitean ehdotus (Poke 1952). Jätetty 15.2.1952.

³⁰⁰ SDP 1952 pk ptk, 23.5.1952, ed. Oittinen, 103–104; Soikkanen 1991, 505.

³⁰¹ SDP 1952 pk ptk, Poke 1952.

³⁰² Soikkanen 1991, 515.

kyy se, että nyt elettiin poliittista suvantovaihetta.³⁰³ Keskustelun lopuksi ehdotus lähetettiin ohjelmavaliokuntaan.³⁰⁴ Ainoaksi kirkkoon ja uskontoon liittyväksi seikaksi oli siis jäänyt uskonnonvapauden turvaaminen.

Ohjelmavaliokunta antoi oman lausuntonsa myöhemmin, kun sen puheenjohtaja Artturi Ranta esitteli keskustelun tulokset. Muutosehdotukset olivat pitkälti tyyliseikkoja, joten puheenjohtajan ehdotuksesta kokousedustajat hyväksyivät ohjelmavaliokunnan ehdotuksen puolueohjelmaksi.³⁰⁵

Hannu Soikkanen piti periaateohjelman hyväksymistä jopa SDP:n toisena perustamisena, sillä puolue oli selvinnyt sota-ajan erimielisyydestä ja kommunistien tulosta julkiseksi puolueeksi. Keinoina oli ollut erilaisten jaostojen perustaminen. Puolueen jäseniksi oli tullut enemmän teollisuustyöläisiä. Sen sijaan pienviljelijöiden määrä oli vähentynyt. Jäseniä oli tullut myös palvelualojen ja julkisen alan työntekijöistä ja alemmista virkamiehistä.³⁰⁶

Soikkasen mukaan SDP:n suhtautuminen kirkkoon oli 1950-luvulla varovaisen arvostava. Kristillisyys antoi eettisiä perusteita elämälle. Useat myös korostivat, että sosialidemokratia perustui samanlaisille ihanteille. Kirkkoa arvosteltiin usein siinä vaiheessa, kun kirkko teki vapaan valinnan vaikeaksi tai kun kirkko koetti ohjata yhteiskuntaa.³⁰⁷

Miltä sitten KSDL:n toiminta näytti puoluekokouksen aikoihin? Kuusi vuotta toimineen KSDL:n jäsenjärjestöjä oli vuoteen 1952 mennessä perustettu 14. Alasesta oli tullut liiton puheenjohtaja vuonna 1948 ja puoluekokouksen aikaan sihteerinä toimi Kalle Hautamäki. Heidän lisäksi liittotoimikunnassa toimi Vih-tori Karpio, Toivo Rajalinna, Paavo Alanen, Emilia Vehviläinen, Pentti Niemi, Hugo Aattela ja Esteri Lankinen.³⁰⁸ Kesäkuussa 1952 KSDL piti liittokokouksensa, jolloin liittotoimikunnan kokoonpano muuttui hieman. Siellä valittiin liittotoimikuntaan Yrjö J. E. Alanen, Väinö Kivisalo, Niko Oksanen, Kalle Hautamäki, Esteri Lankien, Toivo Rajalinna ja Pentti Niemi.³⁰⁹

³⁰³ Soikkanen 1991, 509–511.

³⁰⁴ SDP 1952 pk ptk, 23.5.1952, 104.

³⁰⁵ SDP 1952 pk ptk, 24.5.1952, ed. Ranta, 275–276.

³⁰⁶ Soikkanen 1991, 511–512.

³⁰⁷ Soikkanen 1990, 474.

³⁰⁸ SDP 1952 pk ptk, liitteet, Kristillisten sosialidemokraattien liiton toiminta vuosina 1949–1951.

³⁰⁹ Liittokokouksen pöytäkirja 8.6.1952, Liittokokoukset, 329,5/2, TyArk.

Liitto näki keskeisemmäksi ansioksi sen, miten se vaikutti yleiseen mielipiteeseen koko puoluetta kohtaan. Yhdistykset toimivat puolueyhdistysten tapaan, mutta kokouksissa oli myös hengellistä ohjelmaa. Ne järjestivät myös puhtaasti hengellisiä tilaisuuksia, joissa paikallisten seurakuntien papit avustivat. Eduskunta- ja kunnallisvaalien lisäksi KSDL:n jäseniä osallistui myös seurakuntavaaleihin. Heitä valittiin seurakuntaneuvostoihin esimerkiksi Lappeenrannassa, Lauritsalassa ja Helsingissä. KSDL:n jäseniä oli mukana Kristillisen kulttuurin liitossa, Työväen sivistysliitossa ja Rauhantyön yhteisjärjestössä. KSDL:n jäseniä oli myös Kristillisten sosialidemokraattien pohjoismaisessa liitossa sekä Uskonnollisten sosialistien kansainvälisessä liitossa.³¹⁰

Kun uskontoa käsittelevä kohta oli hyväksytty SDP:n puoluekokouksessa 1949, KSDL:n toiminta oli vakaammalla pohjalla. Puoluetta ei voitu enää pitää niin uskontokielteisenä, mitä se aiemmin oli ollut. Uskontopykälän muutoksella oli suuri merkitys KSDL:lle siksi, että siihen oli mahdollista vedota esimerkiksi niissä tilanteissa, kun vaalit olivat tulossa. On mahdollista, että tämä lisäsi KSDL:n omaa aktiivisuutta ja yritteliäisyyttä vaaleihin liittyen, oli sitten kyseessä eduskuntavaalit tai seurakuntavaalit. Vuonna 1952 puoluekokouksen päätös periaateohjelmasta ei ollut niin merkittävä KSDL:n kannalta kuin uskontoa käsittelevä kohta oli ollut.

---

³¹⁰ SDP 1952 pk ptk, liitteet, Kristillisten sosialidemokraattien liiton toiminta vuosina 1949–1951.

5. Johtopäätökset

Tutkimukseni tarkoitus oli selvittää, mihin suuntaan Suomen sosialidemokraattisen puolueen (SDP) kirkkopoliittika kehittyi vuosina 1946–1952. Tutkimuksen alkupisteenä on Kristillisten sosialidemokraattien liiton (KSDL) perustaminen ja tutkimukseni päättyy vuoden 1952 puoluekokoukseen.

Puolueen toiminnan perusta oli vuoteen 1952 puolueohjelma, jota kutsuttiin myös Forssan ohjelmaksi. Sen korvasi 1952 hyväksytty periaateohjelma. Oli kuitenkin erimielisyyttä siitä, miten paljon käytännön toiminta siihen pohjautui ja mikä oli sen painoarvo puolueen toiminnassa. Kirkkoa lähellä olevat ihmiset olivat kuitenkin pitäneet puolueohjelman uskontoa käsitteleviä kohtia esteenä puolueeseen liittymiselle. Uskontokysymyksen muuttamisen toi KSDL:n jäsenistä esille etenkin Yrjö J. E. Alanen, joka oli työväenkysymyksestä pitkään kiinnostunut systemaattisen teologian professori Helsingin yliopistossa. SDP:ssä oli muitakin uskonnollisista kysymyksistä kiinnostuneita ihmisiä. Yksi heistä oli pitkäaikainen kansanedustaja Väinö Kivisalo. Kun Kivisalo ja Alanen löysivät toisensa KSDL:n toiminnan kautta, he ryhtyivät muuttamaan sekä SDP:n ohjelman uskontokielteisiä kohtia ja vakuuttelemaan sekä kirkon että SDP:n jäseniä siitä, että kirkolla ja puolueella oli enemmän yhtäläisyyksiä kuin eroja ja tehokkaammalla yhteistyöllä eroavaisuudetkin pienenevät. Kun vuoden 1946 puoluekokouksessa uskontopykälän muutos meni melkein läpi, Alanen ja Kivisalo pystyivät osoittamaan, että SDP ei ollut niin kirkkovastainen kuin aikaisemmin.

Kivisalon ja Alajan vaikutuskeinot olivat ennen kaikkea kirjojen ja lehtiartikkelien kirjoittamista. Heidän rinnalleen aktiiviseksi kirjoittajaksi nousi pastori Erkki W. Mohell. Nämä kolme kirjoittivat sekä kirkon että SDP:n eri lehtiin. Varsinkin Mohell osasi muokata kielenkäyttöään sen mukaan, missä lehdessä hänen tekstinsä ilmestyi: kirkollisessa lehdessä hän käytti enemmän uskonnollista kieltä. Myös Kivisalolla oli uskonnollinen sanasto hallussa.

Olen tutkimuksessa käsitellyt muutamia kysymyksiä, jotka olivat kirkon ja SDP:n välisten suhteiden polttopisteessä. Tällaisia olivat edellä mainitun uskontokysymyksen lisäksi uskonnonopetus, vaatimus kirkon ja valtion erosta, uskonnonvapaus ja avioeron kokeneiden vihkiminen uuteen avioliittoon. Koulujen uskonnonopetus, kirkon ja valtion ero ja uskonnonvapaus olivat Forssan ohjelmaan liittyviä asioita. Niitä sivuttiin esimerkiksi periaateohjelmaa muokatessa vuo-

sina 1948–1952. Ne eivät kuitenkaan olleet periaateohjelman keskeisiä kysymyksiä. Uskonnonopetus kouluissa tuli esille sivistyspoliittista ohjelmaa kirjoittaessa ja kansakoulun opetussuunnitelmakomitean mietinnöissä. Molemmissa näissä oli merkittävänä taustavaikuttajana kirkkoon kuulumaton opetusministeri ja SDP:n jäsen R. H. Oittinen. Kotimaa-lehti ja kirkko yleensäkin seurasi varsinkin opetussuunnitelmakomitean mietintöjä. Niiden linjaukset aiheuttivat huolta, mikä sai kirkon tehostamaan omia vaikutuskeinojaan sanomansa läpiviemiseksi. Sekä Kotimaa että Vartija -lehdet kiinnittivät huomiota uskontokasvatukseen ja pyrkivät nostamaan kirkon omia kantoja esille. Kotimaa oli myös kiinnostunut Oittisen näkemyksistä.

Syvin erimielisyys SDP:n ja kirkon välille syntyi avioeron kokeneiden uudelleenvihkimyksen tiimoilta. Kirkolliskokous esitti kirkkolainmuutoksena eduskunnalle, että papit eivät vihkisi eronneita uuteen avioliittoon. SDP vastusti tätä päätöstä, mikä nostatti esimerkiksi vaatimuksia siitä, että siviiliavioliitto tulisi kaikille pakolliseksi. Tätä vaatikin SDP:n kansanedustaja, pastori Pentti Niemi. Kun Niemi edusti tavallaan sekä kirkkoa että SDP:tä, varsinkin Kotimaa-lehti, mutta myös muutamat kansaedustajat pitivät Niemen ehdotusta poikkeuksellisen epäonnistuneena, vaikka Niemikin vetosi ennen kaikkea Jumalan sanan noudattamiseen. Loppujen lopuksi valtiopäivillä ei hyväksytty kirkolliskokouksen eikä Niemen aloitetta, joten vaikea tilanne jäi ennalleen.

KSDL ei ollut merkittävä voima koko puolueen näkemyksiä muutettaessa. Eniten vaivaa liiton jäsenet, varsinkin Kivisalo, näkivät uskontopykälän muuttamiseksi. Mutta esimerkiksi en havainnut merkkejä siitä, että KSDL:n edustajia olisi yrittänyt vaikuttaa sivistyspoliittisen ohjelman laatimiseen tai kansakoulun opetussuunnitelmatyöhön. KSDL pyrki muuttamaan keskusteluilmapiiriä ja kehittämään liiton omaa toimintaa, joka oli melko hengellistä. 1950-luvun alussa KSDL tosin rohkaistui vetoamaan presidentinvaaleissa äänestämiseen sekä kirkolliseen päätöksentekoon. En myöskään nähnyt merkkejä siitä, että Niemen vaatimus siviiliavioliitosta olisi syntynyt KSDL:n keskuudessa tai siitä olisi liiton sisällä keskusteltu. Monet allekirjoittaneista olivat ilmeisesti laittaneet nimensä aloitteeseen sillä perusteella, että näin ajettaisiin siviiliavioliittoa kaikille pakolliseksi. Aloitteen uskonnollista sisältöä ja perusteluita kovinkaan moni ei allekirjoittanut.

Tutkimusajankohtana KSDL yritti solmia läheisempää yhteistyötä esimerkiksi muihin liittoihin, jotka kokosivat kristittyjä ja työväenliikkeen edustajia. Muutaman tapaamisen jälkeen syvempää yhteistyötä ei kuitenkaan syntynyt. Syynä voi olla se, että KSDL oli sosiaalidemokraattien järjestö ja muissa liikkeissä oli muidenkin puolueiden, kuten SKDL:n, jäseniä. Toinen syy voi olla se, että muiden järjestöjen ihmisillä, vaikka he olivatkin SDP:n jäseniä, ei riittänyt aika tai mielenkiinto uudessa järjestössä toimimiseen, sillä useat olivat monen eri järjestön toiminnassa mukana. Raittiusliike ei puolestaan yhdistänyt KSDL:oa sosiaalidemokraattisten naisten suuntaan, eikä kiinnostus työväkeä kohtaan rintamalla olleiden asevelipappien kanssa. Erimielisyydet teologisista kysymyksistä muodostuivat ilmeisesti liian suureksi esteeksi.

Tutkimusajankohtana SDP ja kirkko lähenivät jonkun verran. Ainaakaan kristittyjen jäsenten tila ei ollut niin ahdas, kuin se oli aikaisemmin ollut. Kuitenkin KSDL:n jäsenyys leimasi ihmisen usein uskovaiseksi. Uskontopykälän muutos helpotti kristityiksi itsensä määrittelevien liittymistä puolueeseen tai puolueen äänestämistä. Tarkkoja tietoja jäsen- tai äänimääristä on kuitenkin vaikea antaa. Suurin osa puolueen jäsenistä oli kuitenkin myös kirkon jäseniä, sillä suurin osa koko väestöstä kuului kirkkoon. Kun puolue tutkimusaikana keskiluokkaistui, sopi sekin linjaan, että puolue suhtautui kirkkoon suopeasti. Kirkkokielteisyys ei ainaakaan puolueessa lisääntynyt.

Tutkimukseni jättää tilaa tulevillekin tutkimuksille. Esimeriksi piispojen ja muiden kirkollisten merkkihenkilöiden tai Erkki Niinivaaran tai R. H. Oittisen kirjeenvaihtoa tutkimalla voisi päästä syvemmälle. Myös tiettyjen teollisuuspaikkakuntien tilanteen tarkastelu toisi lisäväriä tähän ylätasolla liikkuvaan tutkimukseen. Myös tarkempi perehtyminen muihinkin valtiopäivillä käsiteltyihin kysymyksiin toisi lisäväriä SDP:n ja kirkon suhteisiin. Tämän tutkimuksen ulkopuolelle jäivät esimerkiksi kirkollisten juhlapäivien huvikiellon, kirkollisveron keräämistävän muuttumisen ja aborttilainsäädännön tarkastelu. Myös tutkimusvuosien lisääminen samasta aihepiiristä värittäisi kuvaa lisää. Esimerkiksi vuonna 1963 SDP:n puoluekokouksessa käsiteltiin kulttuuripoliittinen ohjelma, jossa käsiteltiin uskonnonopetusta juuri siinä muodossa, missä KSDL sitä kannatti. Oman mielenkiintonsa toisi vertailu, miten eri tavoin SDP ja SKDL suhtautui kirkkoon. Joillain

nuorilla papeilla oli nimittäin varsinkin 1960-luvulla tavoitteena tutustua työväenliikkeeseen kokonaisuudessaan eli he eivät halunneet rakentaa suhteita esimerkiksi pelkästään SDP:n jäseniin. SKDL:n kirkkopoliittikka on tullut omalta osaltaan esiteltyä jo Matti Helinin väitöskirjassa.

Jo tämä tutkimus osoittaa, että eri puolueet joutuivat lainsäädäntötyössään ja omissa puoluekokouksissaan puuttumaan kirkkoa ja uskontoa käsitteleviin kohtiin ja niiden käsittely ja päätökset vaikuttivat siihen, millaisiksi kirkon ja valtion suhteet muotoutuivat tai miten puolueen jäsenet ja äänestäjät suhtautuivat kirkkoon ja uskontoon.

Lähteet

Alkuperäislähteet

Arkistolähteet

Työväen arkisto (TyArk)

Kristillisten sosialidemokraattien liitto (KSDL) 329.5
 Liittotoimikunta 1946–1985 329.5/1
 KSDL Liittokokoukset 329.5/2
 KSDL Toimintakertomukset 329.5/5
 Kirjeitä 329.5
 KSDL Historia-aineistoa 329.5/22

Suomen Sosialidemokraattinen puolue (SDP) 329.5
 Sivistyspoliittisen ohjelman valmistelu 1946–1949 HAD3

Aikalaiskirjallisuus

Alaja, Osmo: Eronneiden vihkiminen. Vartija 1946.

Alanen, Yrjö J. E. 1946, Kirkko ja yhteiskunnallinen uudistus. Kristillinen palveluskeskus.

Alanen, Yrjö J. E. Kristillisten sosialidemokraattien liiton tarkoitus ja päämäärät, Ylipainos Sosialistisen aikakauslehden vuoden 1946 kahdeksannesta ja vuoden 1947 ensimmäisestä numerosta, 1947.

Alanen, Yrjö J. E., Maailmankuva ja yhteiskunnallinen elämä. Sosialistinen aikakauskirja 11–12/1949.

Haikola, Lauri: Eronneitten vihkimisestä. Kritiikkiä kirkkolakikomitean mietintöä vastaan. Vartija 1947.

Heilimo, Olli: Eronneiden vihkiminen. Vartija 1952.

Jokipii, A. E.: Kristillis-sosiaalisia merkkiteoksia. Vartija 1946.

Kaarne, Yrjö: Puoluekokouksemme kokoontuessa. Sosialistinen aikakauskirja 5–6/1946.

Kivisalo, Väinö: Yhteiskuntaelämä kristilliseksi. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Helsinki 1946, 12–13.

Kivisalo, Väinö: Ohjelmamme uskontoa koskeva kohta. Sosialistinen aikakauskirja 3/1946.

Kivisalo, Väinö: Kristilliset piirit ja sosialidemokratia. Sosialistinen aikakauskirja 3/1950.

Kivisalo, Väinö: Kristilliset piirit ja sosialidemokratia II. Sosialistinen aikakauskirja 4/1950.

Lumme, Alpo: Väinö Kivisalon julistus. Näissä merkeissä, Kristillisen ja sosialidemokraattisen toiminnan näköaloja. Toimittanut Pekka Lampinen. Väinö Kivisalon säätiö 1971.

Mohell, Erkki W: Kristityt puolueisiin vai erillinen kristillinen puolueko? Sosialistinen aikakauskirja 4/1946.

Mohell, Erkki W: Evankeliumi ja politiikka. Vartija 3/1946.

Sanan vapaus. Suomen Sosialidemokraattinen Sanomalehtimiestenliitto ry:n 70-vuotisjulkaisu. Tampere 1978.

Sosialidemokraattinen kristillinen liitto perusteilla, Sosialistinen Aikakauskirja 1-2/1946.

Suomen kansanedustajat 1907-1982, Helsinki 1982.

Toivonen, Otto: Mielenpitemme ajatuksenvapaudesta, Sosialistinen aikakauskirja 3/1949.

Vikatmaa, Ville: Uudistuva kansakoulu ja uskonnonopetus. Vartija 1950.

Vikatmaa, Ville: Kansakoulun uskonnonopetus vaarassa. Vartija 1951.

Sanomalehdet:

Kotimaa (Km) 1946-1952

Suomen Sosialidemokraatti (SSd) 1946-1952

Pöytäkirjat ja ohjelmat

Pöytäkirja Suomen Sosialidemokraattisen puolueen XXI puoluekokouksesta, joka pidettiin Helsingissä 22.5.-24.5.1952.

Sosialidemokraattisen puolueen ohjelma. Hyväksytty Forssan puoluekokouksessa 17.-20.8.1903.

<<http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelma?tunniste=sdpohjelma1903>>. Katsottu 6.6.2011.

Suomen Sosialidemokraattisen puolueen XXI puoluekokous, joka pidettiin 31.10-3.11.1949 Helsingissä. Turku 1951

Suomen Sosialidemokraattisen puolueen XXII puoluekokous, joka pidettiin Helsingissä 22.–24.5.1952. Turku 1953.

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kuudennentoista varsinaisen kirkolliskokouksen pöytäkirjat, Uuden Auran osakeyhtiön kirjapaino, Turku 1947.

Valtiopäivät 1949, Pöytäkirjat. Helsinki 1949.

Kirjallisuus

Antila, Jaakko Olavi: ”Politiikka on kirkossa” – Keskustapuolueen kirkkopoliittisten tavoitteiden muotoutuminen vuosina 1966–1978, SKHS, Helsinki 2010.

Argumentti ja kritiikki. Lukemisen, keskustelun ja vaikuttamisen taidot. Toimittanut Marja-Liisa Kakkuri-Knuuttila. Gaudeamus. Helsinki. Tampere 1998.

Autio, Veli-Matti: Oittinen, Reino Henrik (1912–1978). Kansallisbiografia. Löytyy osoitteesta www.kansallisbiografia.fi/libproxy.helsinki.fi/kb/artikkeli/647/ Katsoettu 18.2.2011.

Borg, Olavi: Suomen puolueideologiat – Periaateohjelmien sisältöanalyttinen vertailu sekä katsaus niiden historialliseen taustaan ja syntyprosessiin, Porvoo 1964.

Ekstrand, Sixten: Tro och Moral, Oxfordgrupprörelsen och MRA i Finland 1932 – 1955, Åbo Akademis Förlag, Åbo 1993.

Helin, Matti: Päästä meidät pahasta – Uskonto Skdl:n politiikassa 1944–1961. Turun Yliopisto 1996.

Heikkilä, Markku: Kirkkopoliitiikka. Opetusministeriön historia V. Jälleenrakennuksen ja kasvun kulttuuripoliitiikkaa 1945–1965. Helsinki 1990.

Honka-Hallila, Helena: Veljeysliike. Kristillisen Sosialidemokraattien liitto 1946-, Suomen Sosialidemokraattinen puolue rp., Kristillisten Sosialidemokraattien liitto ry., Saarijärvi 2003.

Hyvärinen, Matti: Valta. Teoksessa Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria. Toimittaneet Matti Hyvärinen, Jussi Kurunmäki, Kari Palonen, Tuija Pulkkinen & Henrik Stenius, Vastapaino, Tampere 2003.

Isotalo, Leena: Yhteinen hyvä ja yksilön oikeus, Kansakoulun uskonnonopetus Kansallisen kokoomuspuolueen politiikassa 1918–1923. Suomen kirkkohistoriallinen seura. Helsinki 2012.

Jalovaara, Ville: Kirkko, Kekkonen ja kommunismi poliittisina kriisivuosina 1958–1962, SKHS, Helsinki 2007.

Jalovaara, Ville: Kirkko, Kekkonen ja politiikka 1962–1982, Suomen kirkkohistoriallinen seura, Helsinki 2011.

Kauppi, Matti: Kristillisten sosialidemokraattien liitto 1946–1996, painamaton käsikirjoitusluonnos 1998, Talletettu KSDL:n arkistoon: Historia-aineistoa, 329.5/22, KSDL, TyArk.

Keskinen, Tuomas: Aika sotia – aika sopia. Väinö Leskinen 1917–1972. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki 1978.

Kettunen, Pauli 2003: Yhteiskunta. Käsitteet liikkeessä, Suomen poliittisen kulttuurin käsittehistoria. Toimittaneet Matti Hyvärinen, Jussi Kurunmäki, Kari Palonen, Tuija Pulkkinen & Henrik Stenius. Vastapaino. Tampere 2003.

Koskelainen, Laura: Sosiaalista diakoniaa vai evankeliumia katvealueelle? Suomen evankelis-luterilaisen kirkon teollisuustyö vuosina 1953–1960. Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian liseniaatintyö. Helsingin yliopiston kirjasto. 2010.

Kulhia, Ali: Avuksi pyynnöstä ja pyytämättä. Tampereen Kaupunkilähetyksen kristillissosiaalinen työ ja sen toimintakentät muutoksissa vuosina 1939–1961. Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian liseniaatintutkimus. Helsingin yliopiston kirjasto 2009.

Kulhia, Ali: Uutta, vanhaa ja lainattua. Tampereen kaupunkilähetyksen kristillissosiaalisen työn asemoituminen hyvinvointivaltion rakentumisessa vuosina 1939–1973. Akaa 2011. Helsinki 2011.

Kuoppala, Jussi: Suomen papisto ja työväenkysymys, Suomen kirkkohistoriallinen seura, Helsinki 1963.

Kyrö, Suvi: Työväenkysymys kristillisessä kirjallisuudessa. Yleisen kirkkohistorian liseniaatintutkimus. Helsingin yliopiston kirjasto 2008.

Kyrönlahti, Jarmo: Papit tunnistivat poliittista väriä. Pappisehdokkaat Suomen eduskuntavaaleissa 1919–1966. Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston kirjasto 2007.

Lähteenmäki, Maria: Vuosisadan naisliike – Naiset ja sosialidemokratia 1900-luvun Suomessa, Sosialidemokraattiset naiset – Socialdemokratiska Kvinnor, Helsinki 2000.

Majander, Mikko: Fagerholm, Karl-August (1901–1984). Kansallisbiografia. Löytyy osoitteesta <www.kansallisbiografia.fi/libproxy.helsinki.fi/kb/artikkeli/637>. Katsottu 18.2.2011. 2003.

Majander, Mikko: Pohjoismaa vai kansandemokratia? Sosiaalidemokraatit, kommunistit ja Suomen kansainvälinen asema 1944–51, SKS, Helsinki 2004.

Meinander, Henrik: Tasavallan tiellä. Suomi Kansalaissodasta 2000-luvulle. Schildts, Helsinki 1999.

Mickelsson, Rauli: Suomen puolueet – historia, muutos ja nykypäivä, Vastapaino, Tampere 2007.

Nevakivi, Jukka, Jatkosodasta nykypäivään 1944–2006. Suomen poliittinen historia 1809–2006. Toimittaneet Osmo Jussila, Seppo Hentilä ja Jukka Nevakivi. Helsinki 2006.

Niskanen, Hannu: Erkki Niinivaara uuden kansankirkkotulkinnan strategina ja teologina 1939–1953. Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian lisensiaatintyö. Helsingin yliopiston kirjasto 1987.

Nokelainen, Mika: Vähemmistövaltiokirkon synty – Ortodoksisen kirkkokunnan ja valtion suhteiden muotoutuminen Suomessa 1917–1922. SKHS. Helsinki 2010.

Näissä merkeissä: Kristillisen ja sosialidemokraattisen toiminnan näköaloja, Toimittanut Pekka Lampinen, Väinö Kivisalonen säätiö, Hämeenlinna 1971.

Peltola, Jarmo: Yksilö, yhteisö ja yhteiskunta, Kalliolan settlementti 1919–2009, Kalliolan settlementin julkaisuja 3, Jyväskylä 2009.

Pikkusaari, Jussi: Vaikea vapaus – Sosiaalidemokratian häviö kirkolle Suomen kulttuuritaistelussa, Bibliotheca historica 32, Suomen historiallinen seura, Helsinki, Tampere 1998.

Saine, Harri: Uskonnonopetus Suomen oppivelvollisuuskoulussa 1900-luvulla. Turun yliopisto. Turku 2000.

Seppo, Juha: Uskonnonvapaus 2000-luvun Suomessa, Edita, Helsinki 2003.

Sihvo, Jouko: Avioliitto ja avioero. Tutkimus eräistä avioliittoa ja avioeroa koskevista käsityksistä ja käyttäytymismuodoista 1940-luvun lopusta lähtien Suomessa. Kirkon tutkimuslaitos, Sarja A N:o 30. Vammala 1976.

Soikkanen, Hannu: Sosialismin tulo Suomeen. Ensimmäisiin yksikamarisen eduskunnan vaaleihin asti. Porvoo. Helsinki 1961.

Soikkanen, Hannu: Sosialidemokraattisen työväenliikkeen ja kirkon suhteiden kehitys 1950-luvulle. Teoksessa Kirkko ja politiikka – Juhlakirja professori Eino Murtorinteen täyttäessä 60 vuotta 25.11.1990, Suomen kirkkohistoriallinen seura, Helsinki 1990.

Soikkanen, Hannu: Kohti kansan valtaa 3. 1944–1952, Suomen Sosialidemokraattinen puolue – Puoluetoimikunta, Vaasa 1991.

Soikkanen, Hannu: Leskinen, Väinö (1917 – 1972). Teoksessa Suomen Kansallisbiografia. Löytyy osoitteesta

<<http://www.kansallisbiografia.fi/libproxy.helsinki.fi/kb/artikkeli/672/>>. Katsottu 13.10.2011.